KOLOZSVÁRI
GRANDPIERRE
EMIL

CSINNADÁRI
a királynė szolgálatában

MÓRA FERENC
KÖNYVKIADÓ

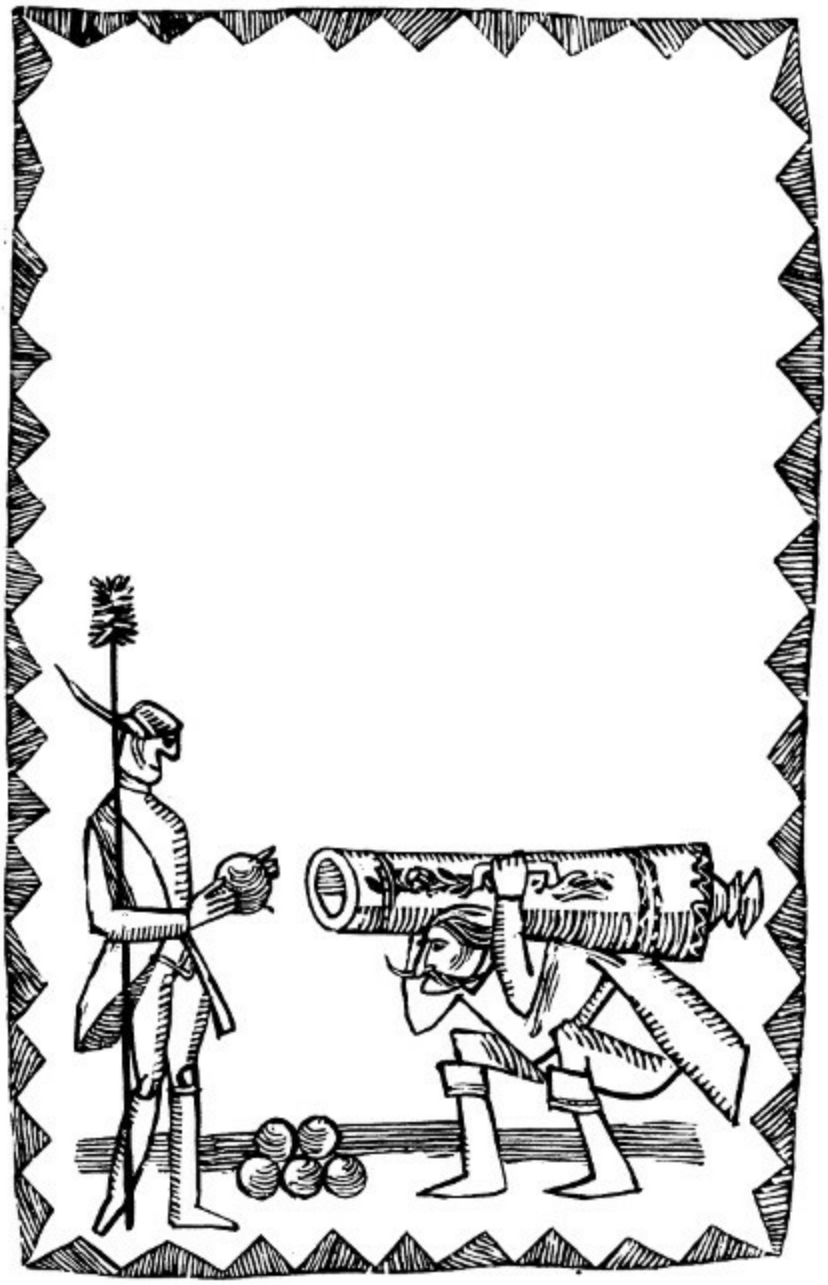

KOLOZSVÁRI GRANDPIERRE EMIL

CSINNADÁRI
a királyné
szolgálatában

MÓRA FERENC KÖNYVKIADÓ BUDAPEST 1960

HEGEDŰS ISTVÁN
RAJZAIVAL

© *Kolozsvári Grandpierre Emil, 1960*

60.8349 — Kossuth Nyomda, V.**t** Alkotmány u. 3.
Felelős vezető: Lengyel Lajos igazgató
A kiadásétt felel a Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó igazgatója
Felelős szerkesztő: Kormos István
Képszerkesztő: Szántó Tibor
Műszaki szerkesztő: Gut Ferenc
Műszaki vezető: Gortvai Tivadar
15000 példány, 11,8 (A/5) iv, MSZ 5601-54

Tartalom

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31

32
33
34
35
36

1

Mi Urunk 1707. esztendejében születtem Celldömölk és Somló között, Iszkázon. Mire e sorokat olvassák, talán már meg is haltam, ugyancsak Iszkázon, mivel elhatároztam, hogy onnan holtomig nem mozdulok. Meglátják majd, mennyit barangoltam napfényben meg csillagok derengésében ennek a földnek a hátán, s ha meglátják, nem csodálkoznak, hogy otthonülő lettem. Drága Rozáliámat később megismerik, nem foglalkozom hát az ő özvegyi fájdalmával, ha csakugyan elérkezik a végem, mire e sorokat olvassák. Nem foglalkozom kenyeres pajtásom, Tót Kutyafarka János fájdalmával sem, hiszen megismerik ideje jöttén őt is, csakúgy, mint Tikkár Vendelt, a főkirurgust, és Lochkuck Johannt, a burkus toborzót. Minek is, hisz egyiküket sem rendíti meg annyira az én pusztulásom, mint tulajdon magamat, a korai pusztulok. Száztízegynéhány évesen elköltözni a világból bizony nem könnyű dolog. De vettem én részt sokkalta komolyabb vállalkozásokban is, miért ijednék meg hát a haláltól vénen, ha fiatalon nem féltem tőle.

A félelmet én nem ismerem, s ha nem tudnám, hogy a fejem látja kárát, az ágyúgolyót is annyira semmibe venném, hogy az egyik fülemen beereszteném, a másikon ki, s meg sem rezdülnék. Ha ilyen bolondságokra nem is vetemedtem, annyi bizonyos, hogy semmi ágyúzás az én vászonneműmben kárt nem tett, mégha szúnyogokként röpködtek is a golyók köröttem. S aki nem fél az

ágyúgolyótól, a puska golyóját akkor se igen veszi észre, ha belecsíp az ülepébe, kirázza jártasan, és oda se néz.

A vitéz katona akkor rémül meg jogosan, ha a feje a földről tekint a törzsére, amint lassúdan eldől, s az egyenruhájáról látja, hogy nem másé a törzs, hanem övé. Vannak, akik azt állítják, hogy ilyen esetben a fej fáj cudarabbul, mások szerint a törzs. Nem tudom, kinek adjak igazat, nem próbáltam. Azaz hogy valamelyes félelmecske azért megborzongat, hogyha az én drága Rozáliám belenyomja az orrom a forró levesbe. Nincs nagyobb veszedelem a katonára, mint ha nem figyelheti éberen, hogy jobbról meg balról, elülről meg hátulról mi leselkedik rá. Azt pedig már a Nagy Frederik megmondta, hogy a levesből nem látszik a hadtápvonal. Egyszóval ilyen esetekben éreznék valamelyes félelmet, ha nem lennék meggyőződve afelől, hogy az én drága életem párja mindenkor és mindenben a javamat akarja, még akkor is, ha belenyomja fejemet a levesbe, ami kedvezőbb büntetés mind a botozásnál, mind a vesszőfutásnál.

Beszéltem, beszéltem, hogy halogassam a bemutatkozást A sok bánat között, amit elszenvedtem az életben, a legkeserűbbet a nevem hozta rám. Hiába ismernek engem Csinnadárinak Magyarország-szerte, Európában, de még Amerikában is. Megérdemeltem ezt a szép nevet, igaz, s örülök, hogy akkora mérhetetlen tisztesség övezi. Elég, ha ennyit mondok: - Csinnadári máris kínálnak étellel, itallal, hozzá se kell tennem, hogy világjárt obsitos vagyok, mindenki tudja. De mit segít az én nagy bánatomon, hogy dísztelen nevemnek miatta nem lehettem huszár. Bár a mértéket megütöttem.

Meg áml Nemcsak idehaza, Burkusföldön sem vallottam volna szégyent, holott arrafelé fölötte kedvelik a

hórihorgas legényeket. Hogy a két métert megüssem, nem sok híja vagyon még most sem, bár az idő megrokkantott. Sűrű hajamat hátul bécsi módi copfban viseltem, oldalt fürtökben, s ha a vászoncselédeknek hihetek, a hajam színe a frissen lehullott gesztenye színével versengett.

A gesztenyét vagy a disznó eszi meg, vagy a hó temeti be. Ma fehér vagyok, s ha igaz, amit Iszkázon beszélnek, mint az édes testvéremhez, úgy hasonlítok szent Péterhez, kivel viszontagságaim során nemegyszer találkoztam országúton meg boglya tövében. Személyemhez a bajusz oly erősen hozzátartozik, hogy aki ismerni óhajt, erről az ékességemről tudnia kell. Az én bajuszomnak olyan erős és olyan sűrű szála volt, hogy ha alkalmasan megfaggyúztam s ökörszarvformára pödörtem, a két szára arasznyira elállott az ábrázatomtól. De ez még semmi. Az én bajszom olyan szilárdan meredezett, hogy innen is, onnan is három-három töltött puskát akaszthattam rá, nem konyult le. Akinek ilyen lebírhatatlan bajusza vagyon, annak az ereje sem lehet közönséges. Az én erőmnek híre terjedt, magam is szorgoskodtam terjesztésén, hadd rezeijenek be a mi felséges kövér királynénk ellenségei, ha megtudják, hogy Csinnadári közeleg. Hogy csak közepes példát mondjak az erőmről, én az akasztófát holtastul félkézzel kirántottam a földből, s egy lökintéssel megint elültettem. Ami pedig az ágyúkat illeti…

De erre majd később kerítem a sort.

Egyszóval semmi érdemnek nem voltam híjával, hogy huszár lehessek. Csak épp a nevem nem volt alkalmas. Javában verbungoztak, mikor arrafelé vettem az utamat. Sok a sudár legény a mi falunkban, de nekem - hadd mondjam meg - nem volt párom. Rámnézett a toborzó tiszt, s tátva maradt a szája. Ivott egy korty pálinkát, attól

fölocsúdott, s így szólt:

- Azt hittem - mondta hogy ilyen ember csak a mesében vagyon.

- Hát - feleltem neki ha a mesében vagyon, akkor innen való Iszkázról.

A toborzó tiszt megint ivott egy korttyal a butykosából, mert csakugyan nem látott még hozzám fogható legényt. Hol is láthatott volna, mikor bejártam a félvilágot, de soha mással össze nem tévesztettem a személyemet, annyira különb voltam mindenkinél.

Megmért a derék tiszt, megnézte a fogamat, a talpamat, és nagyon elégedettnek látszott.

- Elszegődsz-e huszárnak? - tudakolta udvariasan.

- Akár mindjárt - válaszoltam hasonlóképpen.

- Akkor fölveszlek a lajstromba - mondta ő, s a nevemet kérdezte.

- Büdes István a nevem - mondtam én.

Mire úgy megijedt, a tollat elejtette, a kalamárist feldöntötte. Jajveszékelni kezdett, mint egy megszomorított asszony, hogy így meg úgy, ő milyen szerencsétlen, mert a világ legszebb huszárát megtalálta, de mindjárt el is vesztette, s a földön, bizony, nincsen igazság. Nem értettem mindjárt a nagy riadalom okát. Azt sem szeretem, ha férfiembernek a könnye csöpörög, megkérdeztem, mi lelte, tán csak nem valami gonosz

nyavalya bántja.

- Fiam - mondta a toborzó tiszt ami akarsz, az lehetsz őfelsége, a mi királynénk hadseregében, egyedül huszár nem lehetsz.

- Más pedig én nem akarok lenni.

- Most már késő, fiam, fölvettem a nevedet a lajstromba, onnan többé emberi kéz ki nem törülhet. Vagy jössz gyalogosnak, vagy vasra veretlek.

Meg akartam mutatni neki, hogy milyen rettenetes indulat feszeget. Feküdt a földön egy lópatkó, megfogtam a két végét, s egy rántással kiegyenesítettem. Akár léniának is jó lett volna. Ennek utána megkérdeztem:

- És szabad tudnom, hogy miért nem lehetek huszár?

- Azért, fiam - mondta a toborzó tiszt mert a huszár a földkerekség legvitézebb, legbátrabb, leghősibb katonája. S hogyha Hadik főstrázsamester megtudja, hogy a huszárok között akad valaki, akit Büdesnek hívnak, akkor nemcsak a te fejedet ütteti le, hanem az enyémet is. Büdös lehet a granicsár, a dragonyos, a gyalogos, a vonatos, a kirurgus, még a pattantyús is de büdös huszárt élő ember még nem látott. Nem vehetem magamra a bűnt, hogy az első büdös huszárt én sorozzam. Ezt se a hadak ura, se Jézus Krisztus meg nem bocsátaná nekem.

Engem ugyan Büdesnek hívnak, de a verbungos megmagyarázta, hogy a különbség büdös és büdes között sem több, mint amennyiben az egyik görény szaga különbözik a másik görény szagától, ami csakugyan nem sok. Jó szóval biztatott, hogy igyekezzem, s szerezzek magamnak huszárságra alkalmas nevet, akkor majd ő gondoskodik rólam. De ekkor már olyan keserű méreg háborgott bennem, hogy a patkót, mit puszta

szorításommal kiegyenesítettem volt, magam elé vágtam, olyan erővel, hogy a földet azon nyomban kilyukasztotta. Magam is elcsodálkoztam, hogy ez sikerült, de tévedés nem lehetett, mert a lyukon át az égre esett kilátás; egy eget a lyuk végében láttam, egy másikat fölöttem, s mindkettő igazi ég volt.

A verbungos tiszt, meg aki csak ott volt, mind odasereglett, hogy részesüljön a ritka látványban. Gondoltam, megteszem e helyet búcsújáróhelynek, s halálomig gondtalanul élek a mutogatásából. Balsorsomra arra vetődött egy pap, s magyarázni kezdett okosan.

- Fiam - mondta a mi Urunk a földet épnek teremtette, s nem lyukasnak. Halandó embernek nem illendő a teremtő Isten munkájába belekontárkodni, még egy ilyen lyukacska ütésével sem. Amellett, gondold csak el, mennyi baj származik abból, ha egy fazék vagy egy nadrág kilyukad.

- Igaza van, tisztelendő uram - hagytam rá. - Egyszer anyám lyukas lábasban hozta nekem a levest aratásra. Mind kifolyt, s én éhen maradtam.

- Látom, fiam - mondta a pap hogy az észnek nem vagy híjával. Ahogy a lábasból egy kicsike lyukon át kifolyott a leves, ugyanúgy ami eső hull erre mifelénk, mind átszivároghat a világ másik felére, s minket megemészt az aszály. Megeshetik az is viszont, hogy az óceán valahogyan belelöttyenik ebbe a lyukba, és a falunkat olyan özön árasztja el, mint amilyenből Noé apánk alig bírt kievickélni. Aztán, tudod, ennek a lyuknak a hibájából Iszkáz sokkal huzatosabb lesz, mint ennek előtte volt. Hallod-e, mint sivít ez a kicsinké lik?

Ahányan voltunk, mind elhallgattunk, s a figyelmes csöndben a patkóvágta lyuk úgy sivított, hogy majd belesüketültem.

- Igaza van, tisztelendő uraml - mondottam. - Betömöm a lyukat.

Egy hosszú rudat beletörtem, a rúd végére agyagot tettem, az agyagra földet, s a lábammal olyan ügyesen elegyengettem, hogy azóta sem találta meg senki ezt a szentségtörő és istenkísértő lyukat, holott még az ángliusok is keresték.

Nem szaporítom a szót, így lettem huszár helyett gyalogos.

2

Elfelejtettem megmondani, hogy mikor esett volt találkozásom a verbungos tiszttel. Boldogult atyám, kinek éltemet köszönhetem, Nándorfehérvár alatt harcolt a császári seregben. El is beszélte nekem fölötte okosan, mint futott meg Wallis császári fővezér a török elől. A fejvesztett visszavonulásban több katona hullott el, mint a török fegyverétől, ami bizony nagy szégyen. Én akkor szilárdan megfogadtam, hogy inkább bujdosásra adom a fejem, de az osztráknak nem szolgálok.

Okos fogadalom volt, de nem tarthattam meg, mivelhogy Károly király meghalt, s a trónjába a lánya ült bele, a felséges Mária Terézia, ki akkor fiatal is völt, csinos is volt. Hogy a lányának rögös ne legyen az útja, az apja kitalálta a pragmatica sanctiót, ami azt mutatja, hogy apának hasznosabb volt, mint magyar királynak. De szegény asszony alatt még meg sem melegedhetett a trón, máris megrohanták az országát. A bajorok, a szászok, a spanyolok, de még a szárdok is csak arra gondoltak, hogy kiforgassák az örökségéből. A förtelmességeket Frederik koronázta meg, a brandenburgusok, azaz burgusok, azaz burkusok királya. Se szó, se beszéd, nagy hadsereggel betört Sziléziába, mintha sohse hallott volna afelől, hogy verekedés előtt hadüzenetet küld minden jólnevelt király.

Támadták innen meg amonnan, egyszóval a mi királynénk felséges ülepe úgy rázkódott-zötykölődött, mintha nem királyi trón volna alatta, hanem köves úton haladó rossz szekeren ülne. Mikor már sehogysem bírta a pogány megpróbáltatást, 1741 szeptemberében Pozsonyba

utazott, s a magyaroktól kért balzsamot sebére. Föltárta a helyzetet, nem egészen nyíltan, mert annyi férfiember előtt már a szemérem végett sem beszélhetett őszintén. Abból azonban, hogy állva beszélt s nem ülve, miként szokásos volt, a rendek gyorsan kitalálták, hogy pragmatica ide, pragmatica oda, a felséges királyné nem ülhet nyugodtan a trónján. Akkor a rendek fölállottak, s latinul kezdtek kiáltozni, ahogy a történelemben szokás:

- Vitám et sanguinem! - mondták egybehangzón.

Ennek a két szónak többféle értelme vagyon, s nyilván rosszul tenném, ha amit tudok, elhallgatnám. Azt jelentette a nagy kiáltás, hogy a dicsőséges rendek nagylelkűn megfeledkeznek két évszázad bitangságáról, s inkább megsegítenek egy bajba keveredett asszonyt semhogy magyar királyt válasszanak. Jelentette azt is, hogy a félvilággal szembeszállnak, valamint azt, hogy maguk e véres szándék elléne is otthon maradnak. Hogy mi is az a vitám et sanguinem, akkor értettem meg tökéletesen, mikor javában püfölték már a verbungos dobot az iszkázi piacon. Épp egy baltanyelet faragtam. Arra jött az én derék jó földesuram:

- Ha a nyelet megfaragtad - mondta támaszd az istálló kapujához, magad szaladj, s szegődj el huszárul.

Siettem a faragással, el ne némuljon időközben a vitám et sanguinem. Azóta megtanultam, hogy katonaságnál fölösleges minden sietség, a jó is, a rossz is könyörtelenül utoléri a gyarló embert. Főleg persze a rossz, aminek bolondság elejbe sietni.

A többit már elmondtam, most azzal folytatom, hogy a tél egzecíroztatással telt el. Akkoriban csupa úri király uralkodott a földön, kényesek, fehérbőrüek, kövérkések, s

a téli hadakozást közös megegyezéssel eltörülték. A téli háború akkor lépett szokásba, mikor a nagy Napóleon személyében magunkfajta ember foglalta el a trónt, ő olyanformán űzte az uralkodást, ahogy a paraszt a földjén dolgozik, azaz látástól vakulásig uralkodott. Ilyen ember ugyanbizony mi módon henyélhetett volna télhosszat? Ebben az egyben, a téli fegyvernyugtatás dolgában, maga az álnok Frederik is úriformán viselkedett, bár egyébként nagy szélhámos volt s hírhedt hamiskártyás.

Én ezt a Frederiket sohsem láttam, mégis állhatatosan gyűlöltem, s máig sem bocsátottam meg neki, hogy oly galádul bánt a mi védte len királynénkkal. Mindenkor az a vágy hevített, hogy megfizessek neki lovagiatlanságáért. Igyekeztem is, ahogy erőmtől tellett, Hadik főstrázsamester közelébe férkőznöm, hogy vele szövetkezzem a vállalkozásra. Bátor tetteinek híre Iszkázra is elhatolt, főleg apám jóvoltából, ki a török háborúban az ő kardja alatt harcolt. Szegény boldogult apám váltig hajtogatta, hogy ha valaki megbosszantja Frederiket, nem más leszen, hanem Hadik főstrázsamester úr.

Soha olyan vastag öröm nem fakadt bennem, mint ama napon, amikor Holicsban híre terjedt, hogy ő leszen a parancsnokunk. A hírt én Tót Kutyafarka János barátomtól vettem. Somlai volt ez a derék gyalogos, odahaza is kedveltük egymást, de barátságra csak itt léptünk, az ellenséggel szemben. A nevét is itt szolgálta meg; hazulról

Tót Jánosként indult el, s a kutyafarka a morva-magyar határ szélén ragadt rá, hogy mind a sírig hűséggel elkísérje.

Személyére nézve apró ember volt Tót János, aprószemű, apróorrú, aprószájú, mindösszesen aprófejű, de sok hajú és zsíros bőrű. Ha nézett, oldalvást nézett, s hasonlóképpen cselekedett, az egyenesség nem ízlett neki. Megkérdeztem, merre menjünk? Így felelt: - Okvetetlenül oldalvást. - S valahogy ez sikerült is neki. Mihelyt egy puska elpukkant, már besuvadt egy boglyába, árokba, patakmederbe vagy verembe. Csodálatos szerencse kísérte, a burkusok mindig addig vártak a támadással, míg Tót János mellett valami menedék nem akadt oldalvást. Ha nyílt terepre lépett, tudtuk, hogy nem érhet bántódás bennünket, a burkusok nem támadnak.

Holicsba a burkus huszárok be-betörtek, s olykor bizony csúfságosan megszalasztottak. Engem nem, de mit számítottam én egymagam, ha valamennyi inszurgens lóhalálában futott. Mást nem tehettem, mint hogy méltósággal vonultam vissza, s méltóságommal megóvtam az egész ezred becsületét.

Egy ilyen támadás alkalmával a burkusok elzsákmányolták Tót János bajtársam minden élelmét. Mire a futástól megnyugodott, az éhség kezdte szorongatni. Az idő estére járt, s ő egy erdőbe tévedt. Behúzódott egy fa odvába, s reggelre a hasogató éhség serkentette föl. Megindult a tábor felé, fa fa után sorakozott, mintha az erdőnek sehol vége nem volna. Mikor már két napja éhezett, mintha csak a gondviselés akarná megvendégelni, egy kölyökkutya szökkent eléje. Gondolta, levágja, s levest főz belőle. Félkézzel elkapta a kutya farkát, másik kezével kihúzta tokjából a kését, s már-már elmetszette a kutya

torkát, mikor éles füttyentés hallatszott. A kutya gazdája fütyült.

Tót János megijedt, hogy az ebédet elveszik tőle, hirtelen határozással levágta a kutya farkát, s maga hasmánt bebújt a bokrok közé. Jól számított, a farkafosztott kutya csak vinnyogott keservesen, de eszébe sem jutott a gazdáját a merénylőhöz vezetni. Miután a vinnyogás elhalt, Tót János tüzet rakott, s a lábasában, amit mindig az iszákjában hordott, erdei gombával, vadpetrezselyemmel, sóval remek levest főzött a zsákmányból. S jó erőben lévén, az utat is hamarost megtalálta.

A táborban persze eldicsekedett ügyességével. Éppen javában dicsekedett, mikor arra sétált a főkirurgus, név szerint Tikkár Vendel, s mellette a farkatlan kutya. Bizony mi eleddig tamáskodtunk, de hogy a kutya vonítani kezdett, s ezenközben rémülten meresztette a szemét Tót Jánosra, tüsténT megértettük, hogy nem idegen bűnt vett magára.

Így lett Tót Jánosból, Tót Kutyafarka János, mely nevezet érdeméből minden más Tót Jánostól szembeszökőleg különbözött.

3

Jártam volt Szakolczán, báró Ghillányi János tábornokkal, fölötte kurta ember volt, ebben a rangban kurtábbat sehol nem láttam, holott számos harctéren megfordultam. A beszéde úgy pattogott, mint a tűzre vetett kukoricaszem. Amint meglátott, éktelenül kikelt magából:

- Ismerlek, te koszos csótány, te gödörben lapuló gyászkatona, te! Azt hiszed, nem emlékszem a vasvilla bajszodra, meg a rezes ábrázatodra?! Kicsi tábornok vagyok én, de az eszem rettentő nagy. S ezzel a rettentő nagy eszemmel megállapítom, te szégyenben fogant, hogy neked Holicson a helyed, s ha az ellenség elől idáig futottál, most megkapod tőlem, amit az ellenség meg nem adhatott.

Nagyjából ilyenformán tisztelt meg, s aztán, hogy magam is szóra nyitottam ajkam, mindjárt kiderült, mennyire hatalmaskodó természetű. Még hozzá sem fogtam, hogy a tények való állását ecseteljem, máris kinyújtóztattak. Egy ideig iparkodtam jobb belátásra téríteni. Elmondtam, hogy nem magántermészetű menekülésben, hanem hivatali ügyekben tartózkodom Szakolczán, s az ellenségtől már csak azért sem szaladhattam meg, mert ellenséggel sehol nem találkoztam. Részben mert láttam, hogy hiába fárasztom az eszem, részben mert kegyetlenül csépeltek, s úgy figyeltem meg, minél hangosabban ordít botozás közben a bűnhődő, annál kisebb a fájdalma.

Az ordítást leszámítva, egyetlen szisszenet nélkül

állottam ki a huszonöt botütést. Helyére igazítottam a nadrágot, s hogy ismét két lábamra egyenesedhettem, méltósággal így szóltam ahhoz a rövidke tábornokhoz:

- Excellenciád tévedésben vagyon, ha azt hiszi, hogy a gyarló ülep megpuhítása a lélekben a vitézség érzetét kelti. Gondoljon csak bele, Excellenciád, mi jó származna abból, ha valamennyi katonájának az ülepét olyan puhára, hogy ne mondjam porhanyósra potyoltatná, mint az enyémmel tette? Vajon egy ilyen sereg megállná a helyét a burkusokkal szemben? Én azt tanácsolom a tábornok úrnak, hogy inkább a lélekkel foglalkozzék, az látványnak is szebb. Ha a lélek kemény, jaj az ellenségnek.

Színlelte, mintha egy árva szót sem hallott volna a beszédemből. Mindig így tesznek a nagy urak, ha nincsen igazságuk. Megbotoztatásom történetét pedig azért mondottam el, hogy maguk is ismerjék meg a gondolatomat. Nemcsak én gondolkoztam ilyenképpen a botozásról meg a bátorságról, hanem Hadik András főstrázsamester úr is, kinek emlékét azért ápolom szeretettel a lelkemben, mert hogy diadalos katona lettem, neki köszönhetem.

Senki úgy nem értette a módját, hogy a lelket megtelítse bátorsággal, mint Hadik főstrázsamester úr. Velem nem volt nehéz dolga, igaz, de hogy a többi inszurgensből katonát faragott, abba bizony beleizzadt. Panaszkodott is nekem gyakran, hogy mennyivel könnyebb volna az élete, ha a rekruták mind olyanok volnának, mint én. Ekkora szerencséje még neki sem volt.

Mielőtt az egzecírozásról beszélnék, hadd mondjam el ismerkedésünk történetét. Ma is úgy emlékszem rá, mintha tegnap történt volna. Az istálló végében ültem,

előttem egy kupac lóalom, azt kellett volna a trágyadombra hánynom, de a lélek sehogyan sem vitt rá. Egyszer csak látom, hogy befordul az udvarunkra egy délceg főstrázsamester. Mindjárt megismertem, hogy Hadik András az. De megismert ő is, hozzám lépett, megölelt, megcsókolt, mondta, hogy úgy hasonlítok apámhoz, mint egyik tojás a másikhoz. Meg azt is mondta, hogy huszárt csinál belőlem, álnéven persze, hogy a huszárbecsületen folt ne essék. Csakhát az én átkozott komám, Tót Kutyafarka János addigra már széltében-hosszában elterjesztette az igazi nevemet. Nem volt mit tenni, megmaradtam gyalogosnak, de Hadik András jóságos uram minden vállalkozásába belevett.

Az ő egzecíroztatásának éppen a vállalkozás volt a fortélya. Jöttének előtte a fele legénység őrséget állott, a másik fele pihent. Azaz hogy pihent volna, ha a burkus untalan ránk nem tör. Egyszer délben jöttek, máskor hajnalban, mindig úgy, mintha azon pillanatban vetette volna ki őket a föld. Egy-két embert nagysebesen levágtak, egy csomót megszalasztották, amit lehetett, zsákmányoltak, amit nem, azt felprédálták.

Reánk, nyomorult inszurgensekre, minden ilyen rajtaütés két megpróbáltatást mért. Alighogy a burkus eltakarodott, előssereglettek a mi derék tisztjeink. Tomboltak nagy felháborodásukban, hogy mi ilyen meg olyan gyáva férgek vagyunk, sakálok belébe sem méltók. Aztán munkához láttak, hogy bátorságot verjenek belénk, ama módon, melyet Ghillányi tábornok úr rajtam már alkalmazott. Bizony, sűrű zavarban voltunk afelől, hogy ki ádázabb ellenségünk, a burkus-e vagy feljebbvalóink. Hiába kértünk tanácsot, hogy mit csináljunk, mihez fogjunk, senki útba nem igazított, hacsak az a tapasztalat nem,

hogy kit a burkusok levágtak, azt többé bántódás nem érte.

Harcpróbált katonák is akadtak közöttünk, ők igen panaszolták, hogy - mint mondták - mohosodik a hátuljuk tétlenségükben. Valami hasonlatos nyavalya engem is kiválasztott gyötrési tárgyul, mikor megváltónk érkezett Hadik főstrázsamester személyében. Ő a huszárokat gondozta, de mint említettem volt, engem valami ürüggyel mindig maga mellett tartott. Az egzecíroztatást igen különös kérdéssel kezdte:

- No, legények - kérdezte kit miben károsítottak meg” a poroszok?

Isten a megmondhatója miért, a burkusokat mindenkor ezzel a névvel illette. Szokatlan volt a fülünknek, de szerettük a gazdánkat, beletörődtünk hát.

A kérdésre sorra elkáromkodta mindenki a maga baját, Tót Kutyfarka János sem hallgatta el, hogy a burkusok minden élelméből kiforgatták. De akadt, kinek fülét metszették le, kinek orrát, kinek lovát hajtották el, kulacsát, nyergét, karabélyát, kardját ragadták el csúfságosan.

Mikor elapadt a nagyözön panasz, afelől tudakozódott a vitéz főstrázsamester, hogy a károsultak közül ki kívánná a kölcsönt visszafizetni. Hát így kezdődött.

Mindennap útnak eredt egy tucat járőr, tíz-tíz ember valamennyiben, s hol itt, hol amott ütöttek rajta az ellenségen. Eleinte félénken indultak, s ha egy burkus-bajuszt láttak, megszállotta a görcs a gyomrukat. Utóbb azonban megtapasztalhatták, hogy a burkus is éppúgy megriad, mint ők maguk, ha nagy lármával megrohanják ebéd vagy lóvakarás közben. Megtapasztalták, hogy a

burkus lovát is el lehet hajtani, fülét levágni, életét kioltani, nyergét, pénzét, borát, kulacsát elzsákmányolni.

Mire az idő belekanyarodott a kellemetes tavaszba, az egész morva-magyar határ zengett. Nemrég a szemünket is alig mertük lehunyni, úgy tiszteltük a burkust. Most pedig, hála Hadik főstrázsamester úr hadi tudományának, úgy hajtottuk magunk előtt az álnok Frederik lovasait, mint puli a birkanyájat. Ők elhitványodtak, majd lecsúszott róluk gatya-nadrág, mi meg csak azért nem eresztettünk hasat, mert amit egyik nap fölszedtünk, másnap már leadtuk.

Gyöngyélet volt ez, amilyennel toborzáson kecsegtetik az embernek fiát, de nem tartott sokáig. Bécsig futott a híre, hogy milyen jelesül kitűntünk a hadi tudományban, a háború dúlt az egész se vége, se hossza birodalomban, ugyan miért hagytak volna bennünket a határon burkust riasztani?

Nem múlt el nap, hogy a futár parancsot ne hozott volna. Ezt ide, azt oda, amazt megint máshova rendelték. Maguk bizonyára voltak olyan okosak, s rájöttek, mennyire megbarátkoztunk mi ketten, a főstrázsamester meg én. Ahogy illik, egyazon napon kaptuk meg a parancsot, hogy új állomáshelyünkre induljunk.

Nekem ő volt az első gondolatom, neki meg én. Ilyenformán feleúton találkoztunk. Meglobogtattuk a parancsot, beszéd nem kellett oda, ennyiből mindjárt megértettük, hogy a királynénak másutt van ránk szüksége. Megöleltük egymást amúgy férfiasan, ami abból áll, hogy a csontok egy kicsit megroppannak az érzelem erejétől, de persze olyanformán, hogy komolyabb baj nem származhat belőle.

- Isten vele, Büdes - mondta megindultan.

- Ebben a szomorú percben szívesebben vettem volna a Csinnadári nevezetet - jegyeztem meg valamelyes nehezteléssel.

- Igaza van, fiam - morogta de hiába, maga nekem mindig Büdes marad. Vigyázzon magára, remélem, még találkozunk az életben.

Csakugyan találkoztunk, de csak évek múltán, s szerfölött különös körülmények között.

4

Vénen tanultam meg a betűvetést, minek folytán nem mindenre emlékszem pontosan. Hogy mást ne mondjak, a három óriásból, akit láttam, legalább kettőt elfelejtettem, pedig ez a kettő felülmúlta szépségben a harmadikat, kire pontosan emlékszem. Hiába, gyarló az emberi természet.

Annyi bizonyos, hogy azidőben csakugyan bejártam a világot, megszereztem hát a jogot, hogy most, obsitos koromban, világjártnak címeztessem magam, ami van olyan cím, mint az, hogy excellenc. A világjárókkal óhatatlanul megesik, hogy világhírűekké válnak, s ez a végzet engem is utolért. Akkoriban már becserkésztem volt Csehországot, Bajorországot, Belgiumot, Németalföldet, Szászországot, Pfalzot, Westfáliát, a milánói, a pármai meg a mantuai hercegséget. S ahány országon áthaladtam, mindenütt fennen gyaláztam az álnok Frederiket, ki untalan más és más módját lelte a mi drága királynénk bosszantásának.

Csak magamra vethettem hát, hogy Frederik lassankint megértette, mekkora veszedelem fenyegeti az én részemről. Bizonyára annak a vállalkozásnak az alkalmából figyelt föl rám, melynek következtében a sérvemet kaptam. Tapasztalatlanságomban nem gondoltam arra, hogy hőstettemet sokkalta bölcsebb volna feledésre ítélni, semmint balga hiúsággal dobra bízni. Csak hát nekem jólesett, ha elbeszélhettem a történetet, s ha élvezhettem, mint tátják el szájukat a legrettenthetetlenebb vitézek.

Minden bizonnyal fecsegésemnek köszönhetem, hogy Frederik külön ügynököt küldött elvesztésemre. Ezt az

ügynököt Lochkucknak hívták, s a nevének megfelelőn csakugyan belekukkantott minden lyukba, résbe, nyílásba; szaglászott, szimatolt, fülelt, hallgatódzott, lopakodott, sündörgött, settenkedett. Arcban erősen hasonlított a gazdájához, álla meg orra borotválkozásra alkalmasnak látszott, azaz kellőleg élesnek, szeme ugyancsak élesen csillogott. A szem, az áll meg az orr annyira uralkodott, hogy egyéb vonásait a szemlélő észre sem vette, s ha megszólalt, csodálkozva látta, hogy lám, szájnak sincs híjával.

Ebben a háborúban, ami az Űr 1741. évében kezdődött, s valamelyes megszakítással az Űr ugyané századának 63. évéig tartott, az európai uralkodók annyiféleképpen szövetkeztek, hogy a háborúban mindenki mindenkinek volt ellensége is, szövetségese is, kivéve Mária Teréziát és az álnok Frederiket, mert ők ketten soha nem szövetkeztek egymással. Amiből én azt a következtetést vonom le, hogy mindenki más csak bolondságból háborúskodott. Ezért ne is várja tőlem senki, hogy pontosan meghatározzam, miként állottak a szövetségesek abban az időben, mikor én sérvet kaptam, s miként Lochkuck felbukkanásának pillanatában.

Annyi bizonyos, hogy Lochkuck engem Páviában ért utol, a milánói hercegség eme városában, mely a Ticino folyó partján fekszik. Épp egy trattóriában ültem s makarónit ettem, ami a húst nem pótolja, s ezenfelül még tetemes keserűséget okoz minden bajuszos embernek, mivelhogy hínárként csavarodik a bajuszra, s aki siet, soha nem tudja, mikor eszi a bajszát, s mikor eszik makarónit. Amint javában küszködtem, a szomszéd asztaltól átszólt hozzám egy ember:

- Kár azért a remek bajuszért, Csinnadári úr.

- Lehet, hogy kár - válaszoltam de úgyis kinő megint, s azonfelül táplál is.

- Nemcsak a bajuszért kár, kegyelmedért is kár. Kár, hogy nem huszár, mert ha vagyon ember, aki annak való, akkor Csinnadári úr megérdemelné, hogy huszár legyen ezen a földön, de még a sírban is.

Mit tagadjam, ez a frederikforma álnok szerzet rátapintott az én fájó sebemre. A szememből kicsordult a könny, elöntötte a makarónit. A bánatom nagy volt, következőleg a könnyem módfölött sós. Nem is bírtam a makarónit megenni.

- Ha meg nem sérteném - szólalt meg az ügynök odaülnék kegyelmed asztalához.

Intettem, hogy jöjjön bátran. Mihelyt letelepedett, előbb bort rendelt, orvietót, mert tudta, hogy az a kedvencem, aztán egy külön erre a célra készített fésűt húzott elő a zsebéből, s a bajszomból kifésülte a belefonódott makarónikat.

Nem oktalanul említem ezt meg, hanem hogy mindenki tudomással bírjon, milyen tüzetes előrelátással gondoskodott mindenről a félelmetes Frederik. Szorgalom töltötte el, s messzi előre gondolt. Már a háború előtt másfél évtizeddel tudta, hogy dolga leszen magyar huszárokkal, elment hát a Rajna mellé, s megleste, hogy háborúskodnak a huszárok Jenő herceg hadseregében. Kiokoskodta azt is, hogy ha kicsi sereggel ferdén áll rá a nagyobb sereg szárnyára, övé a túlerő. Pedig hát semmi érdemeset nem talált föl a háborúban, nem tudta, amit mi magyarok régen tudtunk, hogy az ellenséget nem fárasztani kell, hanem megsemmisíteni. Mi a török érdeméből tanultuk meg, aki kiirtásunkra törekedett, s

meg is csapolt bennünket, hogy majdnem belevéreztünk.

Kettőt akart Frederik, Sziléziát megszerezni, hogy nagyhatalommá gyarapodhassék, s engem elveszíteni, hogy Sziléziát megtarthassa. Embernek életében, kivált, ha az az ember a történelem megnyergelésén fáradozik, nagy érdem a céltudatosság. S ha Frederiket nagyságáért dicsérjük, nagysága gyökere itt vagyon. Tudta, hogy mit akar, nagyon akarta, s olyasmit akart, amit elérhetett. Azaz hogy Sziléziát ugyan elfoglalta, de rajtam nem fogott ki.

Egyszóval a mindenre elszánt ügynök az asztalomnál ült, s aprókat kortyolt az orvietóból, holott e bor hosszú kortyra méltó. Hamarosan észrevettem, hogy Lochkuck örömest leitatna, e célból kettesével rendelte a palackokat, melyeket talián szokás szerint szalmával fontak be s fiaskónak neveztek. Ravasz dolog a szalmaköpeny, s kiváltképpen azt célozza, hogy az ivó soha ne gyaníthassa, mennyi borral vidította a lelkét, s mennyit hagyott a palackban.

Gondoltam, ha Lochkuck le akar itatni engem, én sem hagyom józanul őt, annál kevésbé, hiszen a számlát az álnok Frederik fizeti. Adáz gyűlölségem segítségemre volt, s ittam, ittam, hogy Lochkucknak is kedvet csinálj ak az ivásra, meg a szándékát is előcsalogassam. Ő is ivott, ahogy eltervelte volt, s a szeme fényéből kiolvastam, hogy valami jeles ravaszságot főzött ki ellenem. Egyelőre semmi érdemeset nem beszéltünk, csak ilyesmit, hogy hüm, hüm, tyü, tyü, esetleg cö, cö, ami mind a bort illette dicséretként. Nem beszéltünk, mert hát Lochkuck is arra várt, amire én, s ő is éppoly hiába. Várta, hogy a sok bor megoldja a nyelvem, aminthogy én is erre vártam.

Láttam, hogy a bor egykönnyen nem fog ki rajta.

Megtudakoltam hát, hogy Csinnadári módon tud-e inni.

- Ha kegyelmedről nevezték el, bizonyára kiváló módja lehet az ivásnak, éppen azért örömmel elsajátítanám, ha nem sajnálná a fáradságot tanításomra.

Ilyen körmönfontan beszélt, ami tanúsította, hogy a nyelve még igen egészségesen mozog.

- Nem nagy művészet - legyintettem, mintha csakugyan nem volna nagy művészet. Rendeltem azonmód két nagy korsót, s megtöltöttem mindkettőt színültig borral. Aztán felállottam, s szóltam a burkusnak, hogy nyissa ki a szemét.

Azzal az egyik korsót a szájamhoz emeltem, a másikat föléje. Az alsó korsóból folyamatosan szívogattam a bort a gégémbe - a felsőből pedig ugyanolyan lassudan pótoltam a veszteséget. Nagyon vigyáztam rá, hogy a két korsó egyszerre ürüljön ki, ebben vagyon a mutatvány szépsége.

A taliánok körülállottak, s mikor a két korsót az asztallapra csaptam, hangosan megtapsoltak. Tapsolt a burkus is, de csak míg rá nem szóltam:

- Most kegyelmeden a sor.

Nagyon iparkodott, ahogy fajtájának szokása, méricskélte a távolságot, csóválta a fejét, egyszóval sok időt vesztegetett az előkészületekre. Mikor aztán elszánta magát, mégis eltévesztette a célt, s *a* felső kancsóból a bor az orrára löttyent, s a nyakravaló alatt végigcsurdogált a testén, mint valami hűvös patakocska. Mikor az áldás a hasára ért, Lochkuck olyat szökkent,mint az ijedt bolha, össze is locsolta magát a drága borral, de legalább a taliánok jól mulattak. Ügy kacagtak, összecsavarodott a makaróni a hasukban.

Vigasztalásul rácsaptam a vállára:

- Sohse búsuljon kegyelmed, ebben a bús Európában három embernél több nem tud Csinnadári módra inni, s abból a háromból kettő magam vagyok. De hogy kegyelmed a fogyasztással mögém ne szoruljon, igyék meg a maga módján két korsó bort, hogy aztán beszélgethessünk, hisz azért ülünk egy asztalnál, nem igaz?

- Igaz, hogyne volna igaz - hagyta rám s mégis mondom előre én afelől faggatnám meg kegyelmedet, hogy elszegődne-e huszárnak, ha én lovat adnék kegyelmed alá? Egyezzék bele kegyelmed, a többit könnyen megbeszéljük.

Amire én így válaszoltam:

- Én a magam részéről viszont afelől faggatnám meg kegyelmedet, hogy az a ló, melyre kegyelmed jóvoltából huszárként felülnék, ugyanbizony kinek a tulajdona? Ha ezt kegyelmed megmondta, ami még hátra vagyon, abban könnyen szót érthetünk.

Ebből a burkus kitalálhatta, hogy ő ravasz ember, aki vele szemben ül, viszont egy kicsikével minden bizonnyal még ravaszabb. Ha két túlontúl ravasz ember összeakaszkodik, abból soha jó nem származik, Lochkuck itatott, hogy én nyilatkozzam elébb, én meg az ő nyilatkozatára vártam, s ennek előcsalogatása céljából itattam.

- Nyilatkozzék kegyelmed! - biztatott.

- Majd ha kegyelmed már nyilatkozott - feleltem.

Addig-addig ravaszkodtunk, s addig ittunk a ravaszkodáshoz, mígnem Lochkuck elszánta magát. Intett, hogy beszélni akar. A jóakarat megvolt hozzá, de a nyelve már nem forgott. Magam láttam, úgy vergődött a szájában, mint a szélütött kígyó.

- Az a ló… - motyogta - az a ló…

- Kié?… - kérdeztem, s az én nyelvem sem volt éppen virgonc.

- Az a ló… - kezdett bele a küzdelembe az álnok Frederik ügynöke, de hiába, az álla a mellére koccant, maga hadarintott egyet a félkarjával, lesodort egy bokor üres flaskát, s elterült a padlón. Hogy meg ne fázzék magában, én is melléje feküdtem, mégpedig oly ügyesen, hogy ha valamelyik taliánt megkísértené a bűnös vágy, s el akarná csenni az erszényt a zsebéből, Frederik pénzével, az én gyarló testemtől nem fért volna hozzá.

Így aludtunk három nap, három éjjel, mintha a legjobb barátok volnánk.

5

Hadd aludjunk! Amíg alszunk, legalább időm jut elbeszélni a sérvem történetét. Irigyeim e sérv miatt annyi mocsokkal, rágalommal, sárral, ocsmánysággal szórtak be, hogy beszélnem kellene erről még az esetben is, ha vitézi nyavalyám nem játszott volna döntő szerepet az életemben.

Olyan sérvet, mint az enyém, világbejáró nagy utamban sem láttam semerre. Akkora volt, mint egy közepes disznóhólyag, s ha teleszívtam magam levegővel, megtelt s kigömbölyödött, hogy aztán szomorún összezsugorodjék. Mindenki akkora sérvet kap, amekkorát érdemel. Azaz hogy nagy cselekedetek nagy sérvet okoznak, kicsik viszontag parányiakat, említésre sem méltókat. Az a görög lithotomus, vagy magyaros egyszerűséggel görög sérvmetsző, aki kivágta, elkérte tőlem, mert igen alkalmasnak látszott cégéri használatra, hiába tagadtam meg, elvitte, csak éjnek idején sikerült visszalopnom. Ma ernyőül használom a mécsem fölé, hogyha a szabadban nézelődöm mécsesfénynél, a szél a lángot el ne oltsa.

A való igazság elbeszélésének előtte lerázom magamról a rágalmak fortéimét. Ellenségeim azzal gyalázzák élő emlékemet, hogy a maguk magyarázatával terjesztik megsérvesedésem történetét, Iszkázon csakúgy, mint a megyében, Budán, Pozsonyban, sőt a bécsi Burgba sem átallanak betörni rút hazugságaikkal. Nem egyebet fognak rám, mint hogy a sérvemet Holicson kaptam, újonc koromban, mikor is az első burkus katonát megpillantottam.

Azt beszélik, hogy az udvarban egy répával púposán megrakott szekér állott, melynek súlya több mázsára rúgott. A burkusok megjelenésére eszemet vesztettem, s oly durva sietséggel bújtam a szekér alá, hogy két kerekét a tengelyről letaszítottam, minek folytán a szekér rámszakadt, elgurult helyéről a másik két kerék is. Én pedig órák múltán, mikor elállott citerázó nagy félelmem, csak úgy menekülhettem a halálos rakomány alól, ha minden erőmet összeszedve, a vállammal fölemelem a rám nehezedő répadombot.

Ismeretes, hogy én, kit tábornokok, ezredesek, századosok, német-római császárok s más előkelő emberek tüntettek ki barátságukkal, mindenkor bőszen marakodtam Tikkár Vendel főkirurgussal, kit úrnak nem nevezek, bár azóta a pokolban főzik forró szurokban.

Áruló neve arról vall, mintha tulajdonosa csak a tikokban, azaz tyúkokban tudna kárt tenni, másban nem. Holott tömérdek kárt tett tisztekben és közemberekben a maga átkos kirurgusi működésével. Ellenségeim azt trombitálták világgá, hogy a harag Holicson lobbant föl közöttünk, a sérvem okán. Ő az én sérvemet rosszul metszette volna ki, s én azért haragszom rá, mert azóta sem épültem egész emberré. Ami csakugyan így történt volna, ha én ezt a nyomorult kontárt és szégyenletes himpellért a húsomhoz közel bocsátom, amit óvakodtam megtenni.

Valójában a harag onnan eredt közöttünk, hogy Tikkár Vendel főkirurgus egy napon látta, hogy életlen bicskával vágom a tyúkszemem. Azt mondta, az ő kése jobb, s megszabadít a tyúkszemtől, hogy szaporábban szolgálhassam a királyné őfelségét. Még ekkor nem ismertem a kontároknak ezt a fejedelmét, s gyanútlanul

elébe raktam a lábam. A nyomorultnak úgy reszketett a keze, hogy a tyúkszem helyett az egészséges ujjam utolsó perecét metszette le. Máig sem nőtt ki, megmaradt bizonyítékul, bárki megtekintheti.

Nagyot ordítottam fájdalmamban, s épen hagyott lábammal akkorát rúgtam Tikkár Vendel főkirurgus hátuljába, hogy orra belefúródott az udvar földjébe. Ez az eset csakugyan Holicson történt, a magyar-morva határon, hol a haditudományt Hadik főstrázsamester úr jóvoltából elsajátítottam.

Ebben pedig semmi csodálnivaló nincsen, ha belegondolunk, hogy kikből lettek fő- meg alkirurgusok ezekben a durrogós időkben. Tikkár Vendel például a legbutább osztrák fővezér, a csataveszt ő Wallis szolgája volt, s annak jutalmaképpen ajándékozták meg a főkirurgusi tisztességgel, hogy az urát gondosan borotválta, körmeit kényesen gondozta, s ha a széke megrekedt - ami fővezéreknél gyakori nyavalya -, allövettel könnyebbítette. Nem kivétel volt őkegyelme, hanem szabály. Szolgálati érdemek árán az egész hadsereget elárasztották ezek a kontár vitéznyúvasztók. Rosszabbak voltak az ellenségnél, mert az legalább csak háború idején pusztított közöttünk, a kirurgusok békében is kaszabolhattak, s ahány ember bicegett féllábon, tehetetlenkedett félkarral, őket átkozta mind.

Utóvégre a mi bölcs királynénknak eszébe jutott, hogy a hadsereg sokkal erősebb lesz, ha a kirurgusok nem

pusztítják. Elrendelte hát, hogy csak vizsgázott kirurgusok szolgálhatnak a csapatainál. Szavát máig sem fogadták meg.

Most rátérek a sérvem őszinte történetére. Bajorföldön érte utol testemet ez a nemkívánatos virágzás, csaknem egy évvel azután, hogy a bajor választófejedelem német-római császárrá koronáztatta magát, ami merőben fölösleges fáradság volt. Kurta császárság jutott neki osztályrészül, s ebben nekem is szerepem vagyon, mert az én személyem nélkül Simbachnál nem verte volna meg az újdonsült császár csapatát a mi derék Lotharingiai Károlyunk, kedves királynénk férje.

A tapasztalt emberek a hadiszerencsét forgandónak nevezik. Csakugyan az. Ott Simbach mellett hosszú ideig forgandott a szerencse, mígnem a mi fegyvereinkhez szegődött. A bajorok meg a hesszeniek keményen harcoltak, tudták, hogy a császári korona forog kockán, azonfelül pálinkát is kaptak. Valahányszor rohamra indultunk, olyan markotányos szagot sodort felénk a szél, hogy magunk sem voltunk már tökéletesen józanok.

Oldalvást várakoztam a tartalékban, Tót Kutyafarka János komámmal, ki mindig ilyenformán helyezkedett el a csatákban. Egyszer csak csörömpölés ütötte meg a fülemet. Fölnézek, hát a felséges Lotharingiai Károlyt látom, amint talpig vasban fel és alá sétál, igen gyors lépésben, hátán összekulcsolt kézzel, mint aki erősen töprenkedik.

- Soha a vasat le nem veszi magáról - súgta a fülembe Tót komám.

- Óvja az életét - véltem én.

- Nagyon sajnálom szegényt - sóhajtott föl Kutyafarka

János bánthatja a durva páncél.

- Hogy bántaná, hiszen megszokta.

- Ő minden bizonnyal. Nem is őt sajnálom, a mi kiválón zörgő vitéz fővezérünket, inkább a királyné őfelségét. Nem nagy öröme lehet belőle, mikor a férje ennyi bádoggal kirakva magához szorítja és megcsókolja.

Erre sohse gondoltam, eleredt a könnyem, annyira megesett a szívem a királynén. Ezért is nyertük meg a simbachi csatát.

Arra gondoltam én akkor, hogy ha a békét kivívjuk, a mi hercegünk is lehánthatja magáról a héját, s akkor a felséges királynénak nem kell örökkön a fülét vattáznia a förtelmes bádogzörgésnek miatta, s hogy következőleg állandóbb lesz a hitvestársi nyugodalom. Tehát, hogy láttam, a herceg még mindig fel-alá sétál és morfondírozgat magában, odaléptem s így szóltam:

- Ha szolgálatára lehetek, felséges herceg úr, én még annál is többet teszek, mint amennyit megtehetek, pedig az sem kevés.

- Fiam - mondta ő ezt az ütközetet egy-kettőre megnyerhetnénk, ha arra a dombra ott, a kálvária mellé, egy nagy tarackot állíthatnánk. Azzal a tarackkal egyenesen belőhetnék annak a félkéz német-római császárnak a tábora közepébe. Megijedne, megfutamodna, mi meg nyugovóra térhetnénk.

Mennyit, de mennyit hányták a szememre, hogy sokat fecsegek, keveset cselekszem. Ez egyszer nagyon féltem, hogy így esik meg, s fölsülök. Körülnéztem hát, hogy ha már ajánlkoztam, csináljak is valamit. Messzi elöl, a rohamozó bajorok lába között, a kavargó lőporfüstben egy bitangjára hagyott tarackot láttam.

- Annak a taracknak amott hasznát venné-e felséged? - kérdeztem udvariasan.

- De még mennyire, fiam - mondta a herceg, s megvakarta a bádoglapockáját. Szokása ez a páncélos vitézeknek, kik az idők folyamán úgy összenőnek a tokjukkal, hogy maguk sem tudják, hol végződik a páncél, s hol kezdődnek ők maguk.

- Elhozom - kiáltottam immár futtomban csak aztán felséged igazoljon, hogy nem vagyok bajor!

Az első bajor tetemnél megállottam, levetkőztem, s ruhát cseréltem vele, azzal belerohantam a lőporfüstbe, a rohamozó bajorok közé. Rámutattam a tarackra, s okos karlendítéssel balra irányítottam őket, mintha azt mondanám, hogy ők menjenek balra, én meg majd a tarackkal megtisztítom a rohamuk előtt az utat. Hála az egyenruhámnak, nemcsak eltakarodtak az utamból, de bajom sem esett. Akkor a vállamra lendítettem azt az istentelen nagy tarackot, lehetett tizenöt mázsa, ha nem több, s fölkocogtam vele a kálvária mellé. Már útközben éreztem, hogy valami megszakadt bennem. De még annyi erőm maradt, hogy a mondott helyen fölállítsam.

- Köszönöm, fiam - mondta Lotharingiai Károly herceg, megölelt, megcsókolt, s biztatott, hogy ezentúl *nevezzem* Károly bátyámnak. Nagy megtiszteltetés, de amilyen ritkán találkoztunk, nemigen gyakorolhattam.

Jöttek a pattantyúsok, nemsokára összedőlt a kálvária, úgy dörgött a tarack. Odalent iszonyú pusztítást végzett, a bajor tábor málladozott, mint a gyönge vászon.

Én a frissen fakadt sérvvel ispotályba feküdtem. Való igaz, hogy Tikkár Vendel meg akart metszeni, de nem engedtem. Kivártam, míg egy görög metsző elő nem

került.

Az esetnek híre szállott világszerte, hisz egy afféle tarackot nemhogy egy ember, de öt is csak nyögve bír megemelni. Magamnak is csak a szánalom adott erőt, amit felséges királynénk sorsa fölött éreztem. Mindegy. Az álnok Frederik megtudta, hogy odaát - azaz minálunk - van egy ember, ki egymaga dönti el csaták sorsát. Nyomomba eresztette hát Lochkuckot, hogy csalogasson át a burkus táborba, vagy ha ez nem sikerül, oltsa ki fiatal életemet.

Amióta a tarackszállítással becsületet szereztem magamnak, a hadseregnél semmi komoly vállalkozásba nem szívesen fogtak nélkülem.

Most térjünk vissza elbeszélésünk fonalához, mely a páviai trattoriában várakozik ránk. Maguk is kitalálhatják, minő izgalomban remegtek az osztrák generálisok, mikor harmadszor virradt, s én még mindig nem kerültem elő. Szóltak a trombiták, majd belesüketültek a taliánok. Végtére is a zengő trombitaszó űzte ki az álmot a szememből.

Lochkuck még mindig húzta. Behívtam a trattóriást, s rámutattam:

- Az úr fizet. De baja ne essék, a szentségét, mert makarónivá sirítem kegyelmedet.

A jó ég tudja, miért védelmeztem ilyen buzgalommal, hisz mást érdemelt volna. Nem bántam meg jótettemet, mert ilyenformán megmentettem Lochkuck életét, jogom lett hát elfogadni tőle a saját életem megmentését.

Gyámolítóim a messzi nyugati hadszíntéren harcoltak. Nem vehetett védelmébe se Lotharingiai Károly, se Hadik főstrázsamester úr. Három napot hiányoztam, vasra vertek. Ki is végeztek volna kegyelem nélkül, ha a

tömlöcből meg nem szököm.

Harmadik napja rohasztottam a szalmát magam alatt, mikor kulcscsörgés ütötte meg a fülem. Fölötte gorombán zúdítottak a börtönbe, én hát a zörgésre Istennek ajánlottam lelkemet mert szentül hittem, hogy mire magamhoz térek, már kiműltan lógáz a szél az akasztófán.

Ehelyett Lochkuck sündörgött be a tömlöcbe, osztrák generálisi egyenruhában. Rámnézett, s akkorát vigyorintott, majd kiesett a foga. Az őr ott állott mellette, mintha nyársat nyelt volna, s kimeredt a szeme békamódra.

- Vas levenni - szólalt meg Lochkuck ezt a gazember én magam akaszt föl, magasra, pokolba bele!

Szóról szóra így mondta, nem feledtem én el, s azért beszélt ilyen bikkfásan, nehogy az őr észrevegye, hogy nem osztrák ő, hanem burkus, ami akkoriban nagy különbség volt. Az őr leverte a vasat a bokámról meg a csuklómról, s nemsokára ismét odakünt voltam, Isten áldott talián ege alatt.

Boldog is lehettem volna, igenám, de adósa voltam az életemmel Lochkucknak. Amellett korgott a gyomrom, nem amúgy békésen, hanem mennydörgésformán. Bírtam én az éhezést, akár egy szaracén, volt rá példa, hogy tíz nap, tíz éjjel egy falat kenyér, egy korty víz nem ment le a torkomon, észre sem vettem. Most azonban megijedtem, hogy ha üldözni kezdenek, az éktelen hang nyomomba igazítja a generálisokat. Lochkuck is erre gondolt, betértünk hát egy útszéli fogadóba, s ott addig ettünk, míg a gyomrom abba nem hagyta a mennydörgést.

Lochkuck megtörülte a szája szélét, s folytatta a hadjáratát az én megtévesztésemre, elvesztésemre,

gyalázatba merítésemre:

- Kegyelmedet nem becsülik érdeméhez képest.

Ahelyett hogy huszárgenerálissá neveznék ki, íme, tömlöcbe vetik, vason tartják s száraz kenyéren. Én kegyelmed minden sebét balzsammal megorvosolom.

A lélek nem ingott meg bennem, szilárdan támogatta a becsület, mindamellett szurkált a kíváncsiság.

- Szó, ami szó, bizony csúnyán bántak velem. Hálás vagyok kegyelmednek, hogy írt keres az én sok sebemre, de megkérdeném, ugyan minő írral óhajtana gyógyítani engem?

Ha arra számítottam, hogy nyíltan beszél, nem csalatkoztam. Nagysebesen elmondta, hogy immáron több ezer magyar huszárt toborzott az álnok Frederiknek. A sok közhuszárnak századosra van szüksége, s ez a százados én leszek, ha úgy akarom. Erre elöntött a méreg:

- De a teremtését, a hétszentségét, a kórságát, mit gondol kend azzal a megzáposodott burkus eszével énfelőlem? Hát azt hiszi, hogy én a hitem meg a szavam ilyen könnyen váltogatom? Engem a becsület az én királynémhoz köt, s én őt semmi pénzért el nem hagyom.

Ő sem hagyta magát, hanem belekezdett a szakramentumozásba:

- Kegyelmed ne kiabáljon, mert kegyelmedet én mentettem meg az akasztófától. Énnélkülem a kegyelmed kemény fején hollók próbálgatnák a csőrüket. Kegyelmed éppúgy az enyém, mint az az erszény, amit az út porában lelek. Ha kegyelmedben vagyon becsület, akkor azt teszi, amit parancsolok, mert kegyelmed az én jószágom.

6

No, lám, hogy jár, kinek megmentik az életét. Velem első ízben esett meg, nem is tudtam, miként illendő ilyenkor viselkedni. Elöntött az izzadság ijedtemben, mérgemben és tehetetlenségemben. Elhatároztam ott szent esküvel, hogy inkább százszor meghalok, de nem tűröm, hogy még egyszer az életemet megmentsék. Láttam okosan, hogy tőrbe estem. Szerencsére visszaemlékeztem Lotharingiai Károly egyik jeles mondására. Ebéd után szokta volt hajtogatni a derék herceg, hogy háborúban életet nyer, ki időt nyer. Minek folytán így szóltam Lochkuckhoz:

- Ha kegyelmed tudná, miként jutottam én a nevemhez, mindjárt megértené, miért nem szegődhetek el a huszárok kapitányául Frederikhez.

- Mondja csak el kegyelmed, ha más ember megértené, megértem én is.

- Mindenki tudja, hogy nevemnek rossz illatozása miatt rekesztették el előlem a huszári pályát. Jóakaróim váltig biztattak, hogy ne késlekedjem más nevet szerezni magamnak, mert mihelyt a régi helyébe új nevet öltök, megkapom a lovat, a szablyát s a kucsmát. Mikor Prágát körülfogták a franciák, megjött az alkalom. Ha a mértéktelenség bűnébe nem esem, ma a legényeimmel talán a kend Frederikjét táncoltatnám, ahelyett, hogy kenddel alkudozzam ebben a nyomorúságos kocsmában. Meg az is meglehetne, hogy ebben a szent percben a vitéz Szász Móric nyomában száguldanék, talán utol is érném. Vagy úgy is eshetne… De akárhogy eshetne, inkább arról számolok be, ami Prága falai alatt történt, s ami miatt

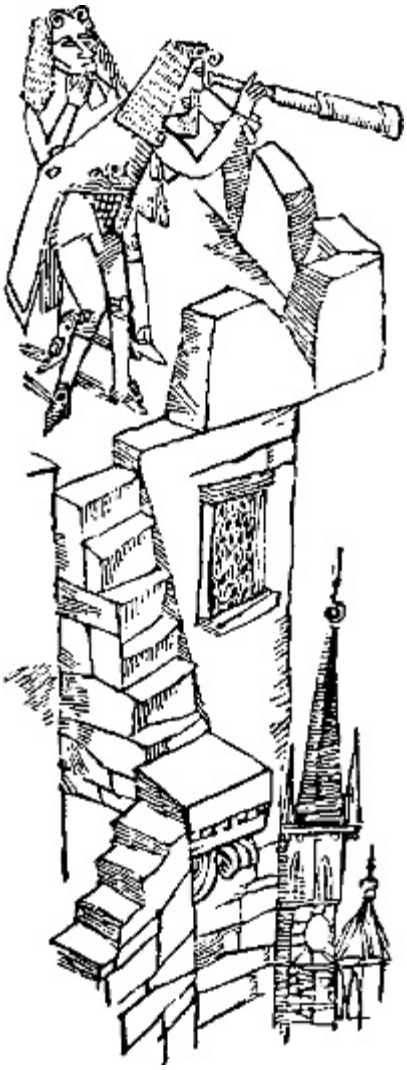

annyit gyötrődtem, mint a felséges királynőnek egyetlen katonája sem. A franciák körülfogták a várost, mi azzal könnyítettünk a leikünkön. hogy időnkint kirohantunk, ritkítottuk egy kicsikét az ellenséget, aztán a zsákmánnyal visszarohantunk a falak mögé. Szolgált az ezredemben egy derék legény. Csinna nevezetű. Kötést tettünk. Ügy egyeztünk meg, hogy ha a harci forgandóságban ő menti meg az életemet, akkor nekiadom török kardomat és velencei kulacsomat, ha meg viszont én űzöm el az oldaláról a halált, ő a nevét adja nekem. Ez volt a kötés.

Alig ráztunk kezet, megszólalt a dob, a kaput leeresztették, s mi a csapóhídon át egyenest belerohantunk a franciákba. Amint javában küzdöttem, látom ám, hogy az én Csinna komámat egy hosszú francia éppen keresztül akarja szúrni a lándzsájával. Messzebb voltam, semhogy segítségére szaladhattam volna, fölkaptam hát egy apróka franciát, s olyan ügyesen dobtam a komám elé, hogy a lándzsa az ő testén futott keresztül.

Csinna komám maga volt a becsület, ahogy megmenekült, átkiáltott hozzám: - Kendé a nevem, koma!

Majd felforrt a vérem, annyira megörültem. A reménység, hogy hamarosan huszár lehetek, megkétszerezte az erőm. Aznap úgy aprítottam a franciákat, hogy a pusztításról külön futárral üzentek a

királynak Verszáliába. Prága várából látcsővel gyönyörködtek bennem, a francia vezérek is látcsővel bámultak. Akkor arra gondoltam, hogy ilyen kurta név nem lehet elegendő nekem, a vitézek vitézének. Volt az ezredben egy másik legény is, azt Dárinak nevezték. Gondoltam, Csinnadári csakugyan fényességes szép név, a hír szárnyára való. Ahogy körülnéztem, láttam, hogy egy kopasz francia éppen a fejét készül venni Dári komámnak.

- Ha nekem adja kend a nevét, megmentem! - kiáltottam neki. Ő intett, hogy áll az alku, csak siessek. Levágtam a kopasz franciát, s átvettem a komám nevét. Prága várába új névvel tértem meg. Bementünk az ezred írnokához, s elmondtuk neki, amit az előbb elmondtam volt, s kértük, hogy a neveket a változás szerint igazítsa ki. Az írnok egy darabig a fejét vakarta, hátul tarkótájon, aztán így szólt:

- Kendtek hárman jelentek meg előttem, név szerint

Büdes István, Csinna Gergely és Dári Pál. Ha én a kendtek kérését teljesítem, akkor kendteknek ugyan nem lesz híja, mert megmaradnak három embernek továbbra is. Csakhogy azonban itt az ezred listáján csak két és fél ember leszen. Úgymint Csinnadári István, Büdes Gergely és Pál. Ennyi nekem nem elég. Alkudjanak meg kendtek másképp, mert ezt az alkut én jóvá nem hagyhatom.

Mivel pedig másképpen megalkudnunk nem sikerült, engem ugyan Csinnadárinak neveznek, de jog szerint ma is Büdes István a nevem, minek folytán huszár nem lehetek.

Mire Lochkuck szúrós szemmel rámnézett, s ezt mondta:

- Kend megérdemelné, hogy Büdes helyett Buthának nevezzék. A mi szép burkus nyelvünkön ugyanis Büdes: stinking - s mivel a kend neve nem ez, bátran elszegődhet felséges Frederik király uramhoz.

- Ezt a történetet nem azért beszéltem el kendnek, mintha nem tudnám, hogy minden szó minden nyelvben Bábelnek óta mást jelent. Azért nem takarékoskodtam a szóval, hogy kendet az igazság felől illedelemmel tájékoztassam. Az igazság pedig nem más, mint hogy nemcsak kend mentett meg engem az akasztófától, hanem én is megmentettem kendet a trattoriás tőrétől, mikor kis híján már elmetszette a gégéjét. Ha kend azt óhajtja, hogy Frederik huszárja legyek, mentse meg az életemet még egyszer. Addig is szerencse kísérje útján.

Hogy a szerencse tovább kísérhesse, ráugrottam a hátas lovára, s meg sem álltam, míg Majlandba nem értem.

7

Tömérdek nevezetessége vagyon Majland városának, valamennyit föl nem sorolhatom, gyatra ahhoz az én emlékezetem. A formás asszonyok s a majlandi kolbász mellett a nagy templomot el nem hallgathatom. Ezt a templomot merő csipkéből verték, s az isteni tisztelet előtt minden szombaton kimossák, keményítőben megforgatják s kivasalják, minek folytán ezerkettőszázhuszonhét éves kora ellenére patyolat tiszta, mintha tegnap horgolták volna. A léleknek igen jólesik a szentélyében, s más fogyatéka nincs, ha az nem, hogy a szentbeszéd felét a szél a csipkelyukakon át a szabadba sodorja.

De a legjelesebb nevezetessége Majland városának mégis az, hogy a gondviselés rendeléséből Ostoros Máté komám életének útja ott keresztezte az én életemnek útját. Amely keresztezésből sok egyéb viszontagság származott.

Beszélgetésbe elegyedtünk, s Ostoros Máté mindjárt az elején ezt mondta:

- A háborúnak az az egy haszna vagyon, hogy a zsákmányból kocsmát nyithat a halandó ember.

- Ha kend azért nyilvánította ezt, mert velem itt Majlandban kocsmát, vagyis taliánul trattoriát kívánna nyitni, hát erről az eszméjéről tegyen le. Nekem itt maradásom nem lehet; mivelhogy tömlöcből szabadultam, s ha a generálisok a kocsmában fölismernek, menten földíszítenének gyarló testemmel egy akasztófát.

Ostoros Máté türelmesen hallgatta meg a válaszomat, de hogy utolsó szavam is elcsendült, nagytürelmetlenül a

földre köpött, s rémítgetőn tekintett rám rettenetes szemöldöke mögül. Olyan recsegősen szólalt meg, mint a megnáthásodott trombita:

- Kendnek a feje lapos, mégsem lehet korcsolyázni rajta.

Máig sem tudom, hogy ezzel mit akart mondani, sérteni szándékozott-e vagy csak tréfálkozott. Annyi viszont bizonyos, hogy megragadtam a nyakravalójánál az én Ostoros komámat, meglóbáltam, s veszett indulatomban be is hajítottam volna egy csábító pocsolyába, ha könyörögni nem kezd. Megszántam, lábra tettem, csupán a kalapját vertem orrig a fejébe, hogy tisztelet fakadjon a lelkében irántam, legalább feleannyi, mint amennyit megérdemlek.

Borsos természetű, alacsony termetű ember volt Ostoros Máté, ki a mérge lobbanásából merített erőt, meg a bátorságából, mely ritkán hagyta cserben. Értett a színészkedéshez is, azaz oly módon pöffeszkedett, hogy félelmetesebbnek látszott, mint volt valójában, ami hadas időkben kamatos tulajdonság. Mikor megnyitotta előttem a szívét, itatta a nyomorultat a keserűség, s döfölte az aggodalom. Beleszeretett egy hétszeres özvegybe Gógánfán, a messzi Zalában. Az özvegy úgy rendelkezett, hogy feleségül megy hozzá, ha kocsmája leszen, de sokáig nem vár. Ostoros komám vallomása szerint az özvegy oltár elé termett gyönyörű fehérszemély, ki immáron hét kocsmárost kísért a temetőbe, hét boldog kocsmárost, ki a mennyországot ezen a földön már megtalálta a felesége illatos karjában.

- És kend óhajtana a nyolcadik kocsmáros lenni? - kérdeztem. Ő meg rám hagyta.

Honnan sejthettem volna, hogy a kilencedik kocsmáros éppen én leszek? Az az özvegy ugyanis, kiről Ostoros

komám ízletesen lelkendezett, Csigás Rozália volt, életem párja, kiről soraim elején említést tettem. Én voltam a kilencedik ember, kit személye csalétkével a kocsmárosi mesterség elsajátítására unszolt. Ha Isten is úgy akarja, én leszek az utolsó az ő drága oldalán, mind férji, mind kocsmárosi minőségben.

Nem akarok azonban elébe kanyarodni a tulajdon sorsomnak, melynek folyása Majlandban kanyarodott helyes irányba. Miután megértettem, hogy Ostoros komám hazakívánkozik, fölajánlottam neki zsákmányolási segítségemet. Az az egy kikötésem volt, hogy innen minél szaporábban szeleljünk el, s a szerencsét oly országban kísértsük meg, hol engem nem akarnak fölakasztani.

Nem vesztegettük az időt, hanem még aznap útnak eredtünk. Utunkat Velencének vettük, hogy onnan üdvös alkalom jelentkeztén átcsusszanjunk Horvátországba, hol a toborzók szakadatlan pergették a dobot. Idáig hallatszott. Ismertük az efféle katonai zengedelmet, tudtuk, hogy minden fegyverhordozható férfit szívesen látnak. Megindultunk hát a hang iránt, a tengerpart mentén, hogy valamiképpen el ne tévedjünk.

A hullámok végigmosták a partot, s ahogy visszatértek, a kövek között otthagytak egy sereg bozsgó polipot, titkolódzó kagylót, rákot, egyebet. Az okos taliánok megtanítottak rá, hogy a tenger így gondoskodik rólunk, szegény vándorokról, adjunk hálát Istennek, s lássunk hozzá az adományhoz. Hallottuk, hogy a zsidókról hasonló módon gondoskodott Isten a pusztában. Ha ők nem átallottak mannát enni hétszámra, ugyan miért átallanánk mi lenyelni a tengeri pókokat, polipokat, miegymást? Engedelmeskedtünk az isteni rendelésnek, s mindjárt utána hő imában esengtünk paprikás csirkéért és ízes

palacsintáért. Ilyesmit azonban a hullámok soha nem vetettek partra.

Erősen vágytunk már valami hazai ételre, kiváltképp azon a napon, mikor megpillantottuk Makót. A város, amit láttunk, hajszálra úgy festett, mint Makó tavasztájt, vagyis a házak a tengerből emelkedtek ki. Amint közelebb értünk hozzá, megállapítottuk, hogy a város anyja vagy talán nagynénje a mí Makónknak, s emettől csak abban különbözik, hogy a tenger, miben a házak ringatódznak, nem sárból vagyon, hanem vízből. Ez volt a taliánok híres Velencéje.

Hanem később fölötte átkos vidékre értünk, száraz kövek közé, hol még a kökény is éhezik. Az emberek errefelé kőkerítéssel rakják körül a birtokukat, hogy a szél a földet el ne vigye. Áldott szerencse, hogy egy kíváncsi kecske megcsodálta a bajszomat. Le is legelte volna, ha fejbe nem verem a botommal a két szarva között. Ki se beleztük, vérét se folyattuk, hanem rohantunkban fölváltva cipeltük, hogy minél messzibb kerüljünk a gazdájától. Hadd gyanakodjék kőszáli sasra, semmint szökött katonára.

Ennek a földi kecskének a maradványaiból éltünk, s neki tartozunk hálával, hogy el nem hitványkodtunk. Mikor a hegyekből alászállottunk, megesett találkozásunk az óriással. Hazugság volna, ha azt mondanám, hogy utunkat állotta, mivelhogy az út szabadon haladt át a két lába között, melyet úgy fogott közre, mint a villa két szára. Öreg óriás volt, poros szakállából felhőszám hullottak a molyok, s épp a fogát piszkálta egy templomtoronnyal.

- Jobb szeretnék egy nagyobbfajta kocsirudat - morogta elégedetlenül.

- Nem szolgálhatok vele - mondtam barátkozásképpen. -

Különben hogy szolgál kegyelmed egészsége?

- Ha a tüsszentés nem bántana, megvolnék - felelt, s abban a minutumban tüsszentett egyet.

Mindjárt láttam, hogy jószívű óriás, mert nem földnek, hanem égnek tüsszentett. Azelőtt borús volt az ég, a tüsszentés után egy csapásra kitisztult. Olyan lyukat tüsszentett a felhőtakaróba, hogy a szél másnapig nem foltozta be. Ostoros komám remegett, mint a nyárfalevél. Nem csodálom, most látott először óriást, nem úgy, mint én.

Tovább folytattam a barátkozást:

- Egészségére kegyelmednek - mondtam. - Háládattal köszönjük, hogy a léghuzattal lekerült, s jóságából megmaradhattunk földi lakosnak.

Az óriás nem felelt. Aztán megint nem felelt. És harmadjára sem felelt. Annyira magam sem sajátítottam el az óriási természetet, hogy az útnak neki mertem volna vágni. Pedig hát az elfogyasztott kecske gazdája akármikor nyomunkba érhetett.

- Ha kegyelmed ráunt volna a legényéletre - mondtam mézes szóval Velencében láttam egy derék hajadont, ki alig egy fővel alacsonyabb kegyelmednél.

- Nem odavalósi volt - vágott a szavamba ott kurta személyek laknak.

Kiapadt az én leleményem is. Szerencsére az óriás ránkmordult.

- Menjetek utatokral De futvást, s föl ne pillantsatok, mert ha belétek veszi magát a hullongó moly, a sírban sem lesz többé nyugodalmotok.

Nekifohászkodtunk, s míg a szuszból ki nem fogytunk, futottunk.

- Én most megfordulok - szólalt meg a komám hogy lássam, igazi óriás volt-e, vagy csak káprázatos.

Megfordultam én is. Hát a látást az óriás most is elrekesztette. De akkor már aláhanyatlott a nap, s az óriás termete összefolyt a sötétedő felhőkkel. Valami félelmetes feketeség is komorlott, feleúton ég és föld között. Ostoros koma odamutatott:

- Zivatar jön.

- Nem zivatar az, koma - igazítottam helyre. - Ha a szemét megerőlteti, láthatja, hogy az óriás csakugyan magányosan él. Ha felesége volna, bizonyára nem engedné kószálni ekkora lyukkal a nadrágján, s kend nem láthatná, amit nem illendő látnia, s nem is szerencsés.

Ostoros koma nagyon megijedt. Nem kellett magyarázni neki, magától is tudta, hogy óriás fenekét látni alkonyatban fölötte rossz jel.

8

Nemsokára a verbungos dobogás olyan erősen szólt, majd beszakította a dobhártyánkat. Hogyne tudtuk volna, hogy Horvátországban vagyunk. Nem messzi a határtól egy orgazdának eladtuk katonaruhánkat, fegyverünket. Vásároltunk holmi parasztgúnyát, melyeket felöltvén, az igazi horvátoktól senki minket meg nem különböztethetett.

Alig hagytunk magunk mögött néhány házat, körülsereglett egy csomó horvát. Gondoltam, nyakunkon a baj. Ostoros koma se gondolt mást. Megállottunk, hogy leszen, ami leszen, meghalni úgysem lehet többször egynél, s ha annak az egynek itt kell végbemennie, végbemegyünk itt. Integettünk, mutogattunk, majd szerfölött elcsodálkoztunk. A horvátok ugyanazt akarták, amiért mi idejöttünk. Nevezetesen, hogy szegődjünk el katonának.

Ennyit megértettünk, de azt már bajosabban, hogy miért kiabálnak továbbra is, miért kínálnak pénzt, s miért mutogatnak magukra.

- Azt akarja kend, hogy magammal vigyem? - kérdeztem a leglármásabbat.

Mást akart a ravasz, azt, hogy az ő nevében menjek el, a komám meg egy másik nevében. Mihelyt ez a szándék kiviláglott, figyelmesen szemügyre vettem az én horvátjaimat. Kettőt kiválasztottam, a két leggazdagabbat, s megalkudtunk velük. Boldogan fizettek, boldogan tarisznyáltak föl, hiszen odahaza maradhattak, mi mentünk helyettük a vérünket ontani.

Elszegődtünk hát horvát katonának. Mikor századnyira gyarapodtunk, hegyibénk állott egy daliás kapitány. Olyasmit mondhatott, hogy a franciák szorongatják a felséges királynét. Abból gondolom ezt, hogy minden lépésünkkel közeledtünk a franciákhoz, s ezt meg is mondtam Ostoros komámnak, ki erősen nyugtalankodott az özvegy miatt, ki akkor még az övé sem volt, sem az enyém.

Nyugtalansága abban mutatkozott, hogy minden útbaejtett faluban körülszaglászott. Aztán éjjel fölköltött, s a fülembe súgta:

- Megvagyon a kocsmára a pénz. Csak egy patikáriust kell kinyújtóztatnunk. Ha kend fogva tartja, míg én a nyakát elmetélem, fölfogadom csaposnak.

Én meg mindig ugyanazzal a bölcsességgel csillapítgattam. Az érvelésemben igazam volt, hogy is ne lett volna, annyi hadi tapasztalat után. Megmagyaráztam neki, hogy zsákmányolni máshol nem okos, ha idegen országban nem, hol senki minket nem ismer. Ki idehaza garázdálkodik, hamar megfogják, s el nem eresztik, míg a lelke búcsút nem vett meggyötretett testétől. Megértette, de csak két-három napra, aztán onnan kezdte elölről, ahol abbahagyta volt.

Mondom, igazam volt az érvelésben, de emellett másra is gondoltam. Azért festegettem előtte oly kecsegtetőn a flandriai dús gazdagságot, hogy meg ne szökjék, s én egyedül ne maradjak a horvátok között, kikkel szót váltani nem tudtam. Útközben hallottam, hogy az én szeretett gazdám, Hadik András főstrázsamester, Flandriában verekedik. Az ő karja alá iparkodtam, hogy segítsek neki az álnok Frederik megbüntetésében.

Nem volt könnyű dolog féken tartani Ostoros komát, végig Horvátországon, Ausztrián, Amerikán, Csehországon, Bajorországon, Hannoveren át Németalföldig. S mi verejtékem elfolyott, hogy a bűntelenség karámjából ki ne ugorjék! Meg akart gyilkolni minden földbérlőt, lócsiszárt, posztókereskedőt, ötvöst, pénzváltót, hogy a rablott pénzen megvásárolja a kocsmát. Riasztgattam, hogy az icce száját belepi a vér, mert a bűn valahol mindig kiütközik. Nem nagyon hitte. Mondtam, hogy jó keresztény egy kocsmáért nem gyilkol, mire úgy válaszolt, hogy ő kocsmáros óhajt lenni, nem keresztény. Az volt a szerencsém, hogy magában nem mert cselekedni, mással pedig nem szövetkezhetett. Mindamellett a szerelem süvöltő lánggal lobogott a szívében. Ha féken nem tartom, más ember lett volna az özvegy nyolcadik kocsmárosa. De más a kilencedik is.

Sokat kacagtam szakadatlan hevülésén. Néha úgy izzott az egész ember, hogy rántottát lehetett volna sütni a kebelén. Ahogy pillogott, lángkarikákat szórt a szeme, pirosat, sáfrányszínűt, esténkint lilásat. Ilyen nagyságos gerjedelemnek tanúja sem azelőtt, sem azután nem voltam. Nem beszélek a tulajdon érzéseimről, mert szemérmetességemen erőt venni úgysem tudnék.

Bezzeg Ostoros koma nem volt szemérmetes, főleg álmában nem. Egyre csak sóhajtozott:

- Jaj, én édes Rózsikám! Jaj. Rózsikám, édesem! Jaj, szépségem, jaj, jövendő kocsmárosném! Miért is nem vagy az én gyermekeim anyja?! Jaj, Rózsikám!

S ez így folytatódott éjszakahosszat. Ha a szolgálattevő tiszt arra vetődött, mindig megkérdezte:

- Was ist Roschikám?

Nem volt szemérmetesebb nappal sem. Ha nem a kocsmáról beszélt, akkor az özveggyel traktált. Nemsokára magamnál is jobban ismertem az özvegyet, ismertem minden szokását, minden ujjasát, réklijét, szoknyáját, a főztje ízét, valamint azt, hogy az orra tövét tizenhárom szeplő ékesíti. Hat jobbról, hat balról, s a tizenharmadik az orra nyergén foglal helyet, de olyan halvány, hogy csak a szerető szem előtt mutatkozik meg.

Ennek a tömérdek beszédnek folytán igen nehéz helyzetbe jutottam. Engem a lányok úgy szerettek, mint a mézet. Csak füttyentettem, a legszebbek hozzám törleszkedtek. Elég volt, ha kifelé tartottam a faluból, máris eleredt a könnyük, hogy bajom esik, s nem térek vissza. Nem könyörögtem én fehérszemélynek soha, inkább hárítgattam, hessegettem őket, mint legyeket a mézről. Most meg az történt, hogy beleszerettem egy asszonyszemélybe, kinek a színét sem láttam, a hangját sem hallottam, s kitől naprólnapra távolodtam. Nem mondhattam neki: - „Ha szeretsz, Rózsi, jó; ha nem szeretsz, úgy is jó.” Valamit föltétlenül kellett volna neki mondani, már csak az udvariasság kedvéért is. De hogy mondjam, ha nincs itt, sőt ha itt volna, sem mondhatnék semmit, hiszen a komám áhítozik a kezére.

Egyszer aztán kiderült, hogy nemcsak Ostoros komám zúgatja bele az érzését az éjszakába, hanem én magam is. Ezt onnan tudtam meg, hogy többé nem hallottam a koma kiáltozását. Nem hallottam a magam kiáltásaitól, ami nagy szerencse volt, mert ő sem hallotta az én fohászaimat, s nem kapott rajta, hogy lélekben elárultam.

Eztán megérkeztünk a hadszíntérre. Ostoros koma sürgetett, hogy nézzek körül, szemeljek ki valami jó zsákmányt, mert az ő türelme fogytán vagyon. Nem kellett

engem sürgetni. Tudtam, hogy a bajból azáltal menekülhetek legsikeresebben, ha a zsákmánynyal útjára bocsátom a komát. Ennek előtte azonban föl akartam kutatni az én atyai hadi tanítómat, kiről úgy hallottam, hogy a közelben vitézkedik.

9

A franciák lapos vidéket választottak csataterül. Ügy vélem, azon okból, hogy kiválón értették a gyalog meneteket. Sok csatát nyertek ők errefelé, s gyakran azzal, hogy vagy nappal, vagy éjjel kétannyit meneteltek, mint amennyi a jogos porció volt. A vezérüket Szász Móricnak nevezték, amit én szerfölött furcsállottam. Móric nevezetűek Iszkázon és Celldömölkön is akadnak, de véletlenül sem a vitézek rendjében. Sokáig nem bíztam benne, utóbb azonban beláttam, hogy Móric volta ellenére is dicsőséges hadvezér. Megvert minket az Or 1746. évében Rocour mellett, s az Ür következő évében Laeffeldnél. Hadik András erről nem tehetett. Ezt a királyné őfelsége is megerősítette azzal, hogy kinevezte tábornokká, bécsi nyelven Obrist-Feld-Wacht Meisterré. Aminek a főstrázsamester úr nagyon örült.

Nem volt biztonságos a tábortól elkószálni. Magyar huszáraik voltak a franciáknak is, magyar tábornok vezette őket, nagy Bercsényi Miklós fia. Ezek a huszárok majd itt, majd amott bukkantak föl, felderítettek, zsákmányoltak, gyújtogattak, fosztogattak, zavart keltettek, egyszóval huszári tisztben hivataloskodtak. Mindamellett nem lapultam a táborban. Ha idáig elmerészkedtem, csak nem térek le az útról, mielőtt célom elérem.

Ezen a lapos csatatéren egyhelyütt akadt egy dombocska, a tetején egy csokor fa. Neve is volt a dombnak, egy tábla hirdette, idegen nyelven. Ide írom, hátha valaki megérti: - „tömbe du soleil”. Megfigyeltem vándorlásaim során, hogy minden idegen országban

akadnak városnevek, sőt falunevek is, melyeknek becsületes magyar ember semmi hasznát nem veszi. Ilyen például a Maas folyó, Ramillies és Grand Rozier. Soha föl nem foghattam, miért nem jó nekik a Sárvár nevezet, mely esős időben minden falura ráillik?

De hogy a szót el ne vétsem, gondoltam, fölhágok a dombra, onnét belátom a vidéket, s kit keresek, bizonnyal meglelem. Nesztelenül óvakodtam fölfelé, ahogy idegen földön alkalmas, nehogy rámzúduljon az ellenség. Mikor a tetőn a fák közé értem, majd megfagyott a vér bennem. Egy ispotályra való generális állott ott.

A generálisoknak az *a* csúnya szokásuk, hogy ami fényes tárgy a kezük ügyébe esik, magukra aggatják, tűzik, varrják, ragasztják, minek következtében a magamfajta sohasem tudhatja, hogy hazai generálisban gyönyörködik-e a szeme, vagy ellenségesben. Már-már kardot rántottam, hogy miszlikbe vágom őket, mikor a sok tündöklés között egy szürke folton akadt meg a szemem. Károly herceg volt az, Lotharingiai Károly, talpig vasban. Elvigyorodott, az ujját felém bökte, és így szólt:

- Simbach? Tarack?

- Bizony, Károly bátyám - válaszoltam illendőképpen én vittem föl a hegyre Simbachnál a győzelemhozó tarackot, meg is szakadt az ágyékom.

- Majd gondom lesz rád - biztatott a felséges herceg most gyere ide mellém, s gyönyörködj fegyvereink diadalában.

Majd kipattant a szívem, mikor alátekintettem a generálisok koronázta dombról. Odalent a lapályon az én szeretett tanítómat pillantottam meg, Hadik Andrást, amint éppen a huszári erényeket űzte. Ha annak idején nem látom meg azt a bitangjára hagyott tarackot a

rohamozó bajorok lába között, legszebb vitézi emlékemnek maradtam volna híjával.

Ahogy említettem volt, mi Perwezben táboroztunk, a franciák meg nyomulni kezdtek ellenünk. A tömérdek talp akkora porfelhőt vert, azt hittem, a tenger gomolyog felénk. Csakhát töltete is volt ennek a fellegnek, közönkint megcsillant egy-egy fegyver, amint a kelő nap rácsurrintotta a fényét.

- Odanézz, pupák! - hallottam akkor, s meglepődtem, bár nem mutattam, mert Lotharingiai Károly nem ilyen póriasan szokott szólítani. A nagyurakat ugyan ki ismerheti ki?

De akármilyen csúnyán beszélt, baráti érzület késztette szóra. Amint arrafelé néztem, hova a herceg vaskesztyűs ujja mutatott, Hadik főstrázsamestert láttam, vállán szürke köpeny. Kígyómódra tekerődzött a földön a franciák iránt, s innen a magasból is jól láttam, hogy megszámlálta őket. Nyolcszázig számolt, ennyi katonát küldtek a franciák ellenünk, felét gyalog, felét lóháton.

Mire azok összegyülekeztek, Hadik András uram már elhelyezte a huszárokat a lesen, aztán rajtaütött előbb a dragonyosokon, aztán a gyalogosokon, kik egy kerítés övezte legelőn állottak föl négyszögben. Olyan gyorsan győzött, mint a villám, s még foglyokat is ejtett, számosat. Az osztrák generálisok tapsoltak.

Nem vártam meg, míg a felséges herceg megint pupáknak szólít, hanem megkérdeztem tőle:

- Óhajt-e beszélgetni velem, felséges herceg úr?

Nagyon megharagudott:

- Megengedtem, hogy bátyádnak szólíts, de azt soha nem

engedtem meg, hogy hercegnek titulálj, mikor nemrég neveztek ki német-római császárrá. Még Frederik is elismerte a rangomat.

Mondtam, hogy akkor én sem tagadom a jogosságát. Mire megengesztelődött, s kérdezte, miről kívánok vele szót érteni. Kiöntöttem a szívem. Olyan őszintén beszéltem vele, mintha édesapám lett volna. Soha német-római császárnak ilyen őszinte beszédben nem volt része. Könnyes lett a szeme. Az ilyen óriási nagy uraknak mindenki hazudik, megszántam, mert vasban járt ugyan, de aranyból volt a szíve. Csakhát a generálisok mind ellenem fordultak. Mit is tehettek volna mást, a kenyerükre törtem. Bár én magam semmi pénzért nem lettem volna osztrák generális. Már csak azért sem, mert az ilyennek el kell felejtenie magyarul.

Hogy mit mondtam? Dicsértem a huszárokat. Ebben a háborúban mindig győztünk, valahányszor a huszárok harcoltak. Győztünk Móric ellen, győztünk Frederik ellen, győztünk mindenki ellen. Kevés híján elfogtuk az álnok Frederiket, pedig hozzá fogható róka nincs még egy a királyok között. Aztán jöttek a vértesek, a gyalogosok, a tüzérek, s elvesztették az ütközetet.

- Szóval mi a teendő? - kérdezte Lotharingiai Károly.

- Egyetlen teendő vagyon, felséges német-római császár úr. Mindenkiből huszárt kell nevelni, kivéve a főkirurgust, aki semmire sem jó.

Lotharingiai Károly elgondolkozott szavaimon. Ugyanúgy járkált fel és alá, ugyanúgy zörgött, mint Simbachnál. Ezenközben a generálisok majd megettek a szemükkel. Mikor a császár jól kigondolkozta magát, odajött hozzám, s próbát ajánlott.

- Nem szabad elhamarkodottan cselekedni - mondta. - Mert látod, fiam, Simbachnál is huszárok nélkül nyertünk. Igaz, hogy te ott voltál és segítettél. Hát én szeretnék még egy nagy csatát a magam módja szerint megvívni. Lásd be, hogy az ember, ha már nem fiatal, nem könnyen változtatja a szokásait. Egyszóval az én ajánlatom az, hogy legközelebb érted küldök, s majd mellettem leszel csata közben. Simbachnál is jól megvoltunk egymással, nem igaz? S ha az a csata nem úgy sikerül, ahogy szeretném, akkor majd megbeszéljük a teendőt.

Az a csata a rocour-i csata volt. De arról majd később számolok be.

10

Lotharingiai Károly megtisztelő ajánlata töménytelen sok bosszúságot okozott nekem. Naphosszat nem mertem kimozdulni, hiszen akármikor üzenhetett értem, s úgy hallottam minden megbízható embertől, hogy a német-római császárokat nem illendő megvárakoztatni.

A tétlen veszteglést még-még kibírtam volna, de Ostoros koma szilajul sürgetett. A szerelembeveszett ember komának nem biztonságos. Mentségül a császárra hivatkoztam. Nem használt.

- Kinek a biztatására talpaltam idáig annyi országon keresztül? Ki hitegetett a flandriai dús zsákmánnyal? - kérdezte.

Kisebbet se hazudtam én, hát akkorát ugyan hogy hazudhattam volna, hogy nem én biztattam? Számot vetettem magamban, s láttam, hogy a császárt könnyebben megbékíthetem, mint Ostoros komámat.

Mikor a dombról a csatában gyönyörködtem volt, észrevettem néhány gazdagforma embert: ők fejvesztve iszkoltak a fegyverek elől, én meg a huszárokon legeltettem a szemem. Istennek hála, most visszatértek az eszembe. Soha jobbkor nem tehették volna.

Az a terület, hol a huszárok megütköztek a franciákkal, kívül rekedt a csatatéren. Nekünk nem kellett, a franciáknak pedig elment a kedvük tőle. Fölvezettem a dombra az én Ostoros komámat. Reméltem, hogy onnan alánéztünkben a kocsma magját valamerre megpillantjuk. Alkalmas kilátóhely volt az a domb, az egész lapos vidék

kitárulkozott a szemünk előtt. A tárulkozáson kívül azonban semmivel sem kecsegtetett. Temetetlen holtak hevertek, eldobált fegyverek rozsdamarottan, néhány lótetem puffadozott. Ház még akadt, kémény is, de füst egyből sem szivárgott.

- A kend Flandriáját ugyan megtiporta a kórság - jegyezte meg nagykomoran Ostoros koma, s kiköpött csúnyán. Honnan is sejthette volna, hogy a szerencse már útban van felénk, hiszen magam sem sejtettem. Pedig csak a fülünket kellett volna hegyezni.

Ostoros koma méregetni kezdett a szemével, igen villogósan. Tudtam, hogy belémköt, s már búcsúztattam is magamban. Mert ha én valakit megütök, nem is nagyon, csak úgy félerőből, utolsót nyújtózik az. Valóban belémkötött. Ezt mondta:

- Ha a hátuljomon olyan bőr volna, mint a kend képén, restellnék becsületes lóra ülni.

Hidegvérrel válaszoltam, hogy imányi ideje még vagyon, búcsúzzék el lélekben az özvegytől, mert hogy megsértett, bizonyosan nem látja többé. Furcsa az emberi lélek. A villogás semmivé vált a koma szemében, kimosta a könny. Sápadtan borult térdre, s úgy könyörgött jajveszékelve az életéért. S mintha nem is hozzám szólt volna:

- Jaj, Rózsikám, segíts megl Hadd lássalak előbb, aztán jöhet a halál. Könyörülj rajtam, drágaságos Rózsikám, mentsd meg az én lelkemet!

- Hallja-e kend - tudakoltam -, kitől kéri az életét, tőlem, Rózsikától vagy Istentől? Meg azt is óhajtanám tudni, hogy a lelkéért könyörög-e vagy a testéért? Mert nekem csupán a teste fölött vagyon hatalmam.

De ő csak rózsikázott tovább, törökösen hajlongott előre-

hátra. Eszébe sem jutott fegyverhez nyúlni, védtelenül kínálta szerelemmel megszállott testét a kardomnak. Ugyan miként lett volna szívem levágni? Inkább csitítgattam. Alig hessintettem el a félelmét, hogy meghal, mielőtt a menyasszonyát megölelhette volna, ismét fölberzenkedett. Újólag a szerelemnek miatta.

- Találjon már ki valamit kend!

- Kendnek kell a kocsma - válaszoltam kend is erőltetheti az eszét, hisz feleannyi esze, mint nekem, kendnek is vagyon.

Ostoros megrázta a fejét, hogy nem, annyi neki nincs. Ami magyarul azt jelentette, hogy a kocsma áráról nekem kell gondoskodnom. Intettem, hogy induljunk. Legföljebb lesben állunk a keresztútnál, s ki arra jön, kifosztjuk irgalmatlanul.

Két lépést se tettünk, egy toronynagy ember ugrott elénk a fák közül. Aztán egy másik, termetre kisebb, kárpótlásul viszont nagyobb pisztolyt szorongatott a kezében.

- Kegyelmedet keressük - mondták egyszerre, s mosolyogni próbáltak, de még csúfabbak lettek tőle.

Mária Terézia felséges királyném gyönge életére mertem volna fogadni, hogy megint Frederikkel kerültem szembe. Álnok egy király volt, az érdekén kívül más Istent nem ismert. Kiviláglik menten, hogy ezt miért mondtam. A két ember Lochkuck mesterségét űzte, azaz huszárokat toboroztak a burkus seregnek. Huszárokat, mitőlünk, ami hagyján, hisz mi hadban álltunk velük, de huszárokat Móricéktól is, kikkel pedig jószövetséget tartottak fönn.

A toronyforma embert Goldenspurnak hívták. Büszkén dicsekedett, hogy a nevére méltó, messziről megérzi az arany szagát. A mi szagunkat is megérezte; s ha

szerencsésen áthajt mindkettőnket Burkusországba, százöt arany üti a markát. Száz értem, öt a komáért.

Mit tagadjam, jólesett, hogy Frederik ilyen becsben tart.

- Ennyit kap kegyelmed miértünk, de mennyit kapunk mi kegyelmedtől? - kérdeztem.

Goldenspur az övére csapott, hol az erszénye domborodott. Halk csikorgás hallatszott, degeszre tömött erszény ad ilyen hangot. Rávigyorintottam a komára:

- Megleszen a kocsma.

Erre Goldenspur a fejét rázta, hogy nem kell kocsmába menni, itt is megalkudhatunk. Félt, hogy fölismerik, s az leszen a sorsa, ami az ilyen pénzért szaglászót megilleti. Öt-öt aranyat ígért. Köptünk rá. Öttel-öttel megtoldotta. Megint köptünk rá. Dühbe gurult, s ordítozni kezdett igazi burkus otrombasággal. Most láttam csak milyen pallérozott ember volt Lochkuck. De éppen ezt akartam én, dühre gerjeszteni.

- Vagy ad száz aranyat nekem is, a komámnak is, vagy én hajtom el kegyelmedet - mondtam.

- Engem, te!? - üvöltötte, s már emelte roppant öklét, hogy megüssön.

- A kocsmára! - kiáltottam, hogy Ostoros koma se nélkülözze a testi próbát, azzal a sípcsontjába rúgtam a burkusnak. Ahogy illik, magasba kapta a lábát, akkor meglöktem, hogy hanyatt-homlok zuhant a dombon lefelé, oldalt mellette futottam, s mihelyt a gurulása meglassúdott, a mellére ugrottam, az övével összekötöttem a két kezét, s a pisztolya agyával fejbe vágtam, hogy mialatt az erszényt leoldottam a derekáról, rezes ábrázata megkékült.

Számba vettem a zsákmányt. Soha annyi pénzem nem volt, mint a toborzó hasán ültömben. De a gazdagság nem sokáig tartott. Pedig kétszeres öröm futkározott bennem. Jólesett, hogy Frederik pénze zörög az ujjaim között, s jólesett, hogy komámnak megleszen a kocsmája.

Ő is elintézte a maga burkusát, úgyszólván ingyen. Amannak a gyöngyháznyelű pisztolyán kívül csak két aranya volt. Még a pofonokat sem fizette meg, amit kapott. Megkötöztük a másik burkust is, azzal iszkolni kezdtünk. Biztonság kell a zsákmányszerzőnek.

Amint eléggé eltávolodtunk a gyalázat színhelyétől, Ostoros koma megállott, s a képe tűzbe borult:

- Kendet én atyámként tisztelem - mondta, s talán a kezem is megcsókolta volna, ha idejében el nem kapom. Hogy el ne felejtsem, neki adományoztam Goldenspur júdás-erszényét, ilyenformán ültettem el benne a fiúi ragaszkodást.

Aztán a koma erősen összeráncolt homlokkal körülnézett. Nyilván egy rönköt keresett, mert mihelyt talált, odafutott, engem meg magához hívott. Zubbonya ujját könyékig föltűrte, s az alsókarját ráfektette a rönkre.

- Emelje meg a puskáját kend, s zúzza szét a kezem a tussal. Ne bánja, ne kímélje, ne féljen. Arra az egyre vigyázzon csak, hogy az öt közül két ujjamat épen hagyja. Annyi föltétlenül kell a kocsmárosi mesterséghez.

Ádázul szép terv volt, ugyan ki vette volna lelkére elrontását? Behunytam a szemem, fogam összeharaptam, Ostoros koma meg fölfohászkodott:

- Segíts, Rózsikám! Segíts, én gyönyörűségem!

Segített-e, nem-e, én nem tudom. Én is ordítottam, mikor ütöttem, ő is ordított. Mindketten a magunk bátorítására tettük. Elvégeztem a mészárosi mesterséget, aztán a kirurguskodáshoz láttam. Ahogy akkorfelé szokás volt, kukoricaszárat törtem, kettébe hasítottam, a beles felével ráfektettem a sebre, hogy a vért föligya. Mikor erről is, arról is körülöleltem, madzaggal erősítettem meg, hogy a megtört csont, helyéből el nem mozdulván, összeforrhasson.

Ahogy tovább indultunk, a bozótosból hirtelen előtört néhány francia huszár. Nem ránk vadásztak, mellettünk csak elporzottak két polgárforma flamandot üldöztükben, de egy golyót nem sajnáltak tőlünk. Az a golyó keresztül lyukasztotta Ostoros komám jobb karját.

- A zúzást megtakaríthattuk volna - mondtam kár, hogy a francia huszárok ilyen lassúk.

Kukoricaszárba kötöztem a koma egész karját.

Őszre járt az idő, ilyenkor az obsitot is könnyebben adják. Amellett Móric katonái naphosszat tisztogatták a fegyvereiket. Harc előtti foglalatosság ez. Egyszóval a komát hazabocsátották többed magával.

Csak az özvegy el ne halálozzék, mielőtt hazaér - imádkoztam magamban. Nem ismertem még. Haj, dehogy is ismertem.

Igazán szépen búcsúzkodtunk, könnyek nélkül. Ostoros koma így beszélt hozzám:

- Ha ágyúgolyó viszi le a kend lábát, ha levágják karját, orrát, fülét, nálam akkor is otthonra lel.

Külön szobát nyitok kendnek a kocsmában, s az ellátáson felül napi két meszely bort sem sajnálok kendtől, még ha száz évig él is. Ne szakítson félbe, nem értem mélyére a hálámnak. Ami megmarad a burkusok aranyából a kocsma megvásárlása után, az nem az enyém, az a kendé, azt én elásom a kertben, s húsz évig hozzá nem nyúlok, hacsak a magam szemével nem látom a kend kiterített testét. Ha meg nyereségem leszen, annak felét évről évre odaásom a kend része mellé. Fogadja el kend!

- Elfogadom - feleltem én de még ezenfelül is kérek valamit, ha meg nem sértem barátságában és szerelmében kendet.

- Ha a fejemet veszi kend, azzal sem sért meg - mondta Ostoros koma a maga túlbuzduló módján.

- Kend annyit traktált a szerelmével, hogy Isten akaratából s a magam bűnéből beleszerettem a kend Rozáliájába. Én bele úgy, hogy ha asszonyra fordul a gondolatom, a legszebb lányokat is elsöpri előlem a szoknyájával, holott se szoknyáját, se őt magát nem láttam. Ha őrangyalomtól esengek védelmet, angyalszárnyon lebben elém. Szűz Máriához nem is merészlek fohászkodni, nehogy szentségtöréssel makulázzam be a lelkem. Gyötrelmetes szerelmi tünemény ez, koma! Inkább szánjon engem, semmint haragra lobbanjon. Ebből azt is kitalálhatja, hogy a kend vendégszeretetét el nem fogadhatom, de az aranyakat tegye csak félre, azoknak hasznukat vehetem. Végezetül előállók a kérésemmel is. Míg kend él, a szememet sem vetem a kend asszonyára, se Büdes István, se Csinnadári, se Vajkó Nusics ne le: gyen a

nevem, ha fogadalmamat meg nem tartom. Arra tán emlékszik kend, hogy Horvátországban Vajkó Nusics néven szegődtem el? Azt meg kend ígérje meg, hogy mielőtt meghalna, szól nekem. Én a világ végéről is Gógánfán termek, s a kend gyászba borult özvegyét feleségül veszem, szerető férje leszek, míg az Isten el nem szólít, vagy őt el nem szólítja. Ámen.

- Ügy leszen - ígérte Ostoros koma ünnepélyesen de ha már kend a kocsmámig fárad, az aranyat a kertből kiásni ne feledje.

11

Meg sem vártam, míg Ostoros koma eltávolodik, elindultam Hadik András nagy jó uram szállása felé. Helyéről tudtam, valamint a helybe vezető legrövidebb útról, mely a temetőt szelte által. Én ezt választottam. Két másik úton is eljuthatott oda az embernek fia, jobb vagy baloldalt a temetőárka mentén. Ebből származott a bonyodalom. Nem bántalmas bonyodalom, inkább kicsinyke, de elbeszélésre érdemes.

A temető a csatatér tőszomszédságában feküdt, minek folytán szépen fölvirágozott s terjeszkedett a szántóföldek rovására. Nagyevő, nagyivó flamandokról sokat hallottam jövet errefelé. Tehetős hasam volt, örömest összemértem volna az övékével asztal menti tornán. Csak hát csupa kopott kedvű, elsatnyúlt testű flamanddal találkoztam mindenfelé; már azt hittem, a jobbik fajta kiveszett.

Aztán megismerkedtem a két sírásóval. A javából való emberek voltak ezek. Az ábrázatuk rezes-szederjeges-lilás-vörhenyeges színekben játszott, s rőt bajusz, rőt szakáll tenyészett rajta, rettegtető bozótosságban. Orrukat a rozsda, a faggyú, a likacsosság annyira megrontotta már, hogy bátran el is dobhatták volna. Mindezeknél fontosabb tulajdonságuk az volt, hogy a torkuk mindjárt a gyomrukba nyílt, ami abból is látszott, hogy a tokájuk összefolyott a pocakjukkal. Megengedték, hogy a szájukba nézzek: - csakugyan csodálatos volt. Abban a magasságban, hol a mindennapi halandónak az ádámcsutkája futkározik, nekik már a gyomruk kezdődött. Nem is gyomor volt az, inkább tömérdek tömlő, melyben tengerként csapongott a bor

haragosan tarajló hullámokban. A tömlőt pedig két kurta s igen vastag láb támogatta alulról.

Siettem, mindamellett a szemem nyitva tartottam. Megláttam hát, hogy a kapu fölött a frissen pingált föliratot, mely biztatón tekintett a belépőre, valaki szörnyűmód összemázolta. Ha tudatlan ember vetődik arra, ki nem hallott afelől, hogy a keresztények a föltámadás reményében feküsznek be a temetőbe, nem bírta volna elolvasni a fölirat megrongált betűit. Én elolvastam, ámbár akkortájt még nem minden betűt vettem számba az ábécéből.

A temető közepe táján a két sírásó utamat állotta. Nem engem gyanúsítottak a merénylettel, inkább borral kínáltak, hogy tanáccsal szolgáljak nekik. A szavaikból megértettem, hogy az egész feldúlt Flandriában a háborúból más, mint ők ketten, hasznot nem húzott. A régi megkopott helyébe azért pingáltattak új feliratot, hogy kedvet csináljanak a temetkezésre mindazoknak, kik az életbe belebúsultak. Ezért tartották rendben az utakat s a sírokat is. A temető csakugyan szinte hívogatta a halandókat virágos, lombos hantjai alá.

- Jó cimborák - mondtam nekik engem álltomban az okos gondolatok elkerülnek. Mihelyt megindulok, utánam röpülnek és sorra beugrálnak az agyamba, mint galambok a dúcba.

Sikerült ezzel a szerény ravaszsággal megrökönyítenem őket. Folytathattam utamat, de Hadik András jó uramat ezenközben elszalasztottam, mert ő meg énhozzám tartott, csakhogy nem a temetőn átal, hanem a jobboldali utat vette szolgálatba. Helyette viszont belebotlottam ama két óriások egyikébe, kikről említettem volt, hogy feledésembe

merültek.

Kisebbfajta óriás volt, nem ütötte meg a horvátországi mértéket, s látnivalólag flamand nyüstön szőtték. Be sem mutatom, minek tenném, hiszen csak terjedelem dolgában különbözött a háborún hízott sírásóktól. Hordót tartott két tenyere között, s jól hallottam, ahogy a ledöntött bor belezuhog a gyomrába. Tagjait flandriai vászonból varrott ruha borította, s csöppet sem bántotta, hogy az idő októberre járt. Gondoltam, elsiklok mellette, de észrevett, s hogy „megállj “-t parancsoljon, orrom alá csapta a hordót. Ugyanekkor valami nagyon-nagyon-nagyon okosat mondott nekem. Restellem, de elfelejtettem.

Az én fejemben a mások bölcsességének kevés hely jut, s ez így is vagyon rendjén.

A morgásából kitaláltam, hogy belém akar kötni, láttam viszont azt is, hogy gondolkozó ember. Az ilyennel mindig könnyebb elbánni. Egy darabig az eszét dicsértem, aztán tűnődőformán megtudakoltam tőle:

- Régóta keresem a megfejtést egy talányra, engedje meg kegyelmed, hogy fényességes elméjétől reméljek segítséget. Meg tudná-e mondani kegyelmed, hogy két flaska közül melyikben több a bor, abban-e, mely félig üres, vagy abban, ami félig teli vagyon? El ne hamarkodja kegyelmed a választ, mivelhogy emberélet függ tőle.

Nyikorgás meg recsegés tanúsította, hogy az óriás agyában megmozdultak a kerekek, azaz hozzálátott a gondolkodáshoz. Amint ilyenkor szokása volt, ábrázatát az égnek fordította. Ami engem illet, nem vártam meg, míg a sugallat megvilágítja elméjét, hanem futásnak eredtem. Miután kellőleg eltávolodtam tőle, hátrafordultam, s akkor tudtam meg, hogy a temetői szép cégért ő csúfította el,

mert nadrágjának ama részén, mely az ülepet takarta, cifrára pingált betűkkel ez állott:

FÖLTÁMADUNK

Elgondolkoztam a mélyértelmű látványon. Akárhogy is vesszük, fölötte szép, ha valakinek a legbutább fertályában ennyi reménység gyűlik össze. Ha tudtam volna, hogy úgyis hiába járok, tovább időztem volna a bölcselkedés mezején. Így azonban egy iramodással elértem Hadik András jó uram szállását, s miután nem leltem otthon, végezetlen dolgomnak miatta búsan fordultam vissza.

Kevésen múlott, hogy újólag el nem kerültem atyai jótevőmet, ki visszafelé is a temető mentén haladt, s már-már kilépett a láthatárból, mikor megpillantottam. A gyermeki érzemény s a hála egyszerre öntötte el a lelkemet, ő azonban ismét leforrázott:

- Isten hozta, Büdes - így köszöntött.

Hát nekem soha ünnepem nem leszen átokrágta nevemnek miatta? Minden közembernek elfeledik nevét a nagyurak, csak az enyémet nem? Szemérmesen eltakartam fájdalmamat, s hogy az egészsége mint szolgál, azt tudakoltam.

- Láttam kendet a dombon a császár őfelségével. Ha már így megbarátkozott vele, ne átalljon megsegíteni hazafias tervemben.

- Vitám et sanguinem! - kiáltottam föl, ahogy ilyenkor az urak között szokás.

- Épp erről akarok beszélni. Felséges királynőnk tőlünk, magyaroktól esengett védelmet a szavaszegő, hiteszegő

Frederik ellen. Hadba szállottunk, s azóta szakadatlan ontjuk a vérünket. Annyi csatateret pirosítottunk meg, nem győzöm lajstromba venni. Ő az első bécsi királyaink közül, ki jósziwel vagyon irántunk, s ki nemcsak ostort meg vasat szán a magyarnak. Ha a győzelmet mi magyarok vívjuk ki Frederik fölött, jó királynőnk lészen, s fölvirrad sanyargó hazánkra. A baj ottan vagyon, hogy nekünk nemcsak az ellenséggel kell küzdenünk, hanem a bécsi generálisok ellen is, kik féltékenyek a mi győzelmeinkre. Nem is tesznek egyebet, mint hogy gyáván kiengedik puha markukból, amit mi vérrel hódítottunk meg. Valahányszor én megyek a franciákra, mindig megfutamítom őket, valahányszor őfelsége bocsátkozik csatába, csak a futás jogát nyeri meg, nem a csatát. Arra kérem hát kendet, ki a császár őfelségének bizodalmas jó cimborája, eszközölné ki, hogy én üthessek rajta Szász Móric seregén a huszáraimmal.

Maga okossága felől az ember olyankor értesülhet, ha más okos ember gondolata az övével megegyezik. Büszkén néztem Hadik András jó uram vitézlő szemébe. Egyszerű ésszel ugyan, de én is ugyanígy gondolkodtam. Tanú rá Lotharingiai Károly, kivel a dombon beszélgettünk.

- Nagy jó uram - mondtam a kérésével elkésett. Mindezt már javaslatba tettem a német-római császár őfelségének, a generálisok előtt. Csak éppen a kegyelmed fényes nevét nem említettem, merthogy előzőleg a hajlandóságát akartam kifürkészni. Azt ígérte nekem, hogy még egy utolsó próbát teszen a maga módija szerinti háborúval, s ha az nem sikerül, a huszárok kerülnek sorra. Engem pedig meghívott, hogy az ütközetnél tanúskodjam.

Hadik András jó uram jobbról-balról megölelt, a hátamat megpaskolta. Dicsért, hogy termékeny helyen tanultam a

haditudományt, amivel voltaképpen magát dicsérte, hiszen ő volt a forrás, melyből merítettem. De aztán gyorsan elkomorodott, s lovaglópálcájával a csizmája szárát csapkodta:

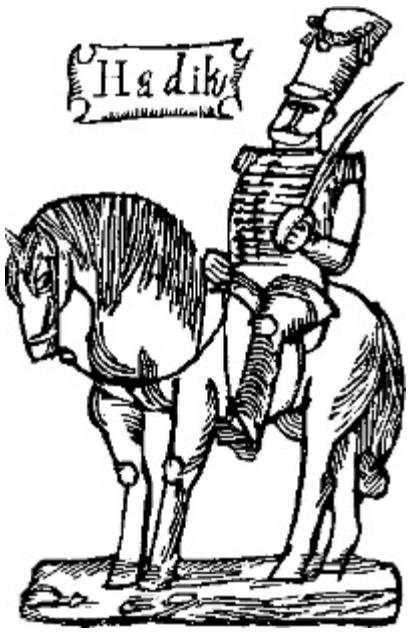

- A próbából baj leszen - mondta. - Nagy baj leszen. Az ő módiját Szász Móric nála sokkalta különbül tudja. Meg is veri majd őfelségét, mint a hétfenekű dobot. Azt is tudom, hogy a bal szárnyunkat zúzza először össze. Az én módimat se Szász Móric, se Frederik nem ismeri. Én nem a sétálgatós háborút űzöm, én nem azzal győzöm le az ellenséget, hogy annak a sok manőverezéstől bütyke fajzik s lúdtalpa leszen. Az ellenséget körül kell nyargalni, hadtápját elvágni, futárjait elfogni, megzavarni itt, megzavarni amott, s mikor már azt sem tudja, melyik részén vagyon a világnak, mikor kifogyott az élelemből, a lőszerből, s a szeme majd leragad álmatlanságában, akkor rajta kell ütni. Rajta egyszer, még egyszer, s ha már fut, akkor is üldözni, aprítani és szétzilálni, hogy évek múltán se bírjon lábra állni. Ez volna az én módim, ha seregem volna hozzá. Isten vele, Büdes, a próbájáról majd tudósítson.

12

Zaklató emberfajta volt Ostoros koma, s hogy elment, bús űr tátongott utána mégis. Szárnyavesztett lélekkel üldögéltem, mint a gólya egylábon, ha másik lába nincs. Elvesztettem a komámat, és cserébe tömérdek időt nyertem, mit ő tőlem kedvesen elrabolt.

Nem anyátlanodtam volna el ilyen keservesen, ha a német-római császár, az én kedves Károly bátyám parancsa nem köt a táborhoz. Csak hát ott kellett vesztegelnem. Káromkodtam is sűrűn, hogy ingyen gyalogoltam végig tizenhat országon, ha nem többön.

Egy délután nagy riadalom verte föl a tábort. Emitt megszólalt a dob - abbahagyták, aztán fújni kezdtek a kürtök, elnémultak legott. Harsant egy csatára való kiáltás is, abból a fajtából, amely minden nációnál egyforma, s a lovak éppúgy megértik, mint a közemberek.

Amint a sátor ajtaján kipillantottam, egy karéj gyalogos közepében két generálist láttam meg lóháton. Hogy milyen nyelvet beszéltek, se én nem tudtam, se a horvátok, s ennek örültem, ilyenformán jutott időm, hogy a gatyámra nadrágot húzzak s a zubbonyomat felöltsem, háromszögletű kalapomat a fejembe csapjam. Akkoriban háromszögletű módi volt. Frederik is ilyen kalapot viselt, én is, nagy Napóleon is, ő valamelyest később. Azóta bealkonyult a háromszögletű világnak, s nem jött jobb a helyébe.

Csak egy pillantás a két generálisra, tudtam, hogy elérkezett a csata napja, gyámolíthatom a császárt.

Egyenest elébük léptem, s a mellemre böktem. Én megismertem őket, nekem elég egy generálist egyszer látni, soha nem felejtem el. Ők olyan bután néztek rám, ahogy csak generálisok tudnak. Hogyne szalasztaná meg őket a szászok Mórica, ha ilyen ügyefogyottak? Ki mártott zsemlyét tejbe, az tudja csak, milyen egy osztrák generális.

Emlékeztem rá, hogy őfelsége Simbachról meg a tarackról emlékezett személyemre, s hogy - Istennek hála - a nevemet nem tudta. Ennek a két bűvös szónak a segítségével végtére megértettem velük, hogy énrám vár a gazdájuk. Lovat ordítottak alám, s már vágtattunk is a próba színhelyére.

Zengett az égalja, kiváltképp az ágyúmorgás hallatszott, meg a rohamozók kiáltásai. Alig vártam, hogy körültekinthessek a dombról, honnan Lotharingiai Károly a csatát vezette. Azaz hogy vezette volna, ha maga választja meg a próba napját, s nem Szász Móric.

Amúgy futtában szorítottunk kezet. Én előbb a terepet akartam áttekinteni, a császár kitalálta szándékomat, s nem erőltette a beszélgetést.

A franciák szép fényes sereget állítottak velünk szembe, s ha csak osztrákok lettek volna ott, magyarok nem, élvezet lett volna tőlük kikapni. Ahogy jó Hadik András uram megjósolta volt, csakugyan a balszárnyunkat támadták.

A puskaporszag vastagon belepte a csatateret, ebből rögtön tudtam, hogy a történelembe érkeztem.

Szokatlan érzés ez a magamfajta egyszerű embernek, bármilyen okos és talpraesett. Sokáig abban a hiszemben voltam, hogy a történelmet csak azok értik, kik belőle kimaradtak. Ennek támogatására sok érvet fölhozhat a

gondolkodó ember, kivált, ha nagyagyú. Utóbb beláttam, hogy a történelem nem más, mint a tulajdon életünk, puskaporszagban, füstben, szenvedésben.

Szótlanul levettem a kalapom, s tekintetemet a földnek szegeztem.

- Mit csinálsz, pupák? - kérdezte a császár tréfásan, de csöppet sem jókedvűn.

- Tisztelgek a történelemnek, melyhez most van első ízben szerencsém - így feleltem, s azt hiszem, megelégedésére.

Már ami a feleletet illeti, mert egyébként nem látszott elégedettnek. Bajosan is lehetett volna, két francia legény egy dombról untalan a fejére célzott az ágyújával. Az egyik töltött, a másik a kanóccal dolgozott. Mikor a kanócos kinyújtotta a karját, az egész császári vezérkar leguggolt, s a golyó ott fütyült el fölöttünk. A császári szolgák egy szakajtót teli raktak velük. Bizonyára, hogy őfelsége elvigye emlékül a Burgba.

Körös-körül mindenki a történelemmel volt elfoglalva, kivéve a két sírásót. Azok fölmásztak a temető falára, onnan találgatták, mekkora lesz a termés. Előre dörzsölték a tenyerüket a jó üzlet s a jó borravaló reményében. Ők valamelyest kívül estek az általános érdeklődésen.

Csakhamar Hadik András generálisomat is megpillantottam. Ott vesztegelt egy sarokban a huszárjaival, búsan, mint kit igaztalanul büntettek. Ügy is volt. Ebből kitaláltam, hogy a császár csakugyan saját kedve szerint vezeti a harcot. Megkérdeztem tőle, hogy így vagyon-e. Megzavarodott. Hogyisne zavarodott volna meg, hiszen több, mint egy órája ott lézengtem mellette, s egyetlen parancsot nem adott, a hadvezéri pálcáját is csak

azért emelte föl, hogy páncélfedte hátát megvakarja.

- Nem tudok gondolkozni - szabadkozott.

- Ugyan bizony mi akadályozza felségedet? - kérdeztem nyájas készséggel.

A francia pattantyúsokra mutatott:

- Az a két csirkefogó szakadatlanul a fejemre lő. Idegességemben elfelejtettem a haditervet.

- Ha csak az a baj, felség - vontam meg a vállam ezen még én is segíthetek.

Éppen a domb tövében egy futár állott. Egy szökéssel mögéje ugrottam, úgy, hogy a ló fején keresztül a nyeregből kivetettem. Ijedtében a ló átugrott egy rohamozó francia századon. A másik századot kikerültem, még két ugrás, egy lépés, ott állottam máris a haditervsértő pattantyúsoknál. Az égő kanócot kikaptam az egyik kezéből, egy szempillantás alatt meggyújtottam vele a társa nadrágját, aztán az ő nadrágját. Mialatt oltogatták a tüzet nagy kiáltozással, térdemre fektettem az ágyúcsövet, s meggörbítettem. Még láttam, hogy odaföntt a dombon a császár őfelsége összeveri világbíró tenyerét, aztán már a kezét szorítottam. Mert elém nyújtotta, mikor visszatértem.

- Miért hagytad ott az ágyút?

- A sérvem miatt, felség, amit Simbachnál kaptam.

Emiatt megbocsátott, jó ember volt tulajdonképpen, de a szolgálatomért holtomig gyűlölt. Bizony, abban az átkozott pillanatban veszítettem el barátságát, jószándékát, jóakaratát, mikor az ágyút meggörbítettem. Az sem lehetetlen, hogy édes hazám jövendője is ennek miatta sötétült el, ezért veszett el Szilézia, ezért erősödött meg az álnok Frederik a mi vérünk, életünk, boldogságunk rovására. Vén fejjel immár értem, hogy az én eszem sem volt elegendőképpen éles, s éppúgy kudarcot vallottam, mint az óriás az én talányommal, melyet meg nem oldott, hiába kérkedett sirontúli bizakodással a hátulsó fertálya.

Hogy mit vétettem hősi cselekedetemmel?

A két francia pattantyús többé nem sütögette ránk az ágyúját. Senkit nem lehetett hát hibáztatni, hogy elriasztja a haditervet. A dombon csend volt, nyugalom volt, s őfelsége úgy izzadt a vértjeiben, hogy külön kis gőzfelhőcske lebegte körül, a szentek fejrevalójához hasonlatos. Azért izzadt a császár, nem is oly messzi

Lotharingiától, melynek idáig érzett a levegője, mert az ütközetet nem az ő haditerve szerint vívták. Ha ugyan volt neki haditerve. A csatákban sincsen másként, mint a verekedésekben, a haditerv azé, aki először üt, s nem aki védi a képét. Mi bizony a Móric haditerve szerint futottunk, s nagy szerencsénk, hogy a Maas-on, mely a hátunkban volt, veszteség nélkül kelhettünk át. De ez már Hadik András generális uram, meg az ő huszárainak érdeme. Az utóvédben ők harcoltak.

A jókedv nem nagyon feszegette a császárt. De aztán, hogy a baj elvonult fölöttünk, fölérzett ismét.

- Nem sikerült - mondta nekem de jövőre megint megpróbálom.

Meg is próbálta a rákövetkező évben, Laeffeld mellett, hol Szász Móric még cifrábban kilőtte a haditervet a fejéből.

- Megint várni kell a szegény magyarnak - panaszkodtam az én szeretett generálisomnak várni, ki tudja meddig, hogy sorsunkat immár magunk intézzük, ne idegenek uralkodjanak felettünk. Hejh, meddig, meddig várakozzunk még?

Hadik András jó uram így vigasztalt:

- Ne búsuljon, Büdes, a hétéves háborúban megint szerencsét próbálunk. Ha bevesszük Berlint, talán több becsületünk leszen.

Egy darabig még cserélgettük az eszmét, ahogy mostanság az úri népek mondják. Aztán Hadik András uram szúrósan nézett a fejemre, és észrevette, ami engem régóta bántott.

- A kend haja hullik. Kenegesse a tövét fokhagymával.

Jobb orvossága nincsen.

Azzal már ment is dolgára.

13

Téli szállásunkra vonulóban kényelmesen húzódtunk hátra a megkopasztott Flandriából. Ezenközben is észleltem, mekkora különbség vagyon a gyalogos meg a lovas katona szolgálata között. Vonulásunkat a huszárok biztosították, csakugyan hathatósan, nekik tartoztunk hálával éjszakai nyugodalmunkért. Igaz, mi gyalogosok egymás porát nyeltük, a szekérútról le nem térhettünk, hacsak táborütés idején nem. Ők tisztjük végeztével vígan éltek; s ami ételt, italt; ölelős fehérszemélyt földerítettek, ostrommal vagy anélkül bevették. Magam sületlen rozskenyeret ettem, s a komám özvegy kocsmárosné járói álmodoztam. Mindezeknek tetejében a mostoha sors cudarul ritkította sűrű hajamat, minek folytán napról napra erősebben hasonlítottam a kopasz emberhez.

Többnyire azzal töltöttem időmet, hogy a reménységet ápolgattam a szívemben. A hajam tövét meg fokhagymával kenegettem a hullás megakadályozása végett. Mind reménységeimnek, mind hajszálaimnak gyökerét támadta meg a nyavalya. Reményem nem fogant meg, hajam pedig pusztult, veszett. Siralmas tavasz köszöntött rám.

Akkortájt, mikor Iszkázon már nyit a kankalin, egy éjjel látogató jött hozzám. Gatyás látogató volt, meg sem ismertem a sötétben, ő sem talált volna el hozzám, ha a fokhagymaillat nem kalauzolja.

- Öltözzön föl kend, s a motyóját is szedje össze - utasított.

A hangja tiszti rang felől tanúskodott. Nem is vitáztam

vele, ámbár kit éjnek idején riasztanak föl álmából, maga megnyugtatására is tudni szeretné, mi célból s hova nógatják.

- Készen vagyok - suttogtam.

- Jöjjön utánam, de azt a nagy száját ki ne nyissa!

Így hangzott a parancs. Atalbukdácsoltunk a horvátokon, kik a szalmán szuszogtak, s mindig káromkodtak, valahányszor rájuk léptünk. Vaksötét terjengett odakünt. Valaki megszagult, s így szólt:

- Ez az, a szagáról fölismerem.

Megint mentünk valamennyit, megint megálltunk, megint megszagultak, megint megismertek. Úgy éreztem magam, mintha nem a királyné hadseregében szolgálnék, hanem az ebek ármádiájában. Az utolsó szagulgató betaszított egy ajtón.

Bent a szobában Hadik András jó generálisomat láttam. Az asztal előtt ült, kezében lúdtoll, előtte papiros. Írni is tudott, mivelhogy papi pályára készült a jezsuitáknál, s az effélét ott elvárják a tanítványoktól. Nem volt szokása, ezúttal szaglászással kezdte ő is. Apróka hegyes orral áldotta meg a természet, s ez az orr úgy megörvendezett az áldott illattól, amivel kedveskedtem neki, hogy kölyökkutya módjára ugrándozott fel és alá az áll s a homlok között.

- Most elárulom kendnek, hogy a fokhagyma a kopaszodást meg nem állítja. A kenegető tanácsot azért adtam volt, hogy a szag fonalán titokban juthasson el hozzám. Miután szerencsésen megjött, sürgősen hányja el kend az illatát, mely immár nem nekünk, hanem az ellenségnek lehet hasznára. Dögöt sem rajzanak körül a legyek sűrűbben, mint ahogy minket a Frederik kémei,

ügynökei, huszár-toborzói. Naponkint akasztatom őket, mégsem ritkulnak. Ha neszét vennék, hogy szövetségre léptünk felséges királynőnk szolgálatában s az ő királyuk elvesztésére, szemhunyásnyi nyugovásunk nem volna. Holott én arra törekszem, hogy mi ketten megújult erővel s megújított eszmékkel fogjunk hozzá az új háborúhoz. Ezt a régi háborút dobjuk oda koncul a császárnak, hadd veszítse el.

Így beszélt hozzám a generális, de a tervéből tüzetesebben nem részesített, el ne árulhassam valamiként, ha a burkus ügynökök foglyul ejtenének. Vigyázatképpen szigorún megtiltotta, hogy fokhagymát egyem. A királyné iránti ragaszkodásból a tilalmat soha át nem hágtam.

Nagy málhával utaztunk, mindig más ruhában, tekervényes utakon. Néha magam is megzavarodtam, annyiszor kereszteztük a tulajdon nyomunkat. Óvatosságunk mit sem használt. Mint, mint nem, Frederik minden lépésünkről értesült, s végül is a jó szerencse kegyelméből menekültünk meg, nem bujkálói érdemünkből.

Mária Terézia, Frederik és a szászok Mórica megbeszélték, hogy beteg tisztjeiket Teplic fürdőjébe küldik lábadozni. A megegyezéshez az is hozzátartozott, hogy a fürdőt a hadak illendőképpen elkerülik. Hálából a kíméletért a fürdő mind a három uralkodónak adót fizetett. Később a bajorok is jelentkeztek, s a fürdő föllendült, hasonlatosan a rocouri temetőhöz, melyről említést tettem volt.

A jeles kapitányok azidőtájt a hitvesi gyöngédséget hintóban hordatták maguk után még a csatatérre is. Annál

inkább ide, a semleges fürdőbe. Hogy az emberi életnek szép arculata is vagyon, itt tapasztaltam először. Ahogy elnéztem a sok mosolygó dámát, a kövér generálisnékat, hamvas lányaikat, ahogy elnéztem az öregebb-fiatalabb tiszteket körülöttük hajlongani, s a magam rendjebelieket, kiknek hasonló rendbeli vászoncselédek jutottak, végtére az is megvilágosodott előttem, milyen lehetne a világ, ha kútba dobálnák a fegyvereket, s teplici módon harcolna minden halandó.

Fölötte hasonlított a fürdő a paradicsomhoz, melyről a szószéken a pap beszélni szokott. Bár itt a ruha nem hiányzott, s a kígyókat a bokrokban gyakran megriasztották. A generális a lábát kúrálta, sok sétálgatós háborúban vett részt már, s annak böjtje is vagyon. Estehosszat görnyedezett könyvek és térképek fölött. A módját kereste, hogy - sora elkövetkezvén - tudja, melyik kapun legalkalmasabb behatolnia Berlin városába.

Egy este így szólt hozzám a generális:

- Dolgom után megyek. Távol leszek egy hétig vagy kettőig, Isten rendelése szerint. Mihelyt a kapu becsukódott mögöttem, kend a málhámat csomagolja össze, hogy haladék nélkül utánam jöhessen, ha üzenek. Teljes lélekkel vigyázzon rá. Nem loptam, amim van, más se lophassa el az enyémet.

- Parancsára, generális uram - válaszoltam örömmel.

Azért örültem, mert kitaláltam, hogy Bécsbe készül, a berlini vállalkozás ügyében. Mindig ilyen előrelátó volt. Még híre sem volt a hétéves háborúnak, neki már megvolt a haditerve. Hogy is arathatott volna máskülönben akkora rendet a dicsőségből?

Jókedvvel aludtam el. Fejfájással, lidérctiportan

ébredtem, nem hajnalban, nem is reggel, hanem délelőtt. Óriásokkal álmodtam az éjjel, de nem szemközt láttam őket. Először a rocouri óriást pillantottam meg hátulról, mindjárt azután a másik óriást, ugyanúgy. Az első, kin nadrág volt, a föltámadást hirdette. A másikon lyukas volt a nadrág, s ez a körülmény arra intett, hogy amit az egyik ígér, a másik nem tartja meg, egyszóval baj ólálkodik körültem.

Ijedtemben nagy sebesen becsomagoltam édes jó uram málháját, s a kerteken át ahhoz a magányos özvegyhez szállítottam, kit magányában én gyámolítottam. Be jól, be okosan tettem. Alig dugdostuk el a málhákat az özvegy holmija közé, kiabálás támadt, a harangokat félreverték, s az asszonyok úgy sikongattak, mint az újdonsült özvegyek.

Egyikből-másikból csakugyan az lett. Elég volt hozzá, ha a férje védekezett, vagy a kedvese a kardjához kapott. Ahova az ember nézett, burkust látott mindenütt.

Híven álnok természetéhez, Frederik Teplicre küldött ezer burkus lovast. A parancsuk az volt, hogy engem s jó uramat, Hadik generálist, élve vagy holtan, vigyenek Burkusországba. Hogy minket nem találtak, felséges királynénk valamennyi tisztjét elhajtották hadifogságba.

A generális már éjjel útrakelt volt, én meg az özvegy boldogult férjének papucsában és hálókabátjában üldögéltem a küszöbön, s szerencsémre nem ismertek meg. Ha a málhát nem az én gondomra bízza Hadik uram, hadba szálltam volna velük. S akkor ezt a beszámolót bizonyosan más írta volna meg, mert én holtan maradtam volna a túlerő alatt. Megmentettem a málhát, s a málha is megmentett engem.

Igen ám, de hogy mit csináljak, nem tudtam. Hadik

generális szavaiból inkább azt vettem ki, hogy itt várjak rá, s nem, hogy elébe menjek.

- No, most mi leszen? - kérdezte az egyedülségében sokat hervadozott özvegy.

- Az legyen, hogy kend örömében töltött káposztát főz akkora kolbásszal, mint a bajszom két szára együttvéve.

- Ah, Jesszus Mháriá! - kiáltozott az özvegy, mindamellett a káposztát jól megfőzte.

14

Csak akkor rúgtam magam fölszínre gondolataim mélyéből, mikor az özvegy, kit Elischennek hívtak, ki nem hívott a konyhába, hogy lássak hozzá a káposztához, amit sok dagadóval és sok szeretettel főzött. Hagytam, hogy ő is faljon valamicskét, aztán rászóltam, hogy induljon földerítésre, s meg ne térjen becses hírek nélkül, különben mással főzetek magamnak. Ha látták volna, hogy sietett, örvénylett a levegő a szoknyája körül. Én pedig, hogy a várakozás könnyebben essen, lassúdan végeztem a töltöttkáposztával, holott az özvegy három napra főzte, harminchárom töltelékkel, ahogy arrafelé szokásos.

Egy kicsinyég megpöffetegesedett a gyomrom, nem bántam azonban, s később csakugyan derék hasznát vettem tölteléknyelő jártasságomnak. Az idegesség is nyelésre késztetett, odakint tombolt a hadi-zengedelem, s én fölötte kíváncsi voltam, hogy tulajdonképpen mi megy végbe. De csak egy kevéske pogácsát leltem.

Végre megjött az özvegy, és sűrű Jesszuszmáriámozás között hozzálátott a beszámolójához:

- Nohát, Stefán - mondta -, a burkusok igazán kutyák módjára viselkednek. Sok helyütt megfordultam, de még a pogány törökről sem hallottam, hogy ilyen fajtalan hadiszokásoknak engedelmeskedne. Azt minden keresztény ember érti, hogy a raktárakat kirabolják, a gazdagokat megsarcolják, s ki ellenáll, kioltják az életét, gyorsan, ahogy a gyertyát szokás elfújni. Nem láttam azonban sehol, s nem is hallottam róla senkitől, hogy az összeterelt hadifoglyokat a foglyulejtők úgy szagolgassák,

ahogy a burkusok művelik a piacon, a templom előtt, mindenki szemeláttára, szégyenetlenül. Ott állnak a foglyok egy csomóban, egy sereg katona, egy sereg polgár, meg egy tucat cigány. A burkusok azt követelik tőlük, hogy födetlen fővel járuljanak elébük, hogy megszagolhassák a fejüket. Akik jobban ismerik őket, azt mondják, hogy ez csak a kezdet, mert aki egyszer belekóstolt a szagulgatásba, nem elégszik meg a hadifoglyokkal, hanem a békés polgári lakosságra is rákeríti a sort, nincs kegyelem, megszagulnak mindenkit, amitől bizony minden becsületes embernek kisül a szeme. Ki hallott ilyet, szemérmetes asszonyokat, lányokat, gyermekeket, véneket szagulni?! Még hagyján, ha a férfiak szüntelenül gyilkolják egymást, de azt mégsem tűrhetjük, hogy ilyen szokásokat honosítsanak meg közöttünk, hiszen így is veszélyben az üdvösségünk. No, Stefán, maga csak nem ette meg az egész töltöttkáposzta?

Bólintottam, hogy megettem, miért ne ettem volna meg, arra való, s intettem, hogy a beszámolót ne hagyja abba.

- A nép meg tátott szájjal nézte, ahogy a burkusok szaglásszák a féllábú tábornokokat, a sánta kapitányokat, a közlegényeket, meg a cigányokat. És éppen őket szaglászták legjobb étvággyal, pedig a szent Szűzre esküszöm, nem úgy festettek, mint akik más ember orrának örömére születtek, őket még a burkus kapitány meg a többi tiszt is megszagolta olyan ábrázattal, mintha valami ádáz bűnért vezekelnének ilyeténképpen. No, Stefán, és még csodálatosabb, hogy a többi foglyot szélnek eresztették, ezeket azonban megtartották. Mondta is egy asszony, hogy odahaza bizonyosan vázába teszik őket, hadd szolgáljanak virág helyett a szobában.

Mikor idáig jutott az elbeszélésben, mindjárt tudtam,

miről van szó, s megkérdeztem, nem ütötte-e meg a szemét a burkusok között egy frederikforma hitvány kis ember, kinek baltaforma fejével gyújtót hasíthatna bárki, ha őmaga is beleegyezne. Persze hogy látta, s ugyan bizony ki más lehetett volna, mint Lochkuck, kit az én nyomomba szalasztott a burkus király, de előbb megszagoltatott vele egy gerezd fokhagymát. Lochkuck ravasz ember volt, ravasz embernek ismert engem is, miért ne gondolta volna, hogy kalmárnak vagy cigánynak öltözve iparkodom a rámvetett hurokból kisiklani. Ha tudta volna, hogy az ő cudar munkálkodásának idején én a hasamat béleltem nagy jóérzéssel, talán meglegyinti a guta.

- No - szóltam az özvegyre amúgy át a vállam fölött no, kend hozhatja a dézsát, kárt ne tegyenek szakadó könnyei a szőnyegekben meg a padlóban, mert ha a burkusok elmentek, engem sem tart vissza többé semmi hatalom, megyek az én drága gazdám után.

Elischen azonnyomban könnyezni kezdett. Hogy dézsa nem volt kéznél, a káposztás tálat toltam alája, abban kopogtak a könnyei, zápor veri így a tetőt. Később már lágyuló paskolással, mint ahogy víz csobban a vízben, merthogy a fazék megtelt könnyel. Csak amúgy félfüllel figyeltem a zajra, a poggyász okozott gondot, kettőnk töménytelen poggyásza. Hogy vegyem a vállamra? Ha fölveszem, meddig jutok el vele? Meddig futja az erőmből? S ha az erőm győzi, hol lelek rá drága jó gazdámra?

Az is erősen akadályozott, hogy Elischen nem szótlanul könnyezett, hanem minden könnyhöz adott legalább egy szót. Ilyesfélék miatt panaszkodhatott:

- Így múlik el az emberlányának élete, fegyverdörgésnek közepette, örök búcsúzkodásban. Ügy lóg fölötte a fenyegető magányosság, mint az eső a borús őszi égben. S ha megered, azon nyomban a könnye is patakzik. Mert az emberlánya állandóságra vágyakozik, s a világban egyre kevesebb az állandóság. Háborúba küldik a legényeket, s a város az egyik napról a másikra pusztasággá sivárul. Ahány asszony, annyi gyász; ahány szív, annyi bánat. Meg sem melegedett a béke, háború veti szét, verbungozzák a legényeket, kiürülnek az utcák. Jaj, semmi állandóság ebben a háborúskodó világban, csak az emberlányának vágya állandó, csak a vágya szünetlen, csak a vágy nem kap obsitot. Ma itt van Stefán, holnap már más tető alatt melegszik, vagy az árokban fekszik, kiloccsant aggyal, fölmetszett hassal, hollók verik a szemét. Milyen szép szeme volt Stefánnak, lám, most semmit sem ér. a bajsza is lekonyult, szél lobogtatja, mint a kukorica bajszát. Így múlik el az emberlányának élete, állandóság nélkül, s minél hosszabb az élete, annál rövidebbnek látszik.

Aztán egyszer abbamaradt a kegyetlen prézsmitálás. Felnézek, hát látom, hogy Elischen arca megváltozott. Rá nem ismertem volna, ha akkor látom először, így is másodjára ismertem rá. Attól volt ez, hogy új gondolat fogant meg az agyában:

- No, Stefán - mondta tőlem nem szabadulsz. Mehetsz, mehetsz, de én veled megyek.

Megvontam a vállam, hogy az sem baj, legfeljebb segít a poggyászt cipelni, amilyen nagydarab erős asszony.

Vállalkozott erre is. Mire engem is elfogott a nagy érzékenység, olyan meleg lett a kebelem belül, hogy nem mertem az ingem alá nyúlni, meg ne égjen a kezem. Igaz is! Miért ne jöhetne velem Elischen, miért ne, ha már úgyis szeretem, s amellett itt vagyon kéznél, hogy főzzön, ingemet kimossa, nadrágom megfoldozza, lelkemet felüdítse.

- Gyere, Liza - biztattam holnap hajnalban indulunk.

Megvidámult abban a pillanatban, de takarékos természet lévén, a könnyes fazekat nem öntötte ki, hanem sót párolt belőle. Ahhoz pedig ragaszkodott, hogy azt a sót én egyem meg a szalonnámon, hiszen én fakasztottam.

Föl is keltünk virradatkor, s épp a pálinkánál tartottunk, mikor az ablakot megzörgette valaki. Megijedtem, hogy a burkusok. De nem. Tót Kutyafarka János volt az, édes komám, ki levelet hozott Hadik András drága jó uramtól.

A levél így hangzott:

„Ide hallgasson, Büdes. Maradjon a fenekén, jobb dolga bajosan lehet, mint amilyen ott vagyon, ahol most vagyon. Kézcsókom Elischennek. Maradni pedig azért parancsolom, mivelhogy időközben béke lett, a felséges királynő megvan maga nélkül is. Köszönöm, hogy a poggyászomat olyan ügyesen megmentette a burkusoktól. Vigyázzon rá továbbra is, mert mihelyt megkezdődik a hétéves háború, szükségem lesz a poggyászra is, magára is.”

Mit tehettünk? Maradtunk.

15

Azt ne higgyék valahogy, hogy akár csak gondolatban is eltántorodtam Rozáliától, akibe olyan sikeresen beleszerettem a komám áradozásai révén. Az első gondolatom megint csak ő volt, s mihelyt félrevonhattam, megkérdeztem Tót Kutyafarka Jánost, hogy az a derék szép asszony nem jutott-e már özvegységre. Örökösül Ostoros koma engem jelölt ki, tudják. Élt még a koma, rokkantgatódott már, de valahogy tartotta.

Az örömre, hogy megint a béke áldását élvezhetjük, Elischen meghívta Tót komámat, hogy maradjon Teplicben egy-két hétig, ő szívesen látja. Mielőtt beleegyezett volna, Tót koma alázatosan megtudakolta, hogy nincs-e kutya a háznál. Lischen nagyot kacagott, hogy puskaporban füstölt derék hadfi létére fél a kutyáktól. De hát, mondta, minden ember másképpen bolond, ez a szép a világban.

Én akkor nem figyeltem föl a kérdésre, a kevés rossz közül, amit tettem, ez volt a legdurvább. Ha tudtam volna, mi leszen ebből a vendégeskedésből, magam kötöttem volna útilaput a koma talpára. De ne akarják, hogy elébe vágjak a történetnek, ebből haszna senkinek nem származhat.

Délben asztalhoz ültünk. Elischen kitett magáért, a húsleves sárgállott, a májgombócnak olyan íze volt, hogy ma is bizsereg a nyelvem, ha eszembe jut. A főtt marhahúshoz tejfeles tormamártást szolgált, ami nemcsak az íze miatt üdvös, hanem étvágynövelő ereje érdemén is. Azaz, hogyha az emberfia sok főtt marhahúst eszik sok tejfölös tormával, akkor utána sok pecsenyét ehetik

tejfölös torma nélkül. Azt sem tudtam, hova legyek, annyi gyönyörűség sorakozott az asztalon.

Nem úgy Tót koma!

Ő olyanféleképpen piszkált az ételek között, mint a férjhezadó lány, aki éppen azt akarja elhitetni jövendő vőlegényével, hogy keveset eszik. Elischen váltig kínálta, nem szerette a jámbor nőszemély, ha a főztjét nem tisztelik illendő fogyasztással. De hiába, Tót koma többet szabadkozott, mint amennyit evett.

Én vak, erre a jelre sem figyeltem föl, holott beszédes volt a jel!

Hogy a burkusok eltakarodtak Teplicből, az élet visszatért megszokott kerékvágásába. Az ottani szokáshoz képest vasárnap kiültünk a tornácra a ház elején, mert a teli hasnak éppoly jót tesz a szabad levegő, mint sánta papnak a menyasszonyi kendő. Ott hallottam ezt a mondást Teplicben, följegyeztem, hadd gazdagodjunk, szegény magyarok.

Ahonnan ültünk, jól ráláttunk a szemközti oldalra. A sétálók térültek-fordultak. Tót koma pedig untalan kérdezett:

- Hát az ki, az a prófétaszakállú, a gömbölyű feleségével, meg a három szeplős gyerekével?

Elischen fölvilágosította, hogy az a syndacus, s a nevét sem hallgatta el, de én elfelejtettem, nagyon teplici ízű volt, nem az én fülemnek való név, de minek kértem volna meg, hogy cserélje ki mással?

Egy perc sem telt el, Tót koma megint a túlsó oldal felé bökött fekete körmű ujjával:

- Akki? - kérdezte.

Maga a burgermeister haladt el előttünk, nagyon méltóságosan, nem nézve se jobbra, se balra, de azért a kalapját szüntelenül emelgette. Amivel azt példázta, hogy ha nem volna ilyen súlyos tisztje a városban, sokkal vidámabb ember volna, talán az árokban is meghengeredne, sajnos, nem szabad. Ilyenek a burgermeisterek világszerte, magam tapasztaltam.

A burgermeistert nagy tarka kutya követte. Ha a burgermeister is tarka, sokkal jobban hasonlítottak volna egymáshoz, de így is láthatta mindenki, hogy összetartoznak.

- Akki? - szólalt meg Tót koma megint.

Amíg ott ültünk a tornácon, nem is mondott egyebet, a kérdését hajtogatta fáradhatatlanul, a fülét hegyezte, szimatolt, s ide-oda forgatta a fejét. Ugyan ki ütődhetett volna meg ezen? Így ismerkedik az embernek fia a világgal mindenfelé, s miért térne el ettől az általános szokástól Tót koma, aki éltében először nézhetett körül Teplicben?

Ha tudtam volna, mi érlelődik az én drága komám érdeklődése mögött, bizony nem sajnáltam volna eltörni a hátán egy tucat husángot a vastagabb jából. Sajna, még a magamfajta ember is gyarló, én is csak akkor tudtam meg, hogy baj vagyon, mikor megvolt. Pedig az intő jelek nem hiányoztak.

Egy hét sem telt el bele, s megint kiültünk egy verőfényes napon a tornácra, hogy a sétálókat nézegessük, s meghallgassuk, mit mond róluk Elischen, aki bizony tudta, hogy a syndacus felesége szilvalekvár helyett suvickot sütött a buchtába, a fegyverkovács két lánya pedig a beteg vértesek közül akart férjet, meg is mondták nekik egyenesen, hogy addig föl nem gyógyulhatnak, míg

őket el nem mátkásították.

Elischen nagyon ügyesen jeleskedett a megszólásban, s nekem nagy örömet szerzett vele, én már ismertem fele Teplicet. Ahogy hallgatom, egyszer csak előbukkan a burgermeister, ugyanúgy öltözve, mint nemrég, s a kalapját is ugyanúgy emelgette. Változás csak a kutyájában volt. Nevezetesen az, hogy hiányzott a farka. Menten fölsóhajtottam:

- Szegény pára, ugyan mi végből fosztották meg szép lombos farkától? Nagyon szomorún fest így, legyezgetni sem tudja magát, meg az érzelmeit is bajosabban nyilvánítja. Hiszen a kutya farkát Isten az érzelmek tolmácsolására teremtette.

Tót koma erre csak ennyit jegyzett meg csöndesen:

- Nono!

Majdnem nyílt vallomás volt ez, mégsem értettem meg.

Akkori ártatlanságomban nem tartottam ott a tapasztalatokban, hogy az emberi természet elfajzásait lajstromba vettem volna. Tót koma jóeszű ember volt, s hogy szégyenben ne maradjak, nem kérdeztem tőle, mit jelent ez a rejtelmes „no-no”, inkább magam iparkodtam a titok nyitjára rájönni.

Aznap Elischennek is föltűnt, hogy az utóbbi napokban mennyi teplici kutya vesztette farkát. Még neki is, holott ő rajtam legeltette a tekintetét, s ha engem nézett, szinte kiugrott a szeme, hogy ne csak lásson, hanem simogasson is. Ennyire szeretnek a teplici özvegyek.

- Talán valami új módi ez - kérdezte Elischen hogy farkát metszik az ebeknek?

Tót koma bosszúsan jegyezte meg, hogy nincs szó új

módiról, az emberek buták, s nem tudják, mi a jó. Dehogyis tudják.

Ő tudta, Tót koma! S egy éjszaka magam is megtudtam tőle magától. Én Elischennel mulattam időmet, ama módon, melyet több ízben kipróbáltunk. S mindkettőnk szája ízének megfelelt, ő gyalulta a káposztát, én meg tapostam bele a hordóba, így csinálják a jó savanyú káposztát. Nem tarthattam a szemem a komán. Csupa véletlenből bekukkantottam a szobájába, mivelhogy az ajtó nyitva ásított. A szoba üres volt. Föl nem foghattam, hol csatangol éjnek idején az idegen városban. Aztán eszembe jutott, ahol kószál, ott kószál, nem az én gondom. Azzal leheveredtem.

Javában heverésztem, mikor kaparászást hallok kívülről, s az ablak rámájában feltűnik a koma feje. De minő állapotban! Teremtő atyám, a flandriai csatatéren láttam én ilyenforma fejeket, nem az élők között azonban, hanem a halottak társaságában.

Özön vér volt a koma képe, itt-ott már megszáradt, s a fekete alvadt véren világos erekben szivárgott a friss vér, ami felülről gyöngyözött alá. Említettem volt, hogy mi katonák, a királyné katonái, akkortájt az ő parancsára copfban hordtuk a hajunkat. Tót koma is. Csak hát az egyik copfja hiányzott, s a vér tanúsította, hogy nem barátságból rántották ki.

- Kend alighanem valami nagy gyalázatban hivataloskodott - mondtam feddőleg.

Ekkorra a koma már ott lovagolt az ablakfán, hátrapillantott, aztán beugrott a szobába, sietősen becsukta az ablakot, s ráhúzta a függönyt. Helyeseltem cselekvését, a bujkáló ügyesen bujkáljon, minden katona

tudja ezt.

- Miért nem beszél kend? - faggattam, hogy csak lihegett, s a tenyerével a szívét támogatta. Nyújtottam a kulacsomat, mit édes Elischenem naponkint annyiszor töltött meg, ahányszor kiürítettem. Nem kicsi munka volt, Isten áldja jótékony kezét.

Tót koma engedelmesen húzott a kulacsból, bugyborékolt a szusszá, aztán elvetette magát hanyatt az ágyon, mint aki már az ereje minden cseppjét elverte. Ezenközben pedig a zsebéből valami a földre esett, amiről én első pillantásra azt hittem, hogy a copfja az, annyira hasonlatos volt a mi háborús díszünkhöz.

Lehajoltam, fölvettem. Nem copf volt az, emberek, nem copf, kutyafarok volt, a syndacus bundás kutyájának a farka, derék, szép, nagy kutyafarok, amit kutyán öröm nézni, így inkább szomorúság.

Én balga, én vak, én süket, ekkor értettem meg, miért faggatódzott annyit a tornácon a koma, hogy ekki, akki, hol lakik, micsoda. Megértettem, hogy ő vitte végbe azt a nagy pusztítást a kutyák között, s az új módi nem a teplici polgárok munkájából lett, hanem az ő pogány igyekezetéből. Micsoda szégyen!

Rávertem a koma fejére a nyomorult eb maradványával, hogy olyanformán koppant, mint a harang éjjel egy órakor.

- Így visszaélt kend az én bizodalmammal? Kígyóként keblembe furakodott, hogy az én oltalmamban farkatlanítsa a teplici kutyákat, kiket Isten éppúgy ellátott farokkal, mint minden kutyát a keresztény országokban? Kend szégyent hozott rám, Elischenre, őfelségére, Mária Teréziára úgyszintén, hiszen tudnivaló, hogy ő is farokkal szereti a kutyát, mint minden jótét lélek. Most bontsa kend

ki a szívét, vallja meg becsülettel, micsoda sötét praktika végett csonkítja a házak őrizőit, s mit fizet kendnek az ördög egy-egy ilyen zsákmányért?

Azzal megvetőn a szeme közé dobtam a syndacus kutyájának a farkát. Tót koma pedig elfakadt sírva.

16

Cudar zengedelem támadt. A kaput verték, kevés tisztességgel. A beszűrődő toporgásból jártasan kiszámítottam, hogy inkább két tucat ember jönne be, ha hagynók, mint egy, holott ennyi is elegendő volna megpróbáltatásnak.

Fölriadt az én szerelmetes Elischenem is a dörömbölésre, még papucsot is elfelejtett húzni, slafrokban sietett hozzám, védelmet keresvén a veszedelemben. Igen ám, csak hát miként védelmezzem meg?

Idebent Tót koma zokogott, odakünt a számonkérők zajongáltak, hogy a kaput nyissuk meg, igazságot óhajtanak tenni.

- Jaj, István koma, édes komám, ne hagyjon ebek sorsára jutnom I - könyörgött az én bűnbe kalandozott komám.

Szakasztott olyan volt a helyzet, mint a laeffeldi csatatéren, mikor a szászok Mórica csúnyán megszalasztott bennünket. Soha olyan szívhezszólón nem jajongott a bádog szeretett Károly bátyámon, ki akkortájt lett - tudtom nélkül - német-római császár. Szép előmenetel!

Láttam, hogy nem lesz menekvés, hacsak magam nem gondoskodom róla. Kirikkantottam az ablakon, hogy nyitom már, csak a kulcsot nem lelem. Sok mindent tudtak felőlem a tepliciek, s hogy a hangom meghallották, még azt a kapufélfát is a helyére rakták, amit már-már kidűtöttek.

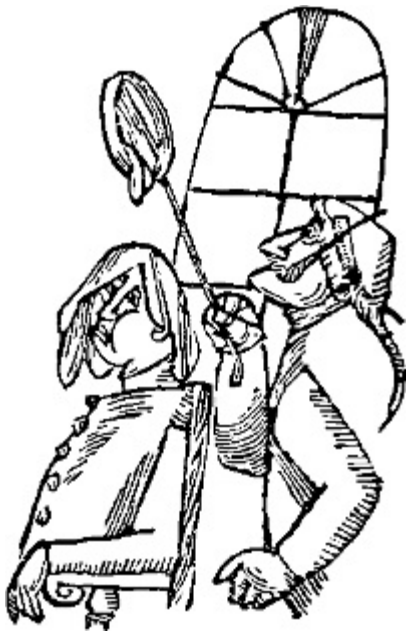

Könnyűszerrel rájöttem, hogy a komát tetten érték, mikor a syndacus kutyáját megfosztotta a farkától, ő menekülőre fogta a dolgot, de a félcopfja ott maradt a tanú kezében. Ha a komát meglátják mostani állapotában, tüsténT megállapítják, hogy ő a tettes.

- Csinálj palacsintatésztát, de kevés tojással - szóltam rá Elischenre.

Magam megpuhítottam vízzel a koma haját, aztán borotvával szélsebesen lehúztam. Akkorra elkészült a tészta, egy palacsintát amúgy nyersen ráborítottunk a fejére, az a sebet takarosan elföldte, megszórtuk a tetejét liszttel, a szemöldökét, a bajszát hasonlóképp, nem telt bele annyi idő sem, mint amennyit az elmondása tartott, Tót komából nemhogy vénember, hanem szánandó aggastyán lett.

Intettem Elischennek, hozott bort, poharat, az asztal köré ültünk, családi kör formán, én kaptam a kulcsot, s mentem a kaput kinyitni. Közeledőben a kapuhoz, hozzákezdtem a szabadkozáshoz, hogy elnézést kérek, engedelmet, bocsánatot, kegyelmet, a kulcs elkeveredett, most szedtem ki az ágy alól, ahova a macska vitte. Már-már kinyitottam a kaput, mikor eszembe tért, hogy a bűnjelet a kezemben tartom, mint valami győzelmi zászlót, s ha a fölbőszült tepliciek meglátnak a syndacus ebének a farkával, nekem esnek, győzhetem őket halomra ölni. Még ha háború volna, csak hát szerencsétlenségemre épp most dühöng az áldásos béke.

Besuvasztottam hát a gyanús szerzeményt ingem alá. A kaput pedig udvarias hajlongások között kinyitottam, s az összegyűlteket buzdítottam befelé, kecsegtetvén a gyöngébbjét, hogy bor is vagyon.

Maga a prófétaszakállú syndacus állott az első sorban, ő volt a legbuzgalmasabb döngető. Tüzelt a szeme, mintha látomások kínoznák, s ahogy fújt, a bajszomat majd leégette.

- Jeremiás próféta úrhoz vagyon szerencsém? - kérdeztem tréfálkozva, mert a kacagás nem rossz szövetséges, meg amellett csakugyan hasonlított Jeremiáshoz, kit nekem Szent Péter mutatott meg egyszer, mikor az Iszkáz melletti réten szalonnát sütöttünk. Majd erről többet is mesélek.

Másféle a tréfakedvelő ember, mint amilyen a syndacus volt. Őt lelke legfenekéig fölkavarta a kutyáján esett sérelem, hogy az ember azt kérdezte, miként viselkedne, ha - Isten ne adja - valami gonosz zsivány megfosztaná a szakállától, az orrától, mely lankadtan belehervadt a szakállába, mint a kedvevesztett őszi virág.

A kérdésemre nem válaszolt, hanem nyílegyenesen megindult befelé a házba, nyomában az alabárdosok meg a csizmadiák céhétől három legény, árral és dikiccsel.

Elischen elébe sietett a syndacusnak, Mária Terézia őfelségétől sem tellett volna több nyájasság, hellyel meg borral kínálta, valamint pogácsával kecsegtette.

- Nem vendégségbe jöttünk - morogta a syndacus -, hanem egy gonosztevőt keresünk. A nyomok ide vezetnek.

- Azért csak üljön le kegyelmed - kedveskedett Elischen. - Majd a kegyelmed alabárdosai átkutatják a házat padlástól pincéig, s rálelnek az orgyilkosra, ha idebújt. Kegyelmed rangjához nem méltó az efféle gyalog kukucskálás.

- Csakugyan - biccentett a syndacus, és leült egy székre, oldalvást Tót komával, ki fején a palacsintával, ahhoz a Buddhához hasonlított, kiről akkortájban már széltében-hosszában beszéltek, csak arra nem emlékszem, mit.

A syndacus vonakodott inni, főleg a haragja foglalkoztatta. Csak hát én tudom a hivatalos emberek lelkéhez a kulcsot. Megtöltöttem a poharát, aztán amúgy a fogam mellől intettem Tót koma meg Elischen felé:

- Teplic városára!

Ugyan bizony hol nemzettek olyan syndacust, ki ne inna arra a városra, melynek syndacusa? Ivott a derék, utóvégre merő lucsokká ázott prófétai szakálla. Ezenközben pedig az alabárdosok pogány kopogással kutattak. Városi fegyveresekhez illőn még a denevérektől is féltek, hogyne féltek volna hát egy olyan vakmerő metszőtől, amilyent kerestek? A munkájukat olyképpen végezték, hogy a gyilkost minden zug, minden sarok előtt felszólították megadásra, s választ nem kapván, odadöffentettek az alabárdjukkal.

Egy idő múltán jött a főalabárdos, és jelentette, hogy hasztalan volt a fáradozásuk, a tettest nem találták meg.

- Pedig jelünk is vagyon róla - mondta a syndacus, azzal előhúzta a zsebéből Tót koma baloldali copfját, némi hozzáragadt bőrrel.

Majdnem baj esett. A komát úgy elérzékenyítette a viszontlátás, hogy a szeme könnybelábadt. Ne feledjük, hivő lélek volt, s megtanulta, hogy a feltámadáshoz erre a díszre is szüksége leszen. No mármost ha a koma sírni kezd a föltámadási hiányosságon, az ábrázatán végigszántó könnyek lemossák a lisztet, s előbukkan az ő tulajdon bűnös ábrázata. Már viszik is akasztani. Teplicben ilyen igazságot mértek a kutyák ellenségeinek.

Csak hát a koma is tudta ezt, s mikor érezte, hogy a szívbéli szomorúság könnyé állott össze a szemében, ügyesen lehajtotta a fejét, s két térde között hullatta a földre az árulóvá lehető jelt. A többi könnyet az ijedelem megfagyasztotta benne.

Egy-egy pohár bor jutalmat kaptak az alabárdosok és a csizmadialegények, aztán a syndacus fölállott, hosszan csókdosta Elischen kezét, s bocsánatot kérve hazavitte kedves feleségéhez prófétai szakállát. Amint a kapu becsukódott mögötte, már semmi jele nem volt, hogy oly igen hasonlít Jeremiás prófétához.

Ekkor én elővettem Tót komát az éjszaka csendességében:

- Elfajzott magyar te, hát mire esküdtél föl a verbungosnak? Nem arra-e, hogy életedet és véredet áldozod a királynénak? Nem arra-e, hogy inkább két karod veszted, de a burkus Frederiket nem hagyod nyugodni sem éjjel, sem nappal, még délutáni sziesztáján sem? Vagy talán tévedésben vagyon az én elmém, s te szent esküvéssel azt fogadtad, hogy jártadban-keltedben külön-különbféle országokon átal, kutyák csonkítására fordítod erődet? Az én elmém ezúttal nem a tévedések útját járja. Pál apostol is megmondta az iszkáziakhoz írott leveiében,

hogy a kutyák farkát én adtam, én vehetem el, más bele ne kontárkodjék, mert megismeri az én haragomat.

Szebben beszéltem a teplici plébánosnál. Bizonyság erre, hogy a plébánost Tót koma száraz szemmel hallgatta mindenkor, de most rázni kezdte a zokogás. Ahány könny lefutott az ábrázatán, annyi csík díszítette az arcát. Mikor a bűnbánat elérte a koma orrát, lekapta a sütetlen palacsintát a fejéről, s abba trombitált bele, igazán szívhez szólón. Aztán leborult elibém, s mondta, ahogy következik:

- Bocsásson meg kend, István komám, Büdes István komám, Csinnadári komám, ahogy kendnek jobban tetszik. Nem vagyok méltó, hogy a megszólítást magam válasszam meg. De másra sem vagyok méltó, se jóra, se rosszra. Kend nekem apám helyett apám volt, s úgy nevelt engem, úgy gondoskodott rólam, mint édes fiáról a jó atya. Istápolta veszendő lelkemet, ápolgatta érzelmeimet, gyomlálgatta gondolataimat. Jaj, be nagy bűnt követtem el, hogy egy ilyen atyai jó barátot megbántottam! Meg is vert az Isten, olyan kopasz lettem, hogy elmehetnék pogánynak, ha nem félteném a lelkem üdvességét.

Amint tetszenek tudni, ilyenkor a szabály az, hogy ha a bűnbánó térdre borul, a másiknak lábon kell maradnia. A koma nem ért még a fenekére alázatának, én azonban belefáradtam az állingálásba, leültem, s intettem neki, hogy a penitenciának egyelőre vége.

- Azt vallja meg nekem, koma - szóltam rá bíróilag de őszinte szívből, ármánykodás, színlelés nélkül, mondja meg hát, mi végből követte el fertelmetes ocsmányságait?

Tót koma megint megtörülte a szemét a palacsintával.

- A bűnnek az útja az - magyarázta töredelemmel hogy az esendő ember először csak egy arasznyit enged a

csábításnak, aztán még egy arasznyit, s mire föleszmél, a bűn árja elragadta. Így történt ez velem is. Először véletlenből vágtam le egyet. Aztán több következett soron. Később már úgy éreztem, inkább elkárhozom, de nekem vágnom kell, metszenem, én enélkül élni nem bírok, inkább eladom anyámat, apámat, éhezni hagyom gyermekeimet. A háború az oka. Ha otthon maradok a falumban, soha eszembe nem jut ilyen gazságra vetemednem.

Láttam, hogy hasztalan mentettem meg a komát, kárhozatra érett ember ő, holtáig rabszolgája a bűnnek. Sok mindent fölfogtam éles elmémmel, csak egyet nem foghattam föl sehogyan sem. Megkérdeztem hát:

- Mondja, koma, mi jó vagyon abban?

Megszínesedett az ábrázata, mintha a lisztet lefújták volna róla.

- Hogy mi jó vagyon benne? - kérdezte kiáltva. - Hiszen ez a legjobb a világonI

Mondtam volna neki, hogy a szalonnával tűzdelt fácán, a húsvéti bárány jobb, még az a palacsinta is jobb, amit átáztattak a könnyei? Hiába magyaráztam volna. Aki az igazságot elvesztette, nem lehet útba igazítani. A tékozló gyermek is magától lelt rá a hazavezető útra.

- Hát ha ez a legjobb a világon - mondtam akkor tessék!

Azzal odadobtam neki a syndacus kutyájának ármányosan lemetszett farkát. Elkapta, a szívéhez szorította, és sírt, mint egy gyermek.

Reggel Tót komának hűlt helyét találtuk. Nem is találkoztam vele, csak Berlinből hazafelé menet. Addigra a haja is kinőtt, nem mutatta, hogy leborotválták volna.

17

Hosszú béke következett, nem is tudom, h£ny év, de tovább tartott a hétéves háborúnál, amiből úgy következtetek, hogy tíz esztendő is eltelhetett. Milyen boldog lehettem volna Elischennel, ha a szívem nem törekszik minden érzeményével Gógánfa iránt! Ilyen háladatlan az emberi szív! Lelkünk tekintete előtt mindig nyúlongászik valami vágy, mely eltakarja a pillanat virágát. Holott a teplici özvegy páratlan volt a palacsintasütésben. Agyat vetni is kevesen tudtak hozzá mérhetőn, hogy egyébről ne is beszéljek.

Ittenden nagy szokás volt, hogy a csúzosok, sánták, köszvényesek, zsábásak elhenteredtek a meleg vízben, s a gyógyulást ily bivalyi módon keresték. Engem főleg a csúzos tábornokok kedveltek, s ha megláttak a parton közeledni, egymással versengve invitáltak:

- Ide, fiam, ide!

Holott ha belemerültem a medencébe az egyik parton, a másikon legalább három generálist kivetett a víz. A béke meg a sok knödli következtében két mázsa körül nyomtam ekkortájt. Mikor a teplici asszonyok tudomást szereztek hullámverési tudományomról, erősen zúgolódtak, hogy nem részesülhetnek benne. Hiába azonban, az erkölcsöket nem lehetett megváltoztatni. Tilalmas volt abban az időben a két nembelieknek nyilvános helyen levetkőzve mutatkozniok. Minek folytán az asszonyok inkább nem fürödtek.

Ezekről az egészséges fetrengésekről nemhiába

számolok ám be, mint ahogy amit valaha cselekedtem, mondtam, vagy akár elhallgattam, annak mindenkor épp annyi oka volt, amennyi kellett, se több, se kevesebb. A bivalyferedőben egy burkus tábornok is szorgoskodott az egészsége visszaszerzésén. Ügy járt el, olyan gründlichen. ahogy a fajtájabelieknek szokásuk. Az osztrákok, a magyarok, a lengyelek, a csehek, de még a franciák meg az olaszok is csak elfeküdtek a vízben, s várták, hogy beléjük szivárogjon a gyógyulás, a természet rendelése szerint. Rochov altábornagynak az ínye nem fűlt ehhez a módihoz.

Katona volt, ízig-vérig katona, maga mondta így. A hadicél a gyógyulás volt, ha megvagyon a hadicél, parancsnak is kell lenni. Rochov tehát a gyógyulás érdekén parancsokat adott ki, s mivelhogy neki magának kellett meggyógyulnia, magának parancsolt. El kell ismerni, példás fegyelemmel teljesítette a parancsokat.

Reggel, abban a szent percben, hogy megérkezett a medence partjára, felállt magával szemben, s így szólt magához:

- Altábornagy, a kúra megkezdődik. Kövessen el mindent egészsége érdekében. A király így akarja, a haza így akarja. ElőreI Feküdjön hasra a vízben!

Még ki sem mondta, már ott feküdt a langyos iszapban hasmánt, s a napórát leste a fürdő épületének ormán.

- Altábornagy, balra át!

Kevés idő múltán jobbra át-ot vezényelt, majd hanyatt-fekvés következett. Nagyságosan vezette a gyógyulási hadjáratot, s tudtomhoz képest hibát sem követett el egyszernél többet. Egy alkalommal, mikor éppen hanyatt kúrálta magát, az álom elnyomta, s ő lassúdan becsúszott a

víz alá.

Az alatt az egy-két óra alatt, míg a medence mélyén szendergett, tömérdek kíváncsi gyülekezett össze a parton. Váltig hitetlenkedett mindenki, aki maga látta, se igen hitt a szemének. Holott a derék burkus altábornagy ott feküdt egész hosszában vagy három-négy arasznyira a víz szintje alatt, megenyhült ábrázata elárulta, mily édesded érzületekkel telíti lelkét a szendergés.

Csodájára járt mindenki, oly hihetetlen volt, hogy Rochov altábornagy urat szolgálat közben elnyomta az álom. Mikor az altábornagy úr megtudta, hogy mi történt vele, rettentő haragra gerjedt. Megszokta volt, hogy a burkus legényt, ha őrhelyén elnyomta az álom, azon a helyen akasztassa föl. S ha nem azzal a császári paranccsal utazott volna a delizsáncon ide, hogy gyógyulást szerezzen, nem is habozott volna. Rögtön tudta, még első mérgében is, hogy ha felkötteti magát, soha meg nem gyógyulhat. Mit csináljon? Mit csináljon?

Csak azt akarom közbeszúrni, hogy a színházakban ezt nevezik konfliktusnak. Az asszonyok ilyenkor sírnak, a kezüket tördelik, a komédiások pedig fel-alá sétálnak a deszkán, és a súgón kívül senki sem tudja, mi következik. Rochovnak én lettem a súgója:

- Ide hallgasson, altábornagy úr - mondtam, s hogy nem akart figyelni, keményet rántottam a köpenye hajtókáján. - Ha maga most valami meggondolatlanságot követ el, a hétéves háború sem mehet úgy végbe, ahogy a könyvekben megírták, s akkor mi leszen az isteni gondviseléssel, amely mindannyiunk fölött őrködik? Magának a tisztje, hogy Berlint védelmezze, ha az ellenség meg találná támadni. Nem igaz?

Burkusmódra kezdte rázni a fejét, hogy Berlin ártatlan város, még soha be nem vették, sem fegyverrel, sem csellel, s nincs olyan népe a világnak, mely ekkora haditettre képes volna.

Ezen már az én jóságos türelmem is zátonyra futott, s akkorát ordítottam, hogy még most is hallom néha éjszakánkint, s olyankor lidércnyomásban ébredek. Tudni való, hogy a legkisebb nesz sem veszhet el a világegyetemben, hát még egy telivér ordítás! Különös, de a burkusok semmitől sem félnek annyira, mint a nagy hangtól. Nyilván nem tudják, mi rejlik mögötte. Én meg elsoroltam a kevélységébe beledugult burkusnak, hogy Berlint hányan veszik be majd a történelem folyamán, s ez csak isteni sugallat eredményeként sikerülhetett nekem. Akkoriban ugyanis csakugyan ártatlan volt Berlin ebben a tekintetben, másról pedig az altábornagy sem beszélt.

Nagyon megijedt, hogy az ő fővárosára ilyen gyászos sors leselkedik a jövendő kárpitjai mögött, s szinte alázattal hallgatott meg.

- Én ismerem Frederiket - mondtam neki s a bajuszom két ágára fogadok, hogy ha ideküldte gyógyulásra az altábornagy urat, azért tette, mert szüksége vagyon rá. Az altábornagy úr Berlin helyőrségének a parancsnoka, a király nyilván azt akarja, hogy egészséges vezér parancsnokoljon a fővárosában, mert a beteg ember könnyebben összeroskad a megpróbáltatások súlya alatt. Tehát altábornagy úr büntesse meg magát a fegyelemsértés miatt, de olyan módon, hogy az egészségének ne ártson, máskülönben Frederik király ellen vét.

Vakítón tükröződött az ábrázatán az én igazságom,

nyilván mivel csakugyan behatolt brandenburgi vasból való fejébe. Csak azt nem tudta, miként tegyen eleget az igazságnak.

- Mi a tanácsa, Büdes?

Így kérdezte, hát én majdhogy szét nem repedtem. Honnan tudja ez a burkus az én dísztelen nevemet?! A talányt senki nem oldotta meg, mérgem lecsillapult, s válaszoltam neki, ahogy következik:

- Állíttasson szégyentáblát e helyre, altábornagy úr.

Ebben megegyeztünk, csupán a szöveg miatt kaptunk össze, nem nagyon, hisz ilyesmiben a használható igazság szerfölött bajosan hozzáférhető. Az első tábla ezt hirdette:

a víz alatt aludni fejvesztés terhe mellett tilos

Megnéztük közelről, megszemléltük messziről a táblánkat, mindenhonnan katonásan festett, s elégségesen fenyegetőn. Tetszett is mindenkinek, aki olvasta, s a szülők hasznosnak ítélték. Csak hát hiányzott a büntetés. Kitettünk hát egy másik táblát is, a szöveget magam fogalmaztam:

itt aludt a víz alatt rochov altábornagy három óra hosszat. amivel) éldátlan gyalázatba döntötte a burkus hadsereget.
halála után azonnal fölakasztandó

S hogy senki el ne csodálkozzék a felemás büntetésen, még odabiggyesztettük utóiratnak a firtatok használatára:

addig ugyanis a királynak szüksége vagyon rá

Ekképpen oldottam meg az altábornagy konfliktusát. S hogy a barátságot megpecsételjük, vacsorára invitáltam Elischenhez, amit örömmel elfogadott.

18

Mielőtt tovább szőném barátságom történetét Rochov altábornaggyal, hadd beszéljek el egy másik esetet, ami nem is nyomja, hanem valósággal döföli a szívemet. Hallották, hogy a kirurgusokat én emberszámba is alig veszem, s még a többinél is jobban utálom Tikkár Vendel udvari kirurgust, ki ádázabb pusztítást vitt végbe az emberek között, mint a mi szépséges királynénk valamennyi háborúja együttvéve.

Különösen Teplicben volt ez látható. Rokkantak, nyomorékok gyülekeztek ide, s a hozzám hasonló vasgyúrókat mindenki irigységgel szemlélte. Meg is mutattam mindenkinek a sérvemet, ne higgyék, hogy szimulálok. Az már akkor is szokás volt.

No hát, a rokkantak között föltűnt nekem egy erősen szégyenkező tábornok, aki hajnalban elsőnek merült bele a medencébe, este akkor tért haza, mikor az utcák már kiürültek, s a sötétség elnyelte a házakat. Loppal járt, restelkedő ábrázattal, a vízből ki nem lépett volna semmi pénzért. Hogyne furkált volna a kíváncsiság, hogy a rejtegetnivalóját megszemlélhessem.

Gyanítottam, hogy valami szörnyűséges testi fogyatékosság tett kárt benne. Eleinte a környéken sündörögtem, hogy alkalmasint megtekintem, ezenközben gyűjtöttem a fentebb említett tapasztalatokat. Nem volt más tennivaló, mint hogy leselkedéssel járjak végére kutakodásomnak. Megelőzni soha nem bírtam, korábban kelt mindenkinél. Ogy határoztam tehát hogy ott aluszom a teplici melegvizű medencében, ilyenformán korábban

leszek ott nála. Ügy is történt.

Nem is pitymallott még csak pity-pitymallott vagyis valami szerény derengés indult el a láthatár széléről, s végigömlött a földön Isten rendeléséhez képest. Alulról jött a fény, el ne tessenek felejteni, neki a szememnek. Látni nem láttam én semmit, ami velem szemben volt, de a fák, a házak, még a kicsinyke cserjék is belerajzolták formájukat a hajnali tisztátalan világosságba. Ha kutya jelent meg a túlsó parton, fekete árnyékot láttam, s csak a mozgásából meg az ugatásából következtethettem, hogy eb ő csakugyan. Ilyen látási viszonylatok között láttam meg a tábornokot is, árnyékformán és bizonytalanul, s a vér majd megfagyott a szívemben.

A tábornoknak három lába volt. Hogy ebből egy föltétlenül fölösleges, a mozgása is bizonyította. Testének súlyát arra a lábára helyezte, mely talpával érintette a földet, a harmadik számú láb emelkedett legmagasabbra, a második már szállóban volt lefelé, hogy az első lábtól átvegye a testsúlyt. Az első lábról a másodikra, a másodikról a harmadikra s a harmadikról az elsőre lépett, s ez a szokatlan gyakorlat láthatólag nehezére esett. Fölötte lassan haladt.

Értettem most már, miért rejtezik, bujkál, miért iparkodik reggel, miért türelmeskedik este. Soha más háromlábú tábornokot nem láttam rajta kívül, s a szívem megesett rajta.

- Kegyelmedet ugyan ki csúfította meg? - kiáltottam át.

Úgy megijedt, faron csúszott be az iszapba. Egy darabig a megzavart víz csobogása hallatszott vastagon. Aztán vékonyabban a háromlábú tábornok könnyeinek nesze a víz tükörén. Nagy lelkifinomságomban megbántam, hogy kilestem a fölös végtag titkát. Késő bánat!

Aztán megszólalt a tábornok, síri hangon, mint akinek hosszú ideje nem csengett kacagás a szájában.

- Boldogult édesanyám engem is kétlábúnak szült, Isten megáldja érte. Azért kezdem ezzel vallomásomat, mert olykor megesik, hogy háromlábú borját ellik valamelyik tehén, s hogy én már nem virgonckodom a szoknyák körül, korban pedig előre haladtam, a mérgesszájúak háromlábú ökörnek gúnyolnak, s ez különösen fáj a szívemnek. Hogy az igazságot megtudja, Büdes (ez is így nevez, a kórság a belébe!), ami a tehetséget illeti, abban nincsen hiány. De el nem tudja képzelni, milyen bajos akadályt jelent egy harmadik láb, mikor lánykérőbe megy az emberfia, vagy az oltár elé kell lépni, nem is beszélve a tapintatlan firtatásokról. Inkább a rideg legénységre fanyalodtam hát, semmint három lábon induljak el a házasság útján, mely nekem immár tüskét bővebben terem a rózsánál. Törekvő tábornoki családból származom, minden ősöm tábornok volt, még a két húgom, az anyám és három nagynéném is, már ami a gondolkodást illeti, mert csatába csak odahaza mentek. Igaz, hogy ily alkalmakkor mindig megfutamították Mária Terézia királynőnk őfelsége valóságos tábornokait, közöttük engem is, ki akkor még - hajh! - agárként futottam. Magát, Büdes, a flandriai hadszíntérről ismerem, csakúgy, mint Szász Móricot, aki akkor élte fénykorát. A gyalázat ott ért utol, s magam legfeljebb vitézségben hibáztam, másban nem. Egy ágyúgolyó lesodorta a féllábamat térden alul, annyi időm

maradt csak, hogy megragadjam jogos tulajdonomat, eszméletem elsötétült. Mire magamhoz tértem, három lábam volt.

- Megfoghatatlan! - szóltam közbe.

Nagyon idegesített, hogy mindig ő beszél, én hallgatok, s esetleg azt hiheti, hogy elnyomott az álom, ami kárhozatos udvariatlanság hasonló esetben.

- Említettem volt, hogy fájdalmamban ájulásba hanyatlottam. A segélyhelyre szállítottak, s a főkirurgus ugyan hova nézett volna, ha nem csonkán vérező lábamra. Tikkár Vendel, így hívták …

Gondolhatják, hogy a harag kitört belőlem, s végighullámzott tarajosan az ébredező tájon. Olyan volt a hangom, mint a viharfelleg, mint a saskeselyű, vagy a prédáért üvöltő oroszlán. Így nyilvánítottam érzelmeimet:

- Ó, az a pöcegödörbe való, átkozott embernyuvasztó! Kiérdemesült özvegygyáros, árvák gálád termelője, süketnémák megrontója, kinek ocsmány tekintetétől a jámbor tyúkszemből förtelmetes fekély leszen, s a kelésből testet rothasztó leprái Hát kegyelmedet is ő rontotta meg?!

A háromlábú tábornok megvárta átkaim apadását aztán olyan hangon folytatta elbeszélését, mintha soha meg nem indult volna azon, amit elmondandó volt. Minden bizonnyal előbb hullatott könnyei mosták ki belőle a bánat aznapi porcióját.

- A nagy zűrzavarban a főkirurgus előkapott egy lábat, volt ott halomszámra, s jártasan hozzávarrta a csonkhoz. Ha a buzgólkodást ekkor abbahagyja, csak annyi baj lett volna belőle, hogy féllábam fele a másé, s bicegtem volna, ahogy idegen lábon szokás. Csak hát a főkirurgus ideges

volt, darazsakként röpködtek feje fölött az ágyúgolyók, szerencse, hogy ájulatban feküdtem, magam sem kedvelem az ilyenféle muzsikát. Már-már a következő sebesülthöz lépett, hogy azon töltse ki tudományát, mikor megpillantotta a hónom alatt lelőtt féllábamat. Abban a hitben, hogy csak az egyik lábamat illesztette a helyére, gyorsan megfejelte a lábszáramat egy combbal, s rávarrta a jobb faromra, oldalvást. Féllábú emberként ájultam el, háromlábú tábornokként ébredtem. Képzelheti, Büdes, mit éreztem akkor.

- Még elképzelni is bajosan tudom - vallottam meg, s igen kedvére, mert a szenvedő ember mindig örül, ha elismerik, hogy másnál többet s komiszabbul szenved, ami különös tulajdonság, de mindenkiben megvagyon.

- Obsitot kértem, s azóta kerülöm az emberi társadalmat, holott azelőtt örömest forgolódtam udvari bálokon, traktákon a meghódolt városokban, s a legpirinkóbb szalonba sem restelltem elmenni, ha reménylettem, hogy a szalont fehérszemély díszíti, s elkövettem minden becsületes becstelenséget, hogy hódolatra késztessem férfiasságom és tábornokságom előtt. Egy hollandus orvos biztatott volt, hogy esetleg a teplici hévíz leáztatja testemről az idegen tagot, azóta próbálkozom itt, de bizony jele sem mutatkozik, hogy hizlalhatnám a reménységet szívemben. Az új láb megfogant bennem, mint az oltás, és hogy néha különös gondolataim támadnak, aminőkhöz foghatót azelőtt véletlenül sem gondoltam, az idegen végtagnak tulajdonítom. Éjszakáimat többnyire azzal töltöm, hogy régi gondolataimat összehasonlítom az újakkal, s a változást iparkodom szemügyre venni, hogy legalább a tudománynak szolgáljak balsorsom révén.

Nagy kíváncsin megtudakoltam, minő új gondolatok

sarjadzanak benne a műhiba érdeméből. Ezúttal elhagyta filozofikus béketűrése, s elfakadt epésen:

- A prókátorok megmagyarázták nekem, hogy az én esetem műhibának nem minősíthető, ezért mondjak le ama tervemről, hogy perrel támadom meg életem megrontóját, Tikkár Vendel főkirurgust. Műhiba esete akkor forogna fenn, ha valami híja volna testemnek. De aminthogy az adóst nem perelhetni azért, ha a hitelezőnek tíz arany helyett tizenkét aranyat fizet, hasonlóképpen nem perelhetem én sem Tikkár Vendelt a ráadásért. Az ítélet engem kötelezne tiszteletdíj fizetésére, lévén nyilvánvaló, hogy főkirurgusi minőségében nincs kötelezve harmadik lábbal ellátni a sebesült hadfiakat.

Emlékezetembe véstem szavait, miheztartás végett, ha netán prókátorokkal akadna közös ügyem.

- Nagy jó generális uram, ha meg nem sértem - tértem vissza az előbbi tárgyhoz tiszteljen meg egy olyanfajta gondolattal, mely kegyelmed agyában az új vér hatására fogant meg.

- Mi sem könnyebb ennél, fiam. Azelőtt soha meg nem fordult a fejemben, hogy esernyővel is lehet borotválkozni, most szüntelenül ezen jár az agyam.

19

Oktalanságot követnének el, ha megszólnának; hogy jövendő ellenségemet, a burkus altábornagyot asztalomhoz invitáltam. Akkoriban ez szokás volt, bizonyság rá Teplic, hol a feredőben együtt kúrálta magát mindenféle nációbeli, a kaszinóban együtt kockázott, kártyázott, a sétányokon egymás mellett csapta a szelet a szépasszonyoknak. De hogy a parancsolat jött, az egyik jobbra ment, a másik balra, ha a hadimezőn összetalálkoztak, áhá, te vagy az, mondták örömmel, mindazonáltal levágták egymás lábát vagy fülét, ahogy esett, visszajöttek lábadozni Teplicbe, s tovább folytatták az abbahagyott kockapártit, mintha az egyik a másiknak nem tartozna lábbal, füllel vagy egyéb testrésszel. Ilyen volt az úri Európa, ahogy mostanság neveznék, ha volna ideje bárkinek ilyesmivel foglalkozni.

A tétlenség mindamellett nem uralkodott el annyira a katonai lelkeken, hogy a szemfülesebbje ne kémkedett volna hazája javára. Néminemű könnyebbségeket óhajtottam biztosítani magamnak a hétéves háborúra, hogyne barátkoztam volna hát Rochov altábornaggyal. Ugyanilyen sanda szándékokat táplált ő is, nem hányhatunk semmit egymás szemére. Becsületünkre legyen, nem is tettük.

Furcsa szerzet a burkus, főleg közelebbről nézve. Az igazi burkus külsejében valamely nagy halnak a csontvázához hasonlít, elsősorban szárazság dolgában. Amilyen száraz a test, ugyanolyan száraz a lélek vagy a kedély, ahogy a Burg tájékán mondják.

Elischen kitett magáért. Gulyáslevest főzött, sűrűt, magyarosat, férfinak valót. Hogy, hogy nem, a gulyásba belekeveredett egy darabka sárgarépa. Rochov ábrázatán a megrökönyödés akkor változott derűvé, mikor a répát meglátta. Rögtön villájára döfte, kitette maga elé a tányérra, egy falatka kenyérrel óvatosan letörülte róla a zamatos levet, sót hintett rá, majd kétannyi kenyérrel jóízűn megette, így jártunk a vitézek eledelével.

A töltött káposzta csak addig tetszett neki, míg meg nem akadt egy töltelékben; óvatosan elkerülte, s csak a káposztából rakott a tányérjára. Körülnézett, mintha keresne valamit, de hogy nem lelt, enni kezdett a maga böjti módján. A paprikás csirkét megkóstolta, nem is gyalázta, csak éppen nem evett belőle, mivelhogy az túlságosan jó étel, kár volna hozzászokni. Ugyanezt a véleményt nyilvánította a csiperkével töltött malacról, a pulykáról s a barátfüléről is, amit Elischen fűszeres fácánmellel szokott bélelni. Jöttek a tészták, a fánk, ötféle rétes, vargabéles, kürtőskalács, majd leroskadt az asztal alattuk. Rochov haragosan összevonta a szemöldökét, s szigorún megszólalt:

- Kartoffeln! Kartoffeln!

Most tapasztaltam, milyen könnyű, akarom mondani, milyen bajos az emberfiát boldoggá tenniI Neki ez volt a boldogság, a sóban főtt krumpli 1 Ez időtől fogva nem nyilvánítok elítélő véleményt Tót Kutyafarka János komámról sem. Ő is éppolyan kielégületlenül szemlélte volna gyönyörű lakománkat, mint a burkus. Ahány ember, annyi világ. Talán bizony ennek miatta férünk meg oly nehezen egymás mellett az ég alatt, mely úgy tekint le ránk, mintha mögötte mindannyian ugyanazt sejtenők. Ámbár lehet, hogy nem így gondolom magam sem, hanem

másként, de még nem tudom, miként.

Elischen kiment az edényt elmosni, mi politizáltunk.

- Ha meg nem sértem altábornagy uramat - kezdtem szóba mi végből vetemedtek kegyelmetek, burkusok, annyi töménytelen galádságra, ármányra és álnokságra, hogy Sziléziát elrabolják a mi kegyelmes királynénktól, ki Istentől biztosított joggal uralkodott ezen a földön, csakúgy, mint a többi birtokán, engem magam is beleértve? Hát azt hiszik kegyelmetek, hogy a királynénk belenyugszik a veszteségbe? Nagy tévedésben tévelyegnek kegyelmetek, elvakult burkusok. Gondolják csak el, mi mindent el nem érhetne a mi királynénk, ha elszánná magát, hogy instanciázzon az uralkodók között! Hisz az ángliusok a fél szigetet odaadnák neki, nem is beszélve az ámerikaiakról, kiknek az országában csak hó van, de hóbőrű fehérszemély mutatóban sem, legfeljebb sáfrány színű, a mi királynénkhoz bizony nem fogható.

Rochov pőrén válaszolt, meg kell hagyni, őszintén:

- Szűkségünk van Sziléziára. Elsőrendű nagyhatalom akarunk lenni. Vas! Szén!

Ilyen pattogósan beszélt mindig, kopogtatott a nyelvével, vason bádoggal, vagy olyanformán. Nem hangzott éppen kellemesen. Nem is azért hallgattam.

- Nocsak, nocsak? - gúnyolódtam. - Minő becsvágy emészti kegyelmeteket! És ugyan bizony mihez értenek kegyelmetek, hogy ilyen magas rangra törekednek?

- A verekedéshez!

- És altábornagy úr abban a hiedelemben leledzik, hogy ez elegendő?

- Annak, akit megvertünk, mindenkor!

Szerettem volna figyelmeztetni, hogy nagy hatalom - nagy felelősség, továbbá megkérdezni, hogy mit tudnak adni a szenvedő emberiségnek - kartoffelt talán?

Olyan együgyű lélek volt, meg sem kíséreltem a magyarázkodást, a bizonyos kudarc az erőseket is visszariasztja. Inkább azzal iparkodtam a gőgjét hűteni, hogy elmondtam, ne nagyon dicsekedjék a verekedési tudományukkal, a burkus hadsereget francia mintára csinálták, francia menekültek, a hugenották. Berlint is ezek tették nagyvárossá, nem is olyan régen, minden négy és egynegyedik ember francia volt ott, Frederik is ezektől tanult mindent, most is nyolc francia generális szolgálja, s milyen gyönyörű nevű generálisok, mint például Hautcharmois. Hallani is andalító!

Elámult tudományom tömérdek voltán, s hogy alul ne maradjon, megeresztette a nyelvét. *Az* én agyam mindig olyan volt, mint a fehér papiros, erre a papirosra írta fel az altábornagy a szavakat, de úgy, hogy onnan többé levakarni nem lehetett. Amit mondott, ma is fejemben van, bárki megnézheti.

Nem akarom én kisebbíteni az én drága gazdám, Hadik András uram érdemét, őnélküle ugyan mivé lehettem volna, egyszerű jobbágy, amilyennek születtem? Mindamellett szent igazság, hogy a berlini csatát én nyertem meg az asztalnál boroztomban Rochov altábornaggyal, a száraz burkussal, ki szinte zörgött. Tőle tudtam meg, hogy ötezer nyomorult katonánál több nem védelmezi Berlin városát, mely az elterülés tulajdonságában fölötte rokon a mi kényelmesen nyújtózkodó városainkkal, Debrecennel, Kecskeméttel. Minek folytán ennyi ember nem elegendő az ellenség elűzésére. Azt is kiszedtem belőle csalafintásan, hogy a

tizenkét ágyúból a csata napján tízet nem használhat, mert hanyagul a Zeughausban felejtette. Mint utólag megtanultam, az ilyenforma mulasztások neve történelmi mulasztás, melyről a történelem ítélőszéke előtt köteles felelni a felejtkező felebarát.

Mikor, mit akartam, megtudtam, jókedvűn a vállára csaptam az én altábornagyomnak:

- No - mondtam felőlem akár holnap megkezdhetjük a hétéves háborút.

- Úgysem tehetünk mást - mondta a burkus, s ahogy mosolygott, megmutatta sárgás fogait.

20

Mióta világ a világ, sokszor kiadták hadiparancsban, hogy katonának álmot látni tilos. Ámde miként védekezhet a jámbor vitéz, ha eszmélete elhagytán magasba húzódnak lelke előtt az álmok kárpitjai?

Azon az éjszakán, hogy a krumplipusztító Rochovot megvendégeltük, olyat álmodtam, hogy beleizzadtam. Nem hagyom ki az elbeszélésből, csonka volna nélküle a történet. Már csak azért is csodálatos álom volt, mert megértettem, holott az álmok nyelvét soha nem tanultam.

- Liza, lelkem, adj egy pohár vizet I - így kezdődött, s hogy reggel fölébredtem, ott állott a pohár víz az éjjeli asztalomon, érintetlenül. Ez is amellett vall, hogy amit elmondok, álomban esett meg, nem valóságos történelemben.

Szóval a fülem zúgni kezdett, de olyan erősen, hogy a szomszéd házból átjöttek, hogy nem zúdult-e ránk valami szerencsétlenség. Magam is sokallottam a zúgást, főleg hogy semmit nem hallottam miatta. Ha csak azt nem számítom, amit a szomszédok mondtak, csak hát ők nem álomban nyilatkoztak, hanem valóságos személyükben, s ilyeténképpen semmit nem tudhattak arról, hogy mit főz az a tizenkét asztrológus, aki ott áll az ágyam mellett, s fondorlatosan tanácskozik. Az érdeklődésem gyorsan fölgerjedt, mert a fülem zúgásán keresztül is kivettem a felséges királyné nevét. Csak éppen az összeesküvésből nem sikerült elkapnom egy falatnyit sem.

Mit tehettem? Más álomba fogtam. Egy óriási kondért

álmodtam, tengerfenéknek beillő tömérdeket, annak a menedékes oldalán tizenkét papi személy szaladt körbe igen sebesen, s beszélt közben szakadatlanul. Amit vesztemre megint nem hallhattam a fülzúgásomnak miatta, holott ők is a királynét emlegették. Az egyik elveszítette a kalapját, utána vittem, megköszönte.

- Kedves Csinnadári úr - mondta a tizenkét papi személy egybezengőn mi most búcsút veszünk kendtől, s átmegyünk a szomszédba, hol egy másik álomban van szereplésünk. Kakasszóig még sokat kell veszkődnünk, manapság ritka a könnyű álom. Maguknak jó soruk van, maguk álmodnak, azaz fekve dolgoznak, s legfeljebb a zihálás meg a nyögés esik nehezükre, nekünk szegény álombélieknek viszont vérrel és verejtékkel kell megkeresnünk kenyerünket. Papi személyek lévén, nem szegődhetünk muzulmánokhoz. Tudni való, hogy a pogányok csintalanságokról álmodnak, huriknak nevezett nőszemélyekről, kikről örömest álmodnánk mi is, de hiába, a szolgálati szabályzat nem engedi. Amellett mostanság egyre sűrűbben kapunk megbízást lidércnyomásra, ami különösen megerőltető, s az a kevéske túlóra, amit fizetnek érte, még borravalószámba is gyarló. Isten megáldja, Csinnadári úr, örüljön, hogy él, s nem álmodják, mert annál gyötrelmesebb nincsen.

Intettem nekik, hogy remélem, találkozunk még, s tovább álmodtam nagy makacsul, hogy amit meg akarok tudni, el ne szalasszam. Hasztalan azonban, mert a fülzúgás mindenhova elkísért, kivéve az utolsó álmot, melynek színhelye virágos rét volt. A virágos réten öt teve legelészett jámboran, közöttük pedig Hófehérke szedegette a virágot. Az orra vágásából, a szája duzzanatából tüsténT megismertem, hogy a királyné az, bár

csupán habos hálóköntös fedte a testét, s az igazat megvallva, ilyen állapotban a felséges királynéhoz nem volt szerencsém. Ogy látszik, hogy némelyek felismeréséhez elegendő az orr vagy a száj, kivált, ha királyi vérből származók.

Virágzott azon a réten egy csipkebokor is, hat ember kéz a kézben át nem bírta volna ölelni, annak a bokrából egyszer csak kibukkant egy girhes ordas, csikasz toportyánféreg, burkusfajta, elhihetik. Ilyen lett volna az álnok Frederik, ha véletlenül nem a kedves anyja szüli, hanem farkasszuka fiadza. Az egyik tevét levágta, a másikat megszalasztotta, a másik három ökörmódra kérődzött, csillogott a nyál a szájuk szögletében, s mekkora baromi türelem tompította el a szemük fényét I Atkiáltottam a magam életéből az álomba, hogy figyelmeztessem Hófehérkét a feléje settenkedő veszedelemre, kivált hogy a veszedelemnek gyanútlanul a hátát mutatta. Engem is megigézett, hát még az ordast, kinek éhségében lüktettek a bordái, a szeme zöldebben csillogott a zöld fűnél. De még akkora nagy és szép hang sem bír átalszállani az álomvilágot a valóságtól elválasztó szakadékon, amilyen az enyém. Abban a gyalázatban fogant pillanatban riadtam eszméletre, mikor a farkas beleharapott Hófehérkébe, s valamennyi történész tanúsága szerint így kiáltottam föl: - Szilézia odavagyon!

A piacon már dobolt a kisbíró, ahány falu, ahány ország, ahány város, mindenhol. Az emberek összegyűltek:

„Közhírré tétetik, azoknak, kiket illet, de valamint azoknak, kiket nem illet, azoknak, kik vannak, de valamint azoknak, kik lesznek, s abba, ami leszen, beleesnek, akár tehetnek róla, akár nem, közhírré tétetik, hogy a következő háború idejét a generálisok hét évben szabták meg, minek folytán ezt a háborút már az első évben hétéves háborúnak íogják nevezni, mindvégig a történelem folyamán a mai napig, s hogy ennek okából kifolyólag, aki beverbungozott, igyekezzék hét évig meg nem halni, sem elpusztulni, sem kimúlni, mivelhogy szükség leszen rá, s ha meghal, magára vessen, olyan büntetést kap.”

Aztán ugyanabban a pillanatban a világ valamennyi kisbíró ja a magasba emelte a dobverőt, mire világszerte csend lett. Abban az általános csendben a kisbírók egyszerre csaptak rá a dobra. Tudhatta mindenki, hogy a háború megkezdődött.

Már aznap bekopogtatott hozzám Hadik András generális uram:

- No, Büdes, itt vagyok, s már sietünk is, nem olyan háború ez, amiből szabad volna elkésni. Hogy állnánk az unokáink elé?

- A poggyász megvagyon. a generális úré is, az enyém is, annyi ideje talán jut, hogy megegye velünk a maradékot, amit Rochov altábornagy úr a nyakunkon hagyott?

Bólintott, hogy a meghívást elfogadja, s mikor Elischen fölhordta eléje a teli tálakat, csóválta a fejét, hogy milyen bolond a burkus, egyben az aggodalom is megszállotta.

- Mi leszen velünk Büdes, mi leszen a mi hazafias magyar gyomrunkkal, ha olyan földre megyünk hol még az altábornagy ok sem értenek az evéshez? Itt a pénz, vásároljon disznót, szúrja le, dolgozza föl, ne kopogjon a

szemünk éhségünkben, ha majd egyebet sem látunk, mint krumplit meg káposztát. Most értem csak, miért oly ösztövérek.

- Azért húst is esznek néha - védtem őket. - Az ellenség is ember.

- Legfeljebb pénteken esznek, Büdes. De nem jókedvükből, hanem hogy bosszantsák a katolikusokat.

Este a disznótoros vacsoránál elmagyarázta a nagy helyzetet. Azelőtt se vétettem sokat magam ellen, de attól fogva kétszer úgy tiszteltem, becsültem az eszem, elmém, okosságom, mint annak előtte. Milyen okosat álmodtam I

Hófehérke csakugyan Mária Terézia királynénk volt, a csikasz ordas pedig Frederik. Az öt teve az öt szövetséges, úgymint Franciaország, Oroszország, Svédország, Szászország és Angolország. Versengve rettegtek Frederiktől.

Micsoda álmos, hanyag, szélütött szövetségesek voltak! Teremtő atyám! Ha öt tucat Sziléziája vagyon a királynénak, azt is elvesztette volna, ha ezek segítik, nemhogy az egyetlen elrablott Sziléziát visszaszerezték volna! Szegény szépséges királynénk! Csak mi voltunk a támaszai, gyámolítói, én meg Hadik András uram.

Máig szentül hiszem, hogy a baj alighanem onnan eredt, hogy oly erősen tartották magukat a hetes számhoz. Ha összefognak, egy év alatt miszlikbe vágják a burkus sereget, magát Frederiket elevenen nyelik el az országával együtt. Beszélhettünk ezeknek, míg a nyelvünk tövig vásott, beszélhettünk, egyre azt hajtogatták, hogy ha hétéves háború, akkor legyen hét, így állapodtak meg, így szól a szerződés. Mindig ilyenek voltak a generálisok, s hogy ebből mennyi baj származott, meg sem kezdem

elsorolni.

Ami Frederiket illeti, ő fütyült a szerződésekre, megállapodásokra, minden évben megvert valaki mást a szövetségesek közül, s végtére igazsága neki lett. Nem is tartott, csak tőlem.

De megint nem akarok elébe szaladni annak, ami amúgy is eljön. Ügy mondom sorjában, mintha nem tudnám a végét.

21

A nagy Napóleon még nem lépett színre, nem volt választás, sétálós háborút folytattunk, ahogy a korszellem megkívánta. Gyakorta hallottam én erről a szellemről, valahányszor megfordultam a történelem ítélőszéke előtt. Úgy van az, barátaim, hogy ha sötét erdőben elkapja az ember nyakát a zsivány, nem védekezik, mivelhogy a korszellem lovagi párviadalra szoktatta. A nemes meg a polgár viselkedik ilyeténképpen, lévén, hogy jobban értesül a korszellemről, mint a magamfajta földmívelő. Igaz viszont, hogy ha a zsivány a mi nyakunknak szegezi a kést, mi kiütjük a kezéből, lerántjuk a fülét, szétrúgjuk a térdét, s csak századok múltán tudjuk meg, mekkorát vétettünk a korszellem ellen.

Azért tértem ki errefelé, mert Lotharingiai Károly bátyám is ilyenformán érvelt, mikor színe elé járultam, hogy az Isten szerelmére, tegyünk már valamit a királyné védelmében, mert ennek a háborúnak is vége leszen, és Szilézia többé nem díszíti a koronáját. Ahogy hadi férfiakhoz illik, térkép előtt tanácskoztunk, ő szokása szerint talpig bécsi vasban, én komotósabban. Tehettem, nem voltam németrómai császár.

Hogy a korszellemnek milyen babonás hatalma vagyon, a térkép előtt észlelhettem. A felséges császár annyira rászokott a hadviselésnek akkori módijára, hogy a térkép látványa egymagában sétálásra gerjesztette. Eleinte a nyomában maradtam, csakhamar kimutatta azonban emiatti idegességét. Ilyenkor úgy manővrírozott, hogy azt Iszkázon futásnak nevezték volna. Az az egy mód

kínálkozott beszélgetésre, hogy ha ő oldalazó hadműveletbe fogott, én megcéloztam a balszárnyát, mire ő ravaszul elmosolyodott, s miután erőit sebesen átcsoportosította, szembe fordult velem. Farkasszemet néztünk, meglepetéstől nem kellett tartanunk, beszélgethettünk, míg megint el nem jött a korszellem órája, s a császár újabb manőverbe nem kezdett.

Egy ilyen szünet alkalmával iparkodtam beleverni bécsi vasból való fejébe az én egyszerű eszméimet. Az egész Hauptquartier összefutott, úgy zengett a császári fej. Zengett, de nem hatolhatott be abba semmi, úgy kitöltötte, ami benne volt.

- Károly bátyám, maga a történelem legnagyobb hadvezére - mondtam, hogy jobb hangulatra derítsem. - Ki ne értené meg, ha Károly bátyám nem, hogy a helyzet nekünk kedvez?

Csakugyan így volt, nem túloztam egy körömfeketényit sem. Nyugaton a franciák sorakoztak föl, a mi szövetségeseink, kissé alább a birodalmi sereg, az is a mienk. Ezekkel szemben a burkusok szüntelenül sétáltak, hogy a túlerő nyomását csökkentsék. A sétákat maga az álnok Frederik, braunschweigi Ferdinánd, valamint anhalti Móric vezette.

Most lássuk a keleti frontot, a sziléziait. A nagyobbik sereget, ami ott működött, Károly bátyám parancsnokolta, a kisebbiket Nádasdy lovassági tábornok, kit ugyan nem ismertem, de jónál egyebet nem hallottam felőle, ami nagy szó. Ez a két sereg két burkus sereget kötött le, a Beverni hercegét meg a Winterfeld úrét, ha jól emlékszem.

Prága és Berlin között nekünk volt még egy seregünk, a Marschall táborszernagyé, néhány napi menetre a burkus

fővárostól. De ez még semmi! Hajajj, mennyire semmi! Északnyugaton hatalmas angol ármádia piszkálta a körmét, északon a svéd sereg művelte ugyanazt, északkeleten meg az oroszok. Ezeknek már nem jutott sétapártner Frederik másfél milliós seregéből, maguknak sétáltak, hogy ne vétsenek túlságosan a korszellem ellen.

És abban a pillanatban, mikor Károly bátyám olyanféleképpen mosolygott, mintha érteni kezdené, amit soha meg nem értett, nyílott az ajtó, s belépett, soha nem találnák ki, kicsoda, ha meg nem mondanám, olyan valószínűtlen az egész dolog. Szóval a háromlábú tábornok lépett be kopp-kopp-kopp, imbolyogva s szörnyűmód fölindultán, mögötte a szárnysegéd sunyított, mint aki aggódik a feje miatt, holott nem nyakra való feje volt.

Német-római császárok elé nem illendő ilyen vadul betörni, amellett a háromlábú tábornok fölössége folytán komplimentet sem tudott csinálni, holott az etikett nagyon kívánta. Károly bátyám puhaszívű ember volt, én is szóltam a tábornok érdekében, meg amellett a száját is eltátotta valamelyest. Nem lett hát semmi baj.

- Foglaljon helyet, tábornok úr - mondta Lotharingiai Károly, s császári mozdulattal mutatott egy székre.

Mindjárt megbánta a kedvességét, látnia kellett, milyen bajos három lábbal leülni. Amint ez sikerült, a tábornok átdobta az első lábát a másodikon, ezen meg a harmadikat, s így szólt:

- Én a királynő szolgálatában lettem nyomorék vagy rokkant, ahogy felségednek minősíteni kegyeskedik. S mivel én többé az életnek édességét nem élvezhetem, más vágyam nincsen, minthogy a királynő őfelsége szolgálatában halhassak meg. Háromszázhuszonhárom

folyamodványt nyújtottam be a kancelláriába, nehogy vétsek a szolgálati út ellen, s csak annak utána szántam rá magam arra, hogy felséged színe elé lépek. Szívem szerint inkább a királynő pártfogását kértem volna, tapintatból nem tettem, tudván, hogy ideje javarészét áldott állapotban tölti, s a látvány, amit nyújtok felséges tekintetének, esetleg gyászos következménnyel leend az útban levő utód alsó végtagjainak számára.

- Csakugyan - hagyta rá Lotharingiai Károly megenyhülten nem lett volna kívánatos, hogy a föld egy háromlábú Habsburg főherceggel gyarapodjék. Ezért kitüntetésül megkapja a Mária Terézia lovagrend első fokozatát. Mert ugyan bizony ki a lovag, ha nem kegyelmed?

Erre ittunk, ahogy illik, a szárnysegéd behozta a lovagrendet, a háromlábú tábornok elfakadt sírva, én Rozáliára gondoltam, mert ahogy távolodtunk Teplictől, Elischen egyre ritkábban jutott eszembe.

Immáron csak egyetlenegy akadálya volt, hogy a tábornok vérét onthassa a háborúban, a harmadik lába. Nem a legénységnek miatta, hiszen a jó katona nem azzal tölti idejét, hogy a felettesei lábát számolja. A bökkenő ott volt, hogy a tábornok nem tudott lóra ülni, márpediglen hintóban csatát vezetni kárhozatos könnyelműség, ilyet még Soubise marsall sem csinált, holott ha valaki nem értett a hadimesterséghez, ő volt az. Tudni való, hogy a lovas a lovat a két lába közé fogja. Harmadik lábnak helye lovon nincs.

- De tevén vagyon ám! - szóltam közbe szerényen.

Az álmom jutott eszembe, Hófehérke meg az öt teve. A lovas, ugyebár, két lába közé fogja a teve púpját, a

harmadik lábát pedig lelógatja a két púp közötti völgybe.

- Fiammá fogadlak! - mondta a háromlábú tábornok. - Neked köszönhetem, hogy meghalhatok, hidd el, soha nem feledem, legyen az öröklét kétszer olyan hosszú, mint a híre!

Így lettem fia a háromlábú tábornoknak, ki csakugyan elesett a csatatéren, előbb azonban sok burkus életét kioltotta, s egyetlen csatán huszonnyolc tevét lőttek ki alóla.

Térjünk vissza azonban az én haditervemhez. No hát, maguk még mindig sokkal többet jegyeztek meg a helyzetből, mint Lotharingiai Károly, oly alkalmatlan pillanatban jött az új látogató a maga megrendítő kérésével.

Szép visszhangosan megint zengeni kezdett a Hauptquartier. Előbb arra próbáltam rábeszélni a császárt, hogy írjon a svédeknek, az angoloknak meg az oroszoknak, hogy zúduljanak Berlinre, magamra vállaltam a postási szerepet, hogy kevesebb módja nyíljék kifogást találni.

- Ha már beveszik Berlint, vegyük be mi - mondta, s ebben igazat kellett neki adnom. - Frederik a mi ellenségünk, az ötlet is a mienk, miért ne lenne Berlin is a mienk?

Nem fogott ki rajtam, mindjárt megadtam a választ:

- Akkor indítsuk meg Berlin ellen Marschall táborszernagy urat, a gazdám majd a segítségére leszen, a szövetségeseket meg akkor értesítjük, mikor nekünk már két-három napi előnyünk vagyon. Berlin a mienk leszen, ők meg annak rendje-módja szerint kirabolják és végigpusztítják a többi burkus várost. Frederik maga elmehet börböncés kalmárnak, ha ugyan befogadják a

céhbe.

Ezen harsonásan kacagott a császár, egyszer németül, aztán rómaiul, többre - sajnos - nem futotta az eszéből.

A vállamra csapott, hogy „menjen, Büdes, majd gondolkodom a dolgon.”

Minden veszve volt, tudtam már akkor, az osztrákok olyanok, vagy azért nem cselekszenek, mert nem gondolkoznak, vagy azért, mert gondolkoznak. Máig találgatom, hogy Károly bátyám miért nem cselekedett, s máig sem tudom.

22

Nemcsak a szeretetemről, a keserűségemről is szólani akarok. Mindkettőnek a forrása Hadik András volt, akit kineveztek altábornaggyá, hogy ha már megtámadjuk Berlint, ne maradjunk rangban alatta a burkus parancsnoknak.

Kicsinyesség volna fölsorolni, mi mindent tettem én érte ragaszkodásomban. Hogy én öltem disznót az útra, s menet-jövet az én kolbászommal, hurkámmal, oldalasammal, szalonnámmal táplálta gyarló testét, szóra sem érdemes. Fürdőt melegíteni, a hátát szappanozni, fáradt derekát dögönyözni, csizmáját fényesíteni, lovát csutakolni, kutyáját sétáltatni, leveleit kihordani mindig engem szolgáltatott. Ha sóhajtott, s lepattant a gomb a gatyájáról, fölvarrtam, mielőtt még egyet sóhajthatott volna. Ha tízszer sóhajtott, tízszer varrtam föl. Szétrepedt a nadrág vitézlő ülepén? Le sem kellett húznia, sem a lóról leszállania, összevarrtam anélkül, hogy bár egyszer megszúrtam volna.

Ennyire a kezére dolgoztam! S mi volt a hála? Még egy legényt hozott magával a berlini útra, Stopfaneket, a fogvicsorgatót.

Sajtszerű feje volt szegénynek, kerek meg likacsos is, éretten sárgálló. Ha vigyorgott, a két ajka nyomtalanul eltűnt, s a nézelődő csodálkozhatott, hogy a sárga fejben sárga fogak sorakoznak, lapátformák, csipkézettek. Ezeket a fogait vicsorgatta éjjelente Stopfanek, olyan rémületesen, hogy a hajam szála égnek meredt, mikor első ízben fölriadtam a zajra.

Ittam volt, s nagyon hirtelen ébredtem, azt sem tudtam, élek-e, halok-e, hát még hogy hol vagyok? S akkor a csendet őrletni kezdte Stopfanek két rettenetes állkapcsa. A vaksötétben ez a morzsolgatás meg a kísérő jajok iszonyattal töltöttek meg. Gondoltam, a pokolban vagyok, elkárhozott lelkek nyögnek körültem, bűnös testüket malomkő szaggatja darabokra. Legalább a fele bűnöm eszembe jutott, s megijedtem módfölött, hogy megfelelő büntetést szabnak rám. Imádkozni kezdtem könyörületért, s ahogy a két tenyeremet összetettem, mindjárt megnyugodtam. Már tudtam, hogy nem a pokol ijesztett meg, hanem Stopfanek. Lám, az imádság mindenkor használ.

Lehajoltam a csizmámért, s oldalba vertem Stopfaneket. A vicsorgás csakugyan megszűnt.

- No, mi az? - motyogta Stopfanek.

Nem mukkantam, ugyan mivégből árultam volna el neki, hogy én ösztökéltem eszmélésre. Elaludtunk, s hogy másnap Stopfanek a fejét lógatta meg sóhajtozott huzatosan, én a veséje meg a csizmám találkozásának tulajdonítottam. Bár úgy lett volna!

Stopfanek lelkét bánat ülte meg, mázsás bánat, tengernyi bánat, azazhogy inkább égig érő bánat, amint majd a következőkben megmutatkozik. Hogy Stopfaneknek mennyi bánat jut, a Gondviselés dolga, az már viszont nem, hogy ennek a bánatnak miatta nekem kellett

szenvednem, kinek a Stopfanek bánata se ingem, se gatyám nem volt. Még ma is fejembe tolul a vér, ha csak errefelé gondolok.

A bánata Stopfaneket minden körülmények között lefoglalta. Először az indulásunk napján tapasztaltam ezt, 1757. október hó tizedikén. Ekkor indultunk Radeburgból, s büszkén tudtuk valamennyien, hogy utunk végső célja a burkusok fővárosa, Berlin, melynek mi vesszük el az ártatlanságát. Mert hát addig ártatlan egy város - amíg el nem esett. Ha szabad magam ekként kifejeznem - háborgott bennem a várakozás.

Málházkodás közben ejtettem a fölfedezést Stopfanek bánatának sajátos mivoltáról. Ügy egyeztünk meg, hogy én málházom fel őt, ő málház föl engem, s ilyenformán drága gazdánk terű nélkül róhatja útját, ahogy altábornagyi rangjához pászol.

Stopfanek annyira elmerült szomorú gondolatai között, észre sem vette, hogy a málha engem illető részét is a vállára raktam. Szüntelenül másra gondolt, mindig ugyanarra, de még nem tudtam, mire.

Erőltetett menetben haladtunk, mint Szász Móricék, zihált is a nyomorult Stopfanek, majd elolvadt a feje. A gazdánk ragaszkodott hozzá, féltem, a guta üti meg, s rajtam keresi majd a Stopfanekjét, odaléptem hát hozzá, s megszólítottam:

- Vagyon-e pénze, koma?

Bólintott, hogy vagyon.

- Húz-e a terű, koma? - kérdeztem megint.

Bólintott, hogy húz.

- No - vetettem oda neki a harmadik kérdést -, ha pénze

is vagyon, a terű is húzza, akarja-e, hogy kevesebb pénz s kevesebb terű húzza?

Hogyne akarta volna a boldogtalan 1 S hogy megszabadítottam, Stopfanek kiegyenesedett, fölnézett az égre, melyet göndörded felhők borítottak. Ha eddig nem tudtam volna, hogy bolond, most meggyőződhettem felőle alkalmasan.

Mihelyt a felhőket meglátta, Stopfanek arca megváltozott, maga beszélni kezdett a felhőkhöz, nem olyanformán azonban, ahogy felhővel vált szót a halandó ember, ha ilyesmi egyáltalán megesik, hanem ahogy nőszemélyhez szól a férfi, feleségéhez, mátkájához, szeretőjéhez. Ahogy Radeburg tájékán járja a szó, ámuldozásomban megállott bennem a dugó.

A ravasz olvasó bizonyosan észrevette, hogy elindultunk Berlin felé, holott Károly bátyám, az én legkedvesebb német-római császárom, a tervet nem pártolta.

Hogy került rá a sor mégis?

Annyi mindent elmondtam már, miért hallgatnám el éppen ezt?

Hadik András uram, én, no meg Stopfanek belenyugodtunk a nemes vállalkozás elhantolásába. Csak hát valami hírhordó elvitte a készülődés hírét Bécsbe. Egy napon a fölséges királyné benézett a kincstárba, honnét akkora sivatag üresség ásított vele szemközt, hogy ha nem királyi nevelésben részesül a kedves szüleitől, álló óráig káromkodott volna. Tudta ő is, amit a nagy Montecuccoli mondott, hogy a háborúhoz pénz kell meg makaróni. Sem ez nem volt, sem az. Tüstént levelet írt.

A levél máig megvagyon, imádságos könyvemben őrzöm, egy négylevelű lóhere meg egy havasi gyopár mellett.

Kívül Hadik András uramnak szólt, belül pedig, aki csak olvasni tudott, mind ezt olvasta ki belőle:

„Hűséges alattvalóm! A gyerekek meg a birodalom miatt nem értem rá a kincstárban vizsgálódni. De hogy a legújabb kis főherceget tisztába tettem, mégis bementem oda, a pelenkáról valahogy az arany jutott az eszembe. Hiába, mert ott aranynak nyoma sem volt. Nagyon megijedtem, hogy Frederik neszét veszi szorult helyzetemnek, s akkor Isten irgalmazzonl Másra, mint kegyelmedre, nem számíthatok, üljenek össze Büdessel, és süssék ki, mi volna a módja Berlin bevételének, valamint megsarcolásának. Cselekedjenek gyorsan, az idő halad, a trón inog, a kis főhercegek éhesek.”

Stopfanek is sírt, de olyan likacsos volt a bőre, hogy a lecsorduló könnyet alágurultában beszívta, minek folytán az ő sírása nem mutatott olyan szépen, mint az enyém meg a jó gazdámé. De szíve volt Stopfaneknek, gonoszság volna tamáskodni benne.

Miután Stopfanek lefeküdt, mi odatelepedtünk a térkép mellé, s kiokoskodtuk, hogy üthetünk rajta legsikeresebben a burkusokon. Ebben nagy segítségünkre volt a vörösbor, amivel az elménket üdítettük. Berlin megsarcolásával világraszóló tettet vittünk végbe csakugyan, s jobban nem végezhettük volna, amit végeztünk. A mi sikerünktől értette meg Lotharingiai Károly a maga mulasztásának nagyságát, a szemtanúk szerint három napig vaskesztyűvel döngette vasból való fejét, amivel körös-körül nagy nyugtalanságot keltett.

Berlin felé szabad volt az út, délről egyenest neki vitt, meg azt is említettem Volt, hogy azt a terjengős várost ötezer senkiházi védte, rokkantak meg nyugalmazott

gránátosok. Nem kellett nekünk nagy sereg, elég volt harmadfélezer ember, valamint négy ágyú. Utóvédül csaknem kétezer embert, valamint két ágyút hagytunk Elsterwerdában. Ezek nincsenek benne a harmadfélezerben. Arra kellett a biztosíték, hogy ha netalán az anhalti Móric nyomunkba eredne, gáncsot vessen neki, s tartóztassa föl. Vigyáztunk arra is, hogy balról soha ne maradjunk biztosítás nélkül, mert Stopfanek kivételével mindenki tudta, hogy veszedelem bennünket csupán az Elba felől érhet.

Frederik persze hírét vette mozgolódásunknak. Azt mondja a történelem, még csak egyszer rezeit be így a király, nevezetesen Mollvitznál, hol a huszárok kis híján elfogták. Hogy mentette akkor az álnok lelkét! Most a fővárosa miatt aggódott, s a nagy európai szégyen miatt, hogy így kifognak rajta. Hogyne ijedezett volna, mikor cselből Marschall táborszernagy hatalmas serege is lépett egyet-kettőt Berlin felé. Meg aztán anhalti Móric, kinek föladata lett volna a Berlinbe vezető utat előlünk elreteszelni, két napi járófölddel maradt el mögöttünk.

Mi meg mentünk előre átlagosan napi huszonöt kilométeres sebességgel. Szegény anhalti Móricnak térdéig lottyadt a nyelve, annyira erőlködött, Frederik meg szidta, gyalázta, ő volt a leggorombább király, ami ezidőtájt, mikor még a királyokat jól nevelték, igen feltűnő volt.

Október tizenkettedikén már Luckauban voltunk, ahol gondosan kidoboltattuk, hogy mi járatban vagyunk, nem titkoltuk, hogy a dicsőségnek mellette pénzre vagyon szükségünk, sem azt, hogy a gyújtogatok, kémek, fosztogatók tőlünk kegyelmet nem remélhetnek.

A luckaui burgermeisternek magam mondtam meg, hogy vagy fizet, vagy az ő bőrét vonatom a dobra. Mindjárt fizetett.

Csalárd ember csalárd bánásmódot érdemel. Ezt én Lübbenben mondtam Hadik András altábornagy uramnak, ugyancsak vörösbor mellett, október tizenharmadikán este.

- Mit akar ezzel mondani, Büdes? - kérdezte.

- Csak azt, hogy akkor cselekednénk okosan, ha a szekerek rúdját éjszakára Frankfurt felé forditanók.

- Mivégből? - morogta.

Látszott, hogy nem érti a gondolatomat.

- Avégből, ha szabad magam így kifejeznem, hogy ha Frederik kémei hírt visznek felőlünk az anhalti Móric úrnak, ne igaz hír legyen az. Ha a kémek bennünket arccal Frankfurtnak látnak, a lovakat meg a szekerek rúdját is abban az irányban, arra következtetnek, hogy mi oda megyünk, s nem Berlinbe. Esetleg úgy vélik, hogy felerészünk Berlinbe megy, a másik felerész Frankfurtba. Aki ilyen hírt hall, tízszer akkorának képzeli a mi katonai erőnket, mint amekkora valóságosan. Nem másért, ezért gondoltam, hogy nem ártana a szekerek rúdjával megcélozni Frankfurtot.

Hadik András először egy szót sem szólt, hanem magához ölelt férfiasan.

- Hejhj, Büdes, nem is tudom, mire jutnék maga nélküli Hiszen magának aranyérő esze van!

Végre kiönthettem, ami a szívemet nyomta:

- Aranyérő eszem van, kegyelmed mégis hozott még egy legényt. Nem szép. Bizony nem szép.

23

A hibát Stopfanekkel abban követtem el, hogy az engem illető poggyászt átvettem tőle, igaz, hogy pénzért, de mit számít az. Máskülönben nem nézhetett volna föl az égre, s még az sem lehetetlen, hogy a fájdalom tüze elhamvad a szívében.

Amit az előbb elmondtam volt, Elsterwerda határában történt, nem sokkal a déli pihenő után. Innét Dobrilugba mentünk; a katonák közönségesen Bodriluknak nevezték, ami haszontalan dolog, mert minek még egy nevet adni annak, aminek vagyon már neve?

Míg az éjszaka le nem borult, Stopfanek az égnek fordította fejét, s szakadatlanul beszélt. Valami Vioricát emlegetett, aki ilyen meg olyan fehér, gömbölyű, sima, illatos. A háborgásából úgy vettem ki, hogy Viorica meghalt, s kegyetlen gyászban hagyta Stopfaneket a földön.

- Kend özvegy? - tudakoltam tőle Sonnenwaldéban, ahol már fogytán voltam a türelemnek.

- Ó, bár az lehetnék! - kiáltott föl Stopfanek, szeméből özönlött a könny, a földig azonban egyetlen csepp sem jutott el.

Igen megszívlelendőn furcsának minősítettem, hogy szerelmes létére ennyire áhítozzék özvegység után. Az özvegység inkább akkor élvezetes állapot, ha életünk társa unalommal telítette lelkünket, s mikor már-már belepusztultunk, akkor szállott át az öröklétbe.

Később persze megértettem a Stopfanek gondolatát, s

nagyon helyeseltem is.

Egyelőre azonban reggeltől estig gyötrődtem miatta. Egyazon úr szolgái voltunk, nem távolodhattunk el egymástól. Lübben volt az az állomás, hol kifakadtam Hadik altábornagy jelenlétében, hogy minő szerencsétlen végből hozta magával útra életem megrontó ját, Stopfaneket, a fogvicsorgatót és felhőnézőt?

Valamelyest megnyugtatott, hogy a véleményemet megmondhattam, úgyhogy azon az éjszakán semmit nem hallottam Stopfanek foga vicsorgatásából, bár minden bizonnyal ugyanúgy őrölt rettenetes állkapcsával, ahogy annak előtte minden éjszakán.

Hajnalban útra kerekedtünk. Vesztemre az eget ismét fehér bárányfelhők borították. Stopfanek az égnek fordította ábrázatát, s beszélt, beszélt.

Minek is akarnám, hogy a nyájas olvasó éppúgy eltántorogj ék a téboly peremére, mint magam tettem, megfejtem hát a titkot, a Stopfanekét, mely igazán nem mindennapi titok, s érdemes többször is följegyezni, hogy el ne vesszen a világ növekvő rendetlenségében.

Mondom, mindjárt mondom Stopfanek koma történetét, de előbb hadd örvendezzek kicsinyég, hogy milyen szépséges háborút viseltünk mi Frederik ellen, a legszebbet melyben a nyomorú élet részesített. Minek dicsekedjem, tudhatják, hány csatateret bejártam én, mennyi lőporfüstöt beszívtam, mennyi ágyúdörgést lenyeltem, elhihetik hát, hogy a legszebb ez a hadjárat volt. Minek hazudnék?

Elindultunk Radeburgból október tizedikén hajnalban, tervszerűen, ahogy katonákhoz illik, s mentünk sebesen délről északnak. Utunk következő állomása Elsterwerda

volt, majd Dobrilug, Sonnenwalde, Luckau, Lübben, Buchholz.

Semmi csalafintaság nincsen a szavaimban, térképről való nevek ezek, meg is találhatók minden valamirevaló mappán, amit nem szélhámosok, hanem tudományos emberek rajzoltak.

Ha csak egy kicsit odafigyeltek szavamra, megjegyezhették, hogy szabályosan háborúskodtunk, de egyetlen árva szem ellenséggel sem találkoztunk. Hát ezért volt éppen a berlini hadjárat a legszebb!

Higgyenek egy öreg, tapasztalt katonának, a háborút az ellenség csúfítja el. Az ellenség kényszeríti az embernek fiát eszelős meg dühödt cselekedetekre. Mikor nincs ott az ellenség, hogy megzavarjon, a legénység minden hadmozdulatot szabályosan végrehajt. Többet mondok, ilyenkor a tisztek, a kapitányok, a tábornokok is jobban tudják, hogy mit akarnak. Meg a szegény nép is kevesebbet szenved, a sereget ő táplálja ugyan - hiszen Isten avégből teremtette de maga is ehet, s magnak valót gabonából-állatból tarthat magának.

Meg is kérdeztem örömömben az én drága jó gazdámat:

- Nagy jó uram, mit szól hozzá? Hát nem gyönyörű a mi találmányunk? írjunk a királyoknak, hogy ezentúl minden háborút ellenség nélkül vívjanak a csapatok.

- Való igaz - felelte Hadik András hogy föltaláltuk az ellenség nélkül való háborút, s hogy az új módi körös-körül mindenki tetszését megnyerte.

- No, lám - biztattam, hogy beszéljen csak nyugodtan.

- Való igaz, hogy ilyeténképpen minden hadi vezér jobban megbizonyíthatná tehetségét, mint a csaták

tombolásában, hol az embernek fia azt sem tudja olykor, hogy kinek a fejét vágta le, ami alkalmatlan dolog, mert tanácsos ismernünk haragosainkat. Való igaz, hogy a háborúk kevesebbe kerülnének a királyoknak is, a népeknek is, s a katonák meghízva indulhatnának haza, zsebükben az obsit, s otthon senki nem kérné számon őket, miért hagyták karjukat, lábukat a csatatéren, holott a földeken nagy szükség volna rá. Mindez való igaz, Csinnadári fiam - (beh mértéktelenül megörvendeztem, hogy ezzel a névvel tisztelt meg, a könnyem is kiserkent bele) csak hát mivel múlatnák idejüket a királyok, ha a háborúról lemondanának ?

Fölemeltem a kezem, hogy szólani óhajtanék, így kívánta a regula. Mikor az engedélyt megkaptam, ittam, aztán beszéltem:

- Nem vagyok én a királyoknak olyan gonosz ellensége, hogy egyetlen játékuktól meg akarnám fosztani őket. De gondolja csak el, altábornagy uram, milyen gyönyörűség volna, ha tegyük föl, a mi felséges királynénk megegyezne az álnok Frederikkel, hogy mialatt mi burkusföldön háborúskodunk, a burkusok a mi földünkön háborúskodnának. Mindenki kedve szerint cselekedhetne, csak afelől kellene szigorún intézkedni, hogy a két csapat össze ne találkozzék.

- Értem a gondolatát, Büdes - (mi a fenének tért vissza megint erre a boldogtalan nevezetre?) alkalomadtán meg is próbáljuk. Ügy gondolom, még a napokban…

Tovább nem folytathatta, olyan iszonyú riadalom támadt. Kirohantunk mi is a sátorból, s elcsodálkoztunk, amin mindenki csodálkozott. Volt velünk száz híján ezer német gyalogos, híj nélkül ezer magyar meg horvát gyalogos,

hétszázhatvan német lovas, valamint nyolcszáz huszár. Meg én is velünk voltam.

No hát azon, ami végbement, ez a tömérdek ember mind csodálkozott, németül a németek, horvátul a horvátok, mi magyarok a magunk módján, s nagyon sokan szájunkat tátva.

Még láttuk Stopfaneket, habár a távolság igen összezsugorította az alakját, felhőről felhőre szökdelt, igen bizonytalanul azonban, minden mozdulata arra vallott, hogy az effajta testgyakorlatban nem szerzett még kellő jártasságot. Néha rosszul becsülte meg a távolságot, s ahogy egyik felhőről a másikra ugrott, nem a talpával ért rá, hanem csak a csücskét ragadta meg, s úgy tornázta föl azután a testét, hogy a hideg verejték borzongatott mindannyiunkat.

Látnivaló volt, hogy Stopfanek fölfelé törekszik, mert az alant szálló felhőkre rá sem hederített, mintha rongy volna, nem felhő, vizsláto szemével azt kutatta, miként hághatna feljebb, oly makacsul, mint aki a mennybemenetelén munkálkodik. Kitartása meg is termette gyümölcsét rövidesen eltűnt a szemünk elől.

Az ég, mint valami meglékelt ciha, csak hullatta a pelyhet, a kisebb-nagyobb felhőrongyokat, bizonyságául annak, hogy Stopfanek nem pihen, mivelhogy útjának célját még nem érte el.

Kiáltozása egyre halkabban ugyan, de leszállott hozzánk, keresztül a fellegtakarón, s kinek a szívét a bú el nem kérgesítette, összeszorult, annyi fájdalom remegett a hangjában.

- Vioricám, Vioricám! Márványbőrű Vioricám, fehérkarú Vioricám, fehéringes Vioricám, simacsókú Vioricám I Én

édes szerelmem, én drágaságom, egyetlen gyönyörűségem, megyek, megyek hozzád! Akárhol is föltalállakI VioricámI Vioricám!

24

Sok nevezetes dolog történt Lübbenben október tizenharmadikán, mely nap még Stopfanekre sem hozott szerencsétlenséget, ha jobban belegondolunk. Nem messzi innét dolgozott egy gyár, hol puskaport őröltek, öntöttek továbbá ágyúba, karabélyba, pisztolyba alkalmas golyóbisokat, valamint ágyúkat és tarackokat, egyszóval csupa olyan szerszámot, mely bennünk kárt tehetett.

Nekem akkor még feleségem sem volt, nemhogy gyerekem lett volna, mégis olyan nagy bölcseséggel gondolkoztam előre, hogy az unokám jövendőjén munkálkodtam, ami különösen a katonafélénél megszívlelendőn ritkaságos tünemény. Megfogtam Hadik András altábornagy köpenyének a hajtókáját, s unszolni kezdtem, hamiskodva, ahogy szerette:

- Altábornagy úr, a kedvemért rendelje el, hogy a schadowi lőszergyárat fölrobbanthassuk. Ilyesmire csak egyszer kínálkozik alkalom az ember életében. Ne hagyjuk ki. És gondoljunk az unokáinkra, kiknek gyönge .életét egy schadowi golyóbis könnyűszerrel kiolthatja.

Jól eltaláltam az érvet, az én drága

gazdám sokgyerekes apa volt, azonnal intézkedett, hogy egy különítmény menjen gyárrobbantani. Leültünk a sátorban szalonnázni, s közben füleltünk, mikor indul meg a gyár az ég iránt. Nemsokára hallottuk a dörgedelmet, s kiszaladva még elkaptuk tekintetünkkel azt a kövér felhőt, mely egyenesen ég iránt tört, mintha fölötte sietős dolga volna. A nagy csendben pedig a messzi magasságokból Stopfanek hangja szállott le hozzánk:

- Köszönöm.

Csak ennyit mondott. Egy darabig kurjongatva firtattuk, ugyan mit köszön, de nem válaszolt.

A magunk erejéből iparkodtunk megfejteni a talányt, s arra jutottunk, hogy alighanem ennek a mi lőporos fellegünknek a hátán sikerült fölemelkednie valami olyan égi helyre, hova e segítség nélkül hiába vágyakozott.

Más is történt még ezen a napon. Küldtünk egy lovasosztályt, hogy tapasztalja meg, mi vagyon s mi nincsen a jobboldalunkban. Eleddig errefelé nem kíváncsiskodtunk, mivelhogy az anhalti Móric a baloldalunkon haladt a nyomunkban, abban a hiú reménységben, hogy elfáradunk, s akkor utolér. Jobboldalt nem találtak ellenséget a lovasaink, aminek hála tovább folytathattuk az ellenség nélkül való háborút, amit mindannyian szerfölött megkedveltünk.

Továbbá ezen a napon hagyott el bennünket Stopfanek oly rendellenesen és katonához nem illő módon, ahogy elbeszéltem volt. Habár nem szerettem, a részvét mégis megmozdult bennem, s bizony ma is megesik, hogy éjjelente fölriadok, hiányzik a fogcsikorgatása. Szó, ami szó, senkivel nem terelt egy istállóba a sors, ki őhozzá fogható művészettel vicsorított volna, s ha ki valamiben

első, dicséret illeti.

Meglehet, hogy én vagyok felelős Stopfanek égi kirándulásáért. Ennek a napnak a hajnalán fogtam vallatóra, hogy a felhőkkel miért társalkodik, ami pogány szokás, s hogy honnan erednek egyéb gálád és kárhozatos szokásai. A szenvedő mindenkor csak biztatásra vár, máris kinyitja a tartózkodás zsilipéit, hogy aztán zuhatagban okádja a szót. Stopfanek is kiöntötte a szivét, s az én felelősségem abban vagyon, hogy minden bizonnyal a keserű emlékezés szorította ki Stopfanek agyából az esze kicsinyke maradékát, mely buboréknyinál több nem lehetett.

- Ha kíváncsi a történetemre, koma - mondta Stopfanek hozzon az urunk vörös borából, s vonuljunk félre valahova, ahol nyugodtan megbolondulhatok. Sose szerettem, ha bolondságomban zavarnak; már-már elillant a józan eszed, akkor jön valaki, megkérdi, hol a kút, s vége, az eszed visszajött, tudod, hol a kút, meg is mondod. Szóval, Csinnadári koma, én kielégítem a kegyelmed kíváncsiságát, de csak ha közben kedvemre ihatom, s ha csak akkor szakít meg kérdéssel, ha érti, amit mondok, s nem akkor, ha nem érti, mivelhogy sokkal kevesebbet ért majd belőle, mint amennyit nem ért, ez a módja hát, hogy kend nagyon keveset beszéljen, én meg nagyon sokat. Áll az alku?

Paroláztunk, bőségesen hoztam bort, hozzá kolbászt, vöröshagymát, én ettem-ittam, ő meg beszélt, soha ilyen jól nem voltunk meg egymással. Szinte sajnálom, hogy elment fellehágni a Vioricája után.

- Én - azt mondja - a havasban születtem, Csinnadári koma, akkora havasban, amekkorát kend sem bírna

hazudni, képzelheti, mennyi hó volt a csúcsokon meg az árnyékos völgyekben, nemcsak télen, de nyáron is. A nyájat legeltettem, s addig nem is ért utol a nyomorúság, amit a mennybenvaló Üristen uszított a csapámra, hogy oly igen közel voltunk egymáshoz, s a bűneimet nagyobbnak láthatta a közelség hibájából, mint a síkságok sok gonoszának töménytelen gazságát. Ott kezdődött a nyomorúság, hogy favágni szegődtem, két heggyel arrébb, amerre soha meg nem fordultam annak előtte, sem az odavalók nem jöttek át a mi vidékünkre, ők is, mi is más-más faluban vásároltuk a sót, meg ami még kellett. Hogy is találkozhattunk volna? De hogy a favágókhoz szegődtem, egy hét sem telt bele, s a nagy szekercét majdhogy a lábamra nem ejtettem, úgy elbámészkodtam Viorica láttán.

Gondoltam, most mi jön, ettem szigorúan, nem néztem se jobbra, se balra, annyit azonban a szemem sarkából is elkaptam, hogy Stopfanek nyújtogatja a nyakát, s a szemét rámereszti a fellegekre.

- Koma, koma, Csinnadári koma, olyan szép lányt, Vioricához fogható szép lányt azokban a régi időkben sem lehetett a földön látni, mikor még a hozzáértő sem különböztette meg egymástól a halandókat és az isteneket. A sokistenhívő világból maradhatott ő itt valamely szurdokban, hegyes vidéken az ilyesmi könnyebben előfordul, mint a lapályon.

Meggyulladtunk egymás iránt, s úgy lobogtunk szerelmünkben, hogy ahova léptünk, kiégett a fű a talpunk alatt, meg is tiltották, hogy a községi legelőn sétáljunk, a szérűknek a közelébe sem merészkedtünk. Magányosak voltunk mind a ketten, nem tartoztunk számadással, csak az igazságos Istennek, úgy határoztunk hát, hogy egy tűzzé egyesítjük külön-külön lángolásunkat már csak a

gazdasági károknak miatta is. A templomban ki is hirdettek bennünket kétszer egymás után, annak rendje-módja szerint, de a harmadik hirdetés meg nem történhetett. Látja-e, koma, ezért fakadtam sírva, hogy maga az után firtatódott, vajon özvegységem miatt bánkódom-e. Az özvegy azt vesztette el, ki övé volt, én nem, s hogy miként vesztettem el Vioricát, vagy ő miként vesztett el engem, elmondom szívesen, de csak az esetben, ha magának nem kétszer tölt, mialatt nekem csak egyszer, s ha a vöröshagymát nem veszi el a kezem ügyéből, mivelhogy a kolbász anélkül sokkalta kevesebbet ér, még annyit sem, mint kend bajusz nélkül. Mert ha dühösít, s éhen hágy veszni, bajuszával fizetendheti meg!

Stopfanek maga elé rántott három koplaló barátnak elegendő hagymát meg kolbászt, ivott-evett szótalanul, s hogy én csodálkozva jártattam rajta a tekintetem, magyarázatként odavetette:

- Erőt gyűjtök a beszédhez.

Barátaim, hogy tudott Stopfanek enni, milyen garabonciás gyorsasággal csattogtatta sárga fogait! Látható volt, hogy éjjelente a gyakorlat okából űzi a vicsorgatást, s eme gyakorlat teszi képessé, hogy nagyobbat faljon s gyorsabban nyeljen más halandó embernél. A nyomorult ekkor evett utoljára a föld hátán, igaz, hogy sokat, legalább a felét az én részemnek, de akárhogy vesszük, éppen búcsúzóban volt a világtól, s ami benne jótékony. Ne szóljanak meg érte, hogy nem hallgatom el magasba költözött komám gyarlóságait, örömest megtenném, ha nem esküdtem volna meg annyiszor, hogy az igazságból nem hagyok el fikarcnyit sem.

Miután utolsó falat kolbászomat is szétőrölte fogai között, Stopfanek folytatta történetét:

- A második hirdetés után fölmentünk Vioricával kettesben egy gödölyéért az esztenába. Ha kend még nem látott ködöt, ott láthatott volna annyit, hogy semmit sem láthatott tőle. Mintha kásában jártunk volna, Csinnadári koma, híg kásában, melyben a test még eligazodik, a szem már nem. Hogy hova esik a lépés, a talpunktól tudtuk meg, nem mástól, mindamellett azt ne higgye, hogy megcsúsztunk s bezuhantunk valami szakadékba, s aki most kendhez beszél, nem én vagyok, hanem a kísértetem, aki azért hasonlít a megszólalásig hozzám, mert nem a kend kísértete, mely esetben otrombább volna s nagyobb bajuszú. Esett-e már kend tengernyi tejbe, hogy se füle, se farka nem látszott ki belőle? Mert ha nem esett, ne is erőlködjék, hogy elképzelje, amit mi megéltünk, Viorica meg én, a ködben, a havason. Egyszer csak megláttam Viorica fejét, aztán a törzsét mellig, aztán deréktól fölfelé, mindjárt tudtam, hogy ő is lát belőlem ugyanennyit, azazhogy kilábaltunk a ködből, így is volt. Megállottunk a hegy derekában, s néztük a terjengő tejtengert, melyből itt-ott sziklás csúcsok nyúlongtak ki fölötte barátságtalanul, s mindnek a tetején fehérlett egy kupaknyi hó, jeleképpen annak, hogy az a felhőtenger a lábunknál rokonságban vagyon a hegyek tetejével. Kend lapályi ember, poros fenekű, topaeszű, lepcsesszájú, kend ehhez nem ért. Amerre a szem ellátott, körös-körül a rengeteg tej, köpülésre várón, vagy felhő vagy köd, ki tudja, minek mondjam, csak annyi bizonyos, hogy a színe szakasztott olyan volt, mint amennyi Vioricából látszott, ha inget hordott. Nézem, nézem a tengernyi felhőt, s egyszer csak azt érzem, hogy a kezem könnyebb, mint az előbb.

Odanézek, Viorica sehol. Kétszer kihirdettek már a templomban, a menyasszonyom, ennek a fele se tréfa, gondoltam. Abban a szempillantásban a hangját hallom, hogy biztat, Stopfanek, gyere utánam, gyere, gyere, ne hagyj egyedül. Ezt hallom, Csinnadári koma, s a hegycsúcsok eltűnnek a felhőkben, a felhők meg Viorica alakját öltik föl. Hol kezdjem meg, ha utána akarok menni, hiszen az egész világ ő? Ahogy így habozom, minden visszadöccen a régi mederbe, azzal a különbséggel, hogy Vioricának nyoma sincs. Lemegyek az ösvényen, keresem a kunyhóját, nincs kunyhó, faggatom favágó társaim, nem látták-e? Hírét sem hallották! A boltos sem tudott róla, a falusi boltos, kinél együtt vásároltunk volt rézgyűrűt. Kérdeztem a papot, ő - azt mondja - soha nem látta, hirdesse-e harmadszor, vagy ne hirdesse?

Mikor idáig ért a beszédben, ráütöttem a kezére: - Az az én borom, Stopfanek komál Látták volna, hogy elöntötte a méreg, a kendé vagy nem a kendé, megiszom, s vagy marad kendnek, vagy nem, nekem az én szomjan az első a világonI A teremtésit I

Bennem rekedt a düh, mivelhogy megharsant egy tucat trombita. Ha én sejtettem volna akkor, minő találkozásom leszen egy trombitával, magamba szállottam volna valamelyest, hogy tisztultabb lélekkel közeledjem a jövendő felé.

25

A trombitaszó afelől értesített bennünket különbkülönbféle vitézeket, hogy a szekerek rúdját, a lovak pofáját, valamint a lelkes emberek ábrázatát Berlinnek fordítjuk, vége hát a színlelésnek, mintha Frankfurtba igyekeznénk. Ugyan bizony mivégből elégednénk meg a verébbel, ha ott a túzok a lábunk előtt?

Az én drága jó gazdám odarúgtatott hozzám, s bizalmasan megmondta, hogy utunk közvetlen célja Buchholz.

- Tudom, altábornagy uram, hogyne tudnám, de azért csak mondja, ha olyan jólesik.

- Ott aztán össze kell dugnunk a fejünket - folytatta Berlintől egy napi járóföldre nem követhetünk el hibát. Minden lépésünknek össze kell vágnia, s úgy pattognia, mint a karikacsapás.

- Majd összevágjuk, majd pattogtatjuk - legyintettem, hogy a hite meg ne rendüljön.

Az igazat megvallva, minél előbb le akartam rázni az öreget, csiklandozott szertelenül a történet vége, amit Stopfanek megígért volt. Azt ugyanis már réges-régen tudtam, hogy egy efféle Berlint miként legalkalmasabb bevenni. Gyorsan föl is vázolom a tervet, amit elfogadtattam az én drága gazdámmal Buchholzban, vörös bor mellett. Üljenek a térkép elé, ahogy hadi szerzetekhez illik, s kövessék a magyarázatomat.

Október tizennegyedikén érkeztünk Buchholzba, mely község Berlin alatt fekszik délre. Harmadfélezer emberrel

egy akkora tömérdeken terpeszkedő fővárost nem könnyű dolog bevenni, főként ha a helyőrség tudja, hogy a támadás honnan jön, s mekkora erővel. Értik, ugye, mire akarok kilyukadni?

Arra, mélyen tisztelt nyájas olvasók, hogy az ellenséget - aki ezúttal az én Rochov barátom volt, kit Elischennél vendégül láttam vacsorára - tévedésbe ejtsük a támadás iránya felől. Ogy határoztunk, hogy a derékhaddal mi támadunk, én meg a gazdám - mégpedig a sziléziai kapunak. S hogy ezt Rochov meg ne szimatolhassa, küldünk egy csapatot nyugatra, Potsdam felé, egy másikat keletre, Frankfurt közelébe.

Gondoljanak csak bele, micsoda ádáz riadalmat kelthettünk. Jöttek a kémek, jöttek a hírrel, hogy itt is feltűnt az ellenség, ott is feltűnt, itt ekkora, amott meg akkora erővel, Rochov azt sem tudta, hova dugja az orrát a térképen. Azonfelül adják hozzá, hogy ezek a burkus generálisok a bepisilő gyerekeknél jobban féltek a gazdájuktól. Frederiktől kitelt, hogy elhúzza rajtuk a mérgét, aminthogy derék szülőapja gyakorta puhította, porhanyította, potyolta bottal, pálcával, doronggal, furkóval kedves fia felséges ülepét. Ezt látta odahaza, miért gondolkodott volna másként?

Már-már megszabadultam az aggályos öregtől, mikor megint tennivalóm akadt. Ahogy a térképre gondoltam, hirtelen megbotlott a szemem egy névben: - Köpenick. Emlékeznek rá, remélem, hogy mi nemcsak hadakozó céllal tettünk meg ekkora utat, komoly okunk is volt, a felséges királyné üres kincstárát meg kellett tölteni.

Köpenickben pedig lakott egy kapitány, valójában foltozó varga a ravaszabbjából, ki hírre azáltal vergődött, hogy

kapitányi egyenruhát öltött, és fegyveres kísérettel ragadta el a községek és városok aranyát.

Megijedtem, nem is szégyenkezem miatta. Hiszen ha a köpenicki kapitány tovább űzi gyalázatos mesterkedését, mivel elégítsük ki a mi imádott királynénkat?

Szálkás ember volt a kapitány is, amilyen minden valódi burkus, nem számítva a franciából letteket, kik ekkortájt még nemigen beszéltek burkusul, de hozzájuk húztak erősen.

Nem volt idő forsriftosan cselekedni, lóra pattantam, s Köpenickig egyvágtában mentem. Ahogy a lóról leszállottam, eldőlt, nem volt többé ló, inkább dög, szerencsére megmondtam neki, hogy ütünk célja mi, s a kötelesség addig lábon tartotta.

Egy ember lépett elém a sövény mögül, s illedelmesen megemelte a kalapját. A köpenicki kapitány volt az.

- Isten hozta, Csinnadári uram.

- Örülök, hogy üdvözölhetem kendet, kapitány uram - feleltem udvariasan.

- Bár én is örülhetnék - mondta ő savanyú arccal.

Tudta hát, hogy mindent tudok, tudta, hogy mit forgatok a fejemben.

- Aki él, mindig örülhet - biztattam jókedvűn, s hogy megnyugtassam egy kicsit.

- Nem alkudhatnánk meg fele-felében, Csinnadári uram? - kérdezte esengőn. - Én ebből élek, s ne feledje, harminchat gyereket, nyolc asszonyt tartok el, nem számítva a vakokat, süketeket és féleszűeket, kiket én gyámolítok.

- Én alkudozó természet vagyok, kapitány úr, s inkább

engedékeny, mintsem goromba. Csak hát nem a magam ügyében hivataloskodom itt, hanem Mária Terézia magyar királyné őfelsége nevében, kit csak azért nem nevezek meg, valahogy nesze ne támadjon, milyen szégyenbe esett az üres kincstár okán. Nem próbáltam ugyan, de úgy hiszem, a királyi mesterség nem a könnyebbek közül való, különben többen adnák rá a fejüket. Annyi mindenképpen szent, hogy a királyok csodát tesznek mindannyian azzal, hogy nekik vagyon egy időben a legtöbb és a legkevesebb pénzük, ami csakugyan nehéz lehet. No, kapitány úr, hát ezért nem felezhetek én kenddel, hanem majd a hétéves háború után megpróbálhatjuk kettesben, amit eddig külön-külön gyakoroltunk, s még azt sem bánom, ha felezünk, főleg, ha kend dolgozik, én meg a hasamat vakarom a napsütésben.

Többet mondtam valamicskével, de ennyi is elég volt, hogy lássa, velem könnyűszerrel nem boldogulhat, én a királynénak jobb prókátora vagyok, mint saját magamnak, ami a hűség legtökéletesebb jele. El is komorodott, de egyenes választ nem adott. Nem volt mit tenni, megkérdeztem tőle, ahogy következik:

- No, kapitány úr, hadd halljam, megvívunk karddal, vagy megelégszik azzal, ha földhöz teremtem, megkötözöm, s magammal viszem a táborunkba, honnan majd szabad útja leszen, ha megsarcoltuk Berlint és végigsarcoltuk a falukat körös-körül?

Vakaródzott a feje búbján, mintha a korpában kutatna harmadik eshetőség után, de nem lelt. Azazhogy lelt volna, ha a szeme villanásából ki nem olvasom, hogy a futásban keresne menedéket. Oldalt perdült, s rohant volna az agárnál gyorsabban, ha a félbokáját el nem kapom. Így csak annyi történt, hogy a lendület fölröpítette, egy

darabig keringett körülöttem a levegőben, fülsértő sivítással, aztán elterült a porban dicstelenül.

Szótlanul megkötöztem, eleget beszéltem aznapra, de hogy valamiként azt ne hihesse, hogy csalárdsága nem hergelt föl nyugalmamban, a bajsza két szárát ügyesen lemetszettem.

Azóta nincs bajsza a köpenicki kapitánynak.

A bennem rekedt düh akkor kezdett fortyogni, mikor a kapitányt már földobtam egy málhás szekér tetejére, magam ismét ott ültem szemben Stopfanekkel, a felhőjáróval.

- Mi dolog az, hogy kend az én boromat issza szakadatlan, holott lopni is lusta, pedig a mi drága gazdánknak igazán mindegy, hogy kend lopja-e a borát, vagy én? S ha olyan olthatatlan torka vagyon, a becsület is úgy kívánná, hogy kend se húzódozzék a szerzéstől, koma.

Olyan különös eset, amilyen a Stopfaneké, ezer évben kettő-három ha nyugtalanítja a világot, több semmiképpen nem. Nem kár a borért, maguk sem sajnálnák, ugyebár? Már nyújtottam is a kulacsomat, hogy húzza meg, s békés ábrázattal tekintettem rá, meg ne fázzék nyiladozó szíve.

Meg kell említenem - így kívánja a történelem hogy Buchholz felé menőben az első pihenőt tartottuk, jutott hát idő beszédre. Ettünk is, készülődtünk a harcra, kivéve Stopfaneket, ki másra készülődött, de ezt úgyis tudják.

- Hol hagytam abba? - tudakolta Stopfanek.

- Ott tartott kend, hogy mikor a hegyről lement, senki nem tudta megmondani, hova lett Viorica.

Stopfanek majdhogy le nem köpött:

- Kend az én szavamnak éppúgy nem tud a mélyére

hatolni, mint ahogy a nyomorult giliszta is hasztalan próbálná átalfúrni a földet. Nem azt nem tudták azok, hogy hova lett, hanem azt állították, hogy ők soha Vioricát nem látták, nem is hallottak róla! Gondoljon csak bele, koma, gondoljon bele azzal a busa fejével, micsoda csapás az, ha az ember vőlegény, tudja, hogy az, s mindenki azt hajtogatja, hogy menyasszony pedig nincsen, és csakugyan nincs, mert ha vagyon, hol vagyon? Míg be nem verbungoztak, azzal múlattam minden szabad időmet, hogy fölhágtam a havas derekára, a felhők fölé, s ott kerestem Vioricát, ahol elvesztettem volt. De hogy besoroztak, a tapasztalat megtanított rá, hogy Vioricát alulról nézve éppúgy megismerném a felhők között, mint felülről. Azóta szünet nélkül az eget kémlelem, éjszaka felhőkkel álmodom, kicsúsznak a kezemből, holott keményen beléjük kapok. Különösképpen az álombeli felhők többet mutattak Vioricából, mint a nappaliak. Kissé nagyobb volt, mint a valóságban, de minden vonásában fölismerhető, látszott a haja, amint a homlokára hullott, s a szeme. Jaj, mindig, mindig csukva tartotta! Micsoda baljós jel, Csinnadári koma, hányszor vert ki a verejték csukott szemének láttára! Nappal alulról néztem, nem tudhattam, nyitva vagyon-e a szeme vagy csukva. Jöjjön, koma, felhős az ég, nézzük csak, hátha itt vagyon.

Kiléptünk a fa alól, hol pihenőt tartottunk, Stopfanek esküdözni kezdett, hogy Viorica hasra fordult, úgy keresi őt, s nyitott szemmel integet, ami ez ideig nem esett meg. Arra néztem, ahova mutatott, igyekeztem is, hogy azt lássam, amit ő látott; hogy ez sikerült volna, azzal nem dicsekedhetem.

Szó, ami szó, nagyjából megtudtam, amit akartam, s mivel dolgom akadt a gazdám körül, hozzá mentem, s

magára hagytam Stopfaneket, ki izgalmában már kapaszkodott föl a fán, melynek tarlott lombjai alatt meghúzódtunk. Talán bizony kitalálhattam volna, hogy Stopfanek a fa tetejéről kinyújtózva megragadja egy alacsonyan szálló felhő sarkát, s ilyeténképpen fölemelkedik?

Ennek utána már nem volt nehéz dolga, felhőről felhőre szökdelt, olyanformaképpen, ahogy zajló jégen tábláról táblára ugrik az ember. Azzal a különbséggel, hogy ő közben Viorica nevét kiáltozta, s egyre magasabbra hágott, mígnem eltűnt a szemünk elől, aminek alighanem a schadowi lőszergyár robbantása a végső oka, mert ez emelte oly magasságokba, hova ember őelőtte soha nem jutott.

Remélem, Isten megjutalmazta bátorságáért, s ha nem lett volna Viorica, ki őt boldoggá tegye, teremtett neki egyet külön kegyből, a mindenhatónak az efféle apróbb teremtés különösebb nehézségébe nem kerül. De másként történt.

Így tűnt el Stopfanek az emberi tekintetek elől azon a napon, hogy mi Lübbenből Buchholz felé tartottunk.

26

Élő állapotban köpenicki kapitányt az idő tájt is csak ritkaságképpen lehetett látni, senki meg nem lepődött hát a legénység érdeklődésén. A kapitány ott feküdt, hova dobtam volt, a málhás szekér tetején a mélyedésben, egy zsák zab meg egy zsák száraz bab között, feje alatt káposzta. Körülsereglették, komisz tolongásban, mert mindenki szemügyre akarta venni, megvizsgálni, megtapogatni, sőt egy bécsi dragonyos kis híján levágott egy darabot a füléből, attól várta szerencséje jobbra fordulását, ilyen a babonás ember.

Nekem tennivalóm akadt, híjával ilyesminek ritkán voltam én, nem gondolhatott hát senki a fogoly etetésére. Háborúban sűrűn megesik az efféle feledékenység, sok tudományos hadi ember szerint az éhen felejtettek száma gyakorta meghaladja a levágottakét. De nem azért sikeredett a kapitány hírhedt csalafintává, hogy a csávából ki ne vágja magát.

A bécsiek meg a burkusok megértik egymás szavát, ellentétben a többi nációval, ők nem a meg nem értésnek miatta pusztítják egymást, hanem a megértésnek miatta, ami ugyanannyi okot szolgáltat a vérengzésre, máskülönben mi magyarok sem gyilkoltuk volna egymást oly szorgalmatosan, még nemrég is, kuruci, labanci mivoltunkban és sok más ürüggyel.

A Köpenickből érkezett kapitány persze megvallotta a kíváncsiskodóknak, hogy valójában foltozó varga. Bosfort főstrázsamesternek hadi rendeléséhez képest most már sürgősen indulnia kellett Frankfurt felé, hogy a berlini

helyőrséget portyázásával nyugtalanítsa. Indult is volna a boldogtalan, de olyan rútul ásítozott a csizmája talpa, mint a mámorából fölriasztott, aki nem aludta ki magát. Mit gondoltak volna a mi felséges királynénkról, ha a főstrázsamestere így mutatkozik a berliniek előtt?

- No - kérdezte Bosfort rendbe tudja-e kend hozni ezt a pár csizmát, de hamarosan, sacrebleu!

A kapitánynak vasat vertek a lábára, a két kezét viszont kiszabadították, ő meg jártasan megjavította a főstrázsamester csizmáját, aki odavetett neki egy darab kenyeret sonkával, s ment dolgára.

Így kezdődött.

Másnap délben a köpenicki kapitány már tizenhárom segéddel dolgozott. Másik tizenhárom segéd a kantinban mérte az ételt meg az italt. A javításokért ugyanis többnyire élelemben kérte meg az árat. Intett nekem a munkája mellől, s a dikicsével barátin felém bökött:

- Csinnadári úr, kend megcsinálta a szerencsémet. Ha nem volnánk nagyjából egykorúak, vagy fiammá fogadnám, vagy apámmá, így azonban ilyesmiről szó sem lehet. De azért bízhat bennem, hogy a hétéves háború végén meghálálom a jóságát.

Nem volt nekem szükségem az ő hálájára, megelégedtem az én drága gazdám hálájával. Nagyon megörült a hírre, hogy elfogtam a köpenicki kapitányt, s nem fenyeget az a veszély, hogy ahova megyünk, üres kincstár fogad mindenfelé. Legnagyobb háborús csalódás! S hogy nyomatékkal lássa el a hálát, nekem adta a Mária Terézia lovagrend felét, mint engem illetőt, bárha ekkor még maga sem kapta kézhez a kitüntetést, melyre méltó mi kettőnkön kívül a széles láthatárnak egyetlen pontján sem volt

észlelhető.

Buchholz, hol a haditervet kifőztem, sokkal csendesebb falu volt eleddigi szállásainknál, mivelhogy az országút elkerülte. Mindenkinek jó szívvel ajánlom pihenésre, nem fog csalatkozni.

Csakhamar a Spree partjának ligeteiben, cserjéseiben, erdeiben haladhattunk, teljes titokban, úgyszólván tulaj donmagunk iránt is bizalmatlanul, ami idegen földön mindig ajánlatos. Ide a ciheresbe nem is mertek utánunk jönni Frederik kémei, s amelyik megkockáztatta, legfeljebb nyekkent, mikor a lelkét kiadta, a hírt nem Frederiknek vitte, hanem az Úristennek, ki félretette a többi haszontalan holmi közé, eszébe sem jutott a címzetthez továbbítani, lévén Frederik fölötte istentelen uralkodó.

Ezt a rejtezkedésre hívogató vidéket élveztük mentünkben Kőnigswusterhausenbe, hova október 15-én délután érkeztünk, sokkal gyorsabban, mint eredetileg kiszámítottuk. Ennek az üdvös tüneménynek érdeme a köpenicki kapitányé, aki minden lyukas, tátogó, foszladozó, fesledező, elvásott meg elmállott csizmát megjavított. így aztán senki nem vesztegette az időt a lábbelije kötözgetésével, hanem talpalhatott, ha gyalog volt, a lovasokat sem akadályozta semmi az alkalmas sarkantyúzásban.

Hadik András altábornagy úr tiszta sziviből örült a kantinnak, mivelhogy nagyon nem pártolta a rablást meg a fosztogatást, pedig annál szebb mulatság kevés vagyon. Magyarázta nekünk váltig, hogy garázdaságunkkal felséges királynőnk jóhírét mocskoljuk be, holott szolgálatára, vérünk ontására esküdtünk. Nem akartunk mi ilyesmit, jaj, dehogy akartunk, s ha olykor erősen

szorongatott a kísértés, hogy valamelyik burkus kereskedő hasát kibontsuk, mert utunkat állotta a boltban, a mi szépséges királynénkhoz fohászkodtunk, s ő megsegített minden veszedelemben. Kétszer akkora porcióval kedveskedtek nekünk mindenből, csakhogy úri módon viselkedjünk majd Berlinben, ha eljön az óra, mikor bevesszük.

Hitelre is lehetett vásárolni a kantinban, ami ugyancsak hozzájárult a fegyelem megtartásához. A kapitány hóna alá kapta a lábára vert vasgolyót, s úgy ugrándozott két lábbal, veréb módra, hogy mindenkinek kedvére tegyen. Soha derekabb markotányost, míg a világ világ!

Habár kitűnő hangulatban ringatództunk mind, győzedelmes hódítókhoz illőn, nem mulasztottuk el menetközben balra-balra pislantani. Nesze szállongott, hogy az anhalti Móric az egyik vezérére erősen ráijesztett, nevezetesen Seydlitz generálisra, abban a reményben persze, hogy így könnyebben utolér.

Arról is hoztak hírt a mi burkus kémeink, hogy Frederik maga is acsarkodik ránk. Nemcsak Berlin miatt, arról már lemondott, hanem hogy a mi drága gazdánk a wusterhauseni kastélyból elemelte Frederiknek egy pár csizmáját, amely cselekedetet mire vélni máig sem tudom. Pro primo, volt neki csizmája, több, mint amennyit a lábára húzhatott. Pro secundo, a Frederik csizmája ószerre való holmi volt, nem a királyné altábornagyának a lábára. Pro tertio, mivégből szegte meg a fosztogatást tiltó parancsot éppen ő maga, ki minket oly keményen tartott pórázon, s ha már megszegte, miért nem gyarapította valami hasznosabb holmival a vagyonát?

Nem kutatom a mélyét, az urakat én máig kevéssé

értem, az én lelkem, mint a tiszta víz. Igaz, másféle embernek is hivatása lehet a földön.

Mikor meghallottam, hogy közeledik Frederik, megörültem kibeszélhetetlenül. Egyetlen pillanatot sem vesztegettem, hozzáláttam kardom élét fenni. Bizonyosan rettenetes ábrázattal végezhettem a fenést, mert aki elhaladt mellettem, megkérdezte:

- Csinnadári koma, kinek akarja vérét ontani?

Én mindig ugyanazt feleltem, bár a szájam valamelyest elzsibbadott a válaszadásban:

- Az álnok Frederik fejét fogom ezzel a karddal levágni, ha Isten is úgy akarja. Az a hitem, hogy ilyenféle akarata lehet, különben nem küldené az utamba, amiért imáimban térdre borulva esengek idestova tíz esztendeje már. Most hallom, hogy jön, ami csakis Isten akaratából lehet így. Isten akaratát dicséri majd a halála is, valamint az öröm, ami elfakad majd a mi sokszor megszomorított királynénk szívében, kinek ő a legkomiszabb ellensége.

27

Abban már teplici lábadozásunk alatt megegyeztünk, hogy október hó tizenhatodik napján leszen a történelmi támadás. A nyomorult berliniek ekkor már azt sem tudták, hol a fejük. Újházy ezredes Potsdam felől támadgatott rájuk, ugyanezt cselekedte Bosfort főstrázsamester a másik oldalon, bizony alig akadt olyan közöttük, ki ne hitte volna, hogy bekerítették őket. Szidták is Frederiket, hogy miért nem ül a fenekén, miért viszket neki a nagyhatalmi ambíció, ahogy mondani szokás.

Milyen különös az emberi állapot! Amitől mi féltünk, az nekik reménységet nyújtott. Anhalti Móricban reménykedtek, meg magában Frederikben, hogy közeledik, s nem hagyja sorsára a fővárosát, minden valamire való király ekként cselekedne a helyében.

Hamarosan tapasztalniok kellett viszont, hogy a királyi családtól védelemre nem számíthatnak. A királyi család csomagolt, a miniszterek úgyszintén, a levéltárakat meg pénztárakat szekérre rakták. Rochov altábornagy ide-oda futkosott idegességében, bölcsen tudta, hogy ha győz, a dicsőség a Frederiké, de veszíteni csak ő veszíthet, s akkor miből telik majd Kartoffelnre? Átkozta magát, hogy nemcsak tíz ágyúja rozsdásodik a Zeughausban, hanem tökéletesen megfeledkezett arról, hogy lovas felderítő csapatra minden körülmények között szükség vagyon. Nem volt neki egyetlen szál lovasa, s amilyen vasfejű burkus volt, nem jutott eszébe, hogy lóra ültesse a berlini csikósokat, mint Hunyadi János tette volt a török ellen a magyar csikósokkal. Ha vagyon embere a felderítésre,

megtapasztalhatta volna, hogy nem Marschall táborszernagy úr áll Berlin kapui előtt tizenötezer emberrel, hanem csak mi, sokkal kevesebben, bár igaz, hogy én magam, Csinnadári is ott voltam.

Sőt, hogy el ne felejtsem, már úton is voltam Berlin iránt, Hadik András uram üzenetével. Akármit mondanak a krónikások, a levelet én nyújtottam át a városi tanácsnak, s Berlint is én láttam elsőnek a seregből. Lapos város az, nem fogható a mi Budánkhoz, sem a majlandi nagytemplomhoz, de máshoz sem. Homokra építették, s takarékosan kőfal övezte, tizennégy láb magas mindössze. Két kapu nyílott mifelénk a síkságra, a szilézíai kapu meg a kottbusi kapu, s annak mutatványaképpen, hogy Berlinben sem csupa gyáva ember lakik, találkoztak házak a falon kívül is, nem nagy számban, ami azt bizonyítja, hogy a többség a gyávákból adódott.

Egyébként tizenhatodika vasárnapra esett, ezért is választottuk éppen ezt a napot. Még nem volt dél, a nap derekasan sütött, szinte jobban, mint ősszel illendő. A levelet a burgermeisternek kellett adnom, kit Kircheisennek hívtak, s különösképpen büszke volt a nevére. Tudták, hogy jövök, két díszkíséretet menesztettek elibém, melyekkel csupán azért nem találkozhattam, mert a kapuban várakoztak, én viszont átugrottam a ringmaueren, hadd mutassam ki, mennyire semmibe veszem a főváros védelmi készségét. Mi bizony sárból is derekasabb várat építünk, s nem is főváros köré, hanem a határszélen.

Nagy ijedtség uralkodott a városon, mindenhol elfüggönyzött ablakok, elreteszelt ajtók, mindenhol csend, a kutyák sem ugattak, a tyúkokba belerekedt a tojás, a tehenekbe a bőgés, sehol egy ember. Meresztettem a

szemem, hogy ki fiának nyomjam kezébe a levelet, ha már a burgermeister elszelelt a királyi családdal együtt? Az urak mindenkor elsők a menekülésben!

Nézelődés közben egyszer csak beleütközöm egy egyenruhás emberbe. Ijedtében vacogni kezdett a foga, s a fele ki is pergett, nem játékosan vacogott ugyanis, hanem teljes erőből. Krummenau ezredes volt az, a rendőrfőnök, aki szaglászni jött a kihalt utcákra, szaglászni ellenség után, s majd szörnyethalt, mikor végre lelt egyet a személyemben.

- Előbb fölszedjük a kárbament fogakat - mondtam neki udvariasan ráérünk azután is beszélgetni.

Többet szedtem össze, mint ő, nem dicsekvésből mondom, de ahányat megfogott, mind kicsúszott reszkető ujjai közül. Egyébként ebben a szakadatlan reszkető vacogásban találta meg a szerencséjét. Tanácsomra visszadugdosta kihullott fogait a helyükre, a vacogás elvégezte a többit, nem hagyta, hogy kihulljanak ismét, s mert hosszan vacogott, a fogak megeredtek. Ezért nem foghíjas a berlini rendőrfőnök máig sem. Hálából nekem adta a bicskáját, a nadrágszíját, a nyakkendőjét, az erszényét, valamint egy szőke tincset a kedves lánya hajából, ki erősen fölkeltette érdeklődésemet, de a balszerencse nem engedte megismernem.

- Miben lehetek szolgálatára? - kérdezte Krummenau.

- A sarc végett vagyok ittl - mondtam. - Lehet választani: vagy kardélre hányjuk kegyelmeteket, kiraboljuk házaikat, négy végében felgyújtjuk ezt a szomorú kapitálist, amire én a Frederik helyébe igazán nem lennék büszke, vagy fizetnek kegyelmetek. Ez vagyon a levélben, sokkalta udvariasabban, de lényegében változatlanul. Azért, hogy

ne tegyük meg, amit megtehetünk, fizetni kell. Igaz vagy nem igaz?

- Igaz - hagyta rám. Nem tehetett mást. De valamit forgatott a vacogó fejében. Álnok burkus volt ő is, mint a királya.

- Menjünk a burgermeisterhez - indítványozta azután, s én tüstént beleegyeztem, annyira találkozott az én akaratom az ő szándékával.

Nem részletezem, miként vezetgettek ide meg oda, miként etettek-itattak s kecsegtettek busás jutalmakkal - aki már járt hadikövetségben, jól tudja, aki nem járt, próbálja meg. Csak annyit mondok, hogy a levélben mi háromszázezer birodalmi aranytallért kértünk, hadi sürgősséggel és égető nyomatékkal.

Délre megtaláltuk a burgermeistert a városháza kürtőjében, félig füstölten s alig-alig különbözőn a mellette lógó karmonádlitól, melyhez színben-szagban egyaránt hasonlított. Megijedt a levéltől, s ha a köntösét el nem kapják, ment volna vissza a füstre, annyira megszokta. Azt mondta, ő inkább meghal, de nem fizet, amilyen polgárember volt, a pénzét többre becsülte az életénél, holott élet csak egy vagyon. Efelől felvilágosítottam, nem figyelt azonban rám, háborgott, hogy fizetni kell.

Előhívták Rochov barátomat is, színlelte, mintha soha nem találkoztunk volna. Belátom az igazát, elvégre ellensége voltam, s meggyanúsíthatták volna, hogy ő vezetett ide. Nem barátkozásra alkalmas idő volt az. Egy sereg syndacus is járkált fel és alá, s untalan rám sandítottak.

Utóvégre elértettem a célzást:

- Városatyák, syndacusok, altábornagyok,

burgermeisterek és rendőrezredesek, mi abban a járatban vagyunk itt, hogy kegyelmetek fejét levágjuk, belét kiontsuk, szemét kiszúrjuk, orrát, karját, lábát lemetéljük, s hasonló elbánásban részeltessük kegyelmetek derék szüleit, valamint kedves gyermekeit. Ha egyszer belefogunk a munkába, a világ minden kincséért sem mulasztanók el hajléktalanná tenni kegyelmetek közül mindazokat, kik hadaink hanyagsága folytán életben maradtak. Higgyék el nekünk, ha elvonulásunk után akad egy szem búza valamely magtár fenekén, vagy egyetlen szem kolompár a földben, az nem a mi akaratunkból esett úgy. Mivel azonban a mi uralkodónk - Isten sokáig éltesse - nem férfi, hanem asszonyi személy, ki maga is életet ád, s ebben jelesül szorgalmatoskodik, kegyelmetek megválthatják jelenüket és jövendőjüket pénzen. Kegyelmeteken a sor eldönteni, mi ér többet, egy élő burgermeister szegénységben, vagy egy halott burgermeister, aki elásott tallérai mellett nyugszik a földben, földarabolva persze, mert mi egészben nem hagyjuk eltemetni ellenségeinket. Ha kegyelmetek csak egy kicsinykét is szimatoltak a mi táborunk közelében, megérthették, hogy hadainkat megszámlálni Berlin valamennyi lakosa együttvéve sem elegendő. A királyné őfelsége seregében altábornagyból is több vagyon, mint amennyi közlegénnyel Rochov altábornagy ezt a gyarló kapitálist védelmezni iparkodna. Hogy pedig kegyelmetek nyugalomban tanácskozhassanak és főzögethessék kozmás ármányaikat, átalmegyek a szomszéd szobába, hol a sarokban láttam volt egy hordó bort. Míg azt elfogyasztom, kendteknek dűlőre kell jutni, és főleg igyekezzenek, hogy föl ne ingereljenek, mert esetleg magam is belefoghatok valamibe, amit majd a történelemkönyvek úgy emlegetnek,

mint a rettenetes berlini vérengzést.

Csakugyan ittam a borból, nem annyit azonban, hogy látásom vagy hallásom megzavarodott volna. Szükségem is volt mindkettőre, mert a kulcslyukon át hol hallgatództam, hol meg kukucskáltam, a királyné őfelsége iránti odaadó szeretetből.

Sokat nem kellett fárasztanom magam a guggolással, olyat hallottam, hogy a gangos guta kezdett kerülgetni, s a fejem úgy megdagadt, alig fért bele a vasárnapba.

28

Mikor Hadik András uram meghallotta, hogy én mit hallottam a berlini városháza kulcslyukán keresztül, bőgni kezdett, mint kopasz tehén a zsilip előtt.

Mindannyian meglepődtünk, nyugodt, higgadt, csendszerető embernek ismertük, ki egy éve, ki egy évtizede, ki egy félszázada, ahogy adódott. Olyan halkan beszélt, hogy ágyúlövésben közvetlen közelből sem lehetett a hangját hallani, amellett igaz szerelemmel csüngött a feleségén.

Nem amúgy riadalomkeltőn bőgött azonban, hanem hadi értelemmel. Nem telt bele több egy szempillantásnál, máris bozsgott a buzgalom minden vitézlő lélekben, tudtuk, hogy a burkus fővárost emberi hatalom ugyan meg nem védelmezi tőlünk, s az isteni beavatkozástól sem kell tartani, reformáltak lévén a burkusok, kiknek a kegyelemből csak szerfölött vékonyan juthat.

Jó uram rendeléséből én illesztettem szájamra a trombitát, s beledurrantottam minden levegőt a tüdőmből. Tikácsolt a nyomorult hangszer, akár a fuldokló fóka. Gondoltam, vad tusára nem rossz biztatás leszen a kísértetes hörgedelem, és erőltettem továbbra is, holott a trombita fickándozott a markomban, mint a vízből kifogott hal, ha szabadulni akar, ahogy elhúztam a szájamtól, hogy lélegzetet vegyek, megszólalt:

- Mit vétettem kendnek, hallja-e! Gyöngédséggel fuvintgasson engem és simogasson közben, hogy könnyebben szolgáljak.

Gondolhatják, megráztam a fejem, nehogy valamiképpen a fülembe tévedt víz tévesztett volna meg. De nem ! Csakugyan a trombita beszélt, farmotring legyen a fülemből, ha nem így igaz.

Szemrevettem hát a trombitát, csinos jószág volt, csillogott minden porcikája, amolyan szőke csillogással, hogy lány hajára is gondolt az ember, frissen kinyomott töpörtőre meg lángosra, hogy többet ne mondjak a kelleténél. Hogyne szemléltem volna meg kedvemre, az első beszélő trombita volt, ki szavával kitüntetett. Megsimogattam, megcsókoltam, ő meg csiklandósan fölnevetett. Ebből tudtam meg, hogy lánytrombita, amit különben bajosan találtam volna el.

Nem kedvesedhettünk bensőségesebben össze, jött a trombitás, kiragadta a kezemből, s fújni kezdte. Valóban másként hangzott most a hangja, alkalmasan a harcra, mindamellett mégis puhinkásan.

No hát annak a két sorsfordulásos eseménynek, mi velem Berlin falai közt megesett, az egyiknek ez volt a fele. A többire annak idején sort kerítek, egyelőre csak a kíváncsiságot feszítem.

Magam is kíváncsi voltam akkor, hogy és mint vesszük be Berlint, tudhatják, hogy effélében nem lehetett nekem részem, szegény jobbágygyerek voltam, azt sem tudtam, megérem-e egyáltalán a fölszabadulásom.

Mire csatarendben álltunk, elénk kondorodott egy kopott burkus, pénz helyett a válaszul írott levéllel. Buta ármánnyal akartak volna cselt vetni, azt írták a szélütöttek, hogy Hadik András uram pecsétjét Berlin városa nem hitelesítheti, előbb fizessen a hitelesítésért ennyit és ennyit, akkor majd szó lehet arról, hogy a

pecsétjét elismerjék. A háromszázezer birodalmi aranytallérról nem beszéltek a nyomorultak. Más kifogásra is leltek, arra nevezetesen, hogy háború lévén, a várost nem a burgermeister kormányozza, mint békeidőben, hanem az én barátom, Rochov, a katonai kormányzó. Ha ő - mármint Rochov - akarja, illeték nélkül is hitelesnek érvényesítheti a pecsétet, s ha mi akarunk valamit, ne velük levelezzünk - (gondolom, a burgermeister visszament a füstre) hanem Rochovval, aki tapasztalt katona, nagy hadvezér, mégsem tud arról semmit, hogy mi, a királyné katonái, akik itt vagyunk a város falai alatt, csakugyan itt volnánk.

- Majd megbizonyítjuk neki - mondta Hadik András uram, s megint félelmetesen nyugodt volt, mint ütközetnek előtte mindenkor. Azért támadtunk fergetegmódra, hogy időt nyerjünk, miáltal a burkusok nem nyerhetnek időt. Ők ezt akarták ugyanis, Móricukban reménykedtek, az anhaltiban, aki közeledett, de nem elég serényen.

Ismertem a terepet, tudtam, hol kell támadni - hátul a tartalék, mindjárt munkához láttunk. A hidat lőttük, a Spree hídját, a nagyágyúkkal meg a sziléziai kaput törettük, messzidörrenő zengedelemmel, mennydörgésformán s igen egészségesen. Egyelőre többet nem akartunk, mint hogy ágyúgolyóval elszakítsuk a felvonóhíd láncát, s a kaput pozdorjává aprózzuk. Célunkat hamarosan elértük, s ezzel szabad út nyílott előttünk a burkus fővárosba, egyszerre két út. Azt mondanom sem kell, hogy a burkus hídőrség meg a kapuőrség a vitézkedést sietősen abbahagyta.

Tolongás csak a kapu alatt volt, mindenki elsőnek akart bemenni Berlinbe, hogy odahaza eldicsekedhessék. Megvallom, nekem is ez volt a szándékom. Javában

dulakodtunk az elsőbbségért, mikor egy erős kar szétrebbentett minket:

- Hova gondoltok, legények? - hallottam drága gazdám hangját - Félre az útból, Berlinbe én lépek be elsőnek, a szentségét!

Nem szokott káromkodni, ebben a történelmi pillanatban ő sem állotta meg.

Szóval bementünk Berlinbe, elöl Hadik András uram, egy fél lépéssel mögötte én, aztán a többiek. A kapu mögött libalegelő terült el, libák nélkül, itt sorakoztak föl a burkus katonák, akik közül mintegy kétszázan mindjárt kiváltak, s örvendező kiáltozások között átalszaladtak hozzánk. Szászok voltak a derék atyafiak, s nemrég ugyanígy szöktek át mitőlünk a burkusokhoz. Nem szeretem az ilyenfajta vitézt, de most jól fogott az árulásuk, mert a burkusok megcsappantak, s amellett rossz jelnek vették,

ami történt.

Mienk volt a sziléziai kapu, kellett a másik, a kottbusi. Igyekezetünket a burkusok észrevették, s úgy állottak fel, hogy az utat elrekesszék előlünk. Gondolhatják, hogy ez lett a vesztük, de csakhogy én is ott voltam, különben Isten tudja, minő sorsra jutottak volna a mieink. A burkusok háborús szokása az volt, hogy a lovasrohamok alkalmára négyszögekbe állították a gyalogságukat. Ezúttal is valami ilyesfélét próbáltak, csak hát a fal volt a hátukban, így sokat megtakarítottak a négyszögből. A burkusok balszárnyát a huszárok támadták meg, a jobb szárnyat a gyalogosok. Keményen állották a harcot, lőttek, szúrtak, döftek, ordítottak, háromszor hátráltak a mieink, Babocsay Farkas tábornok úr már az életét is elveszítette, s még mindig nem volt eredmény.

- Várjon csak, altábornagy úr - mondtam, azzal fölkaptam a nagyágyút a hátamra, intettem két pattantyúsnak, hogy

töltsék meg. Megtörtént. Akkor kézbe fogtam a kanócot, a farom felé nyúltam vele, magam pedig megcéloztam a burkusokat. Egyetlen lövéssel olyan pusztítást vittem végbe bennük, amennyit három huszárrohammal sem értünk volna el. A fifika az volt az én módimban, hogy nem az ágyúnak kellett céloznia, én céloztam, az ember, az én okos emberi szememmel, hát persze hogy oda lőttem, ahova kellett.

Ha a nyájas olvasó még nem emelt a hátára ágyút, elképzelni is gyönge az én erőfeszítésemet. Ki is buggyant megint a sérvem, két rúdon vittek hátra, de a csatát megnyertem.

- Isten veled, Frederik - búcsúztam, mialatt az élet csordogált belőlem Isten veled, álnok, rajtad sem fogok bosszút állhatni. Isten veled, felséges királyném, hozzád sem leszek hivatalos vacsorára, pedig mennyire vágytam megízlelni a főztedet, meg is érdemeltem volna, amennyit érted tettem. Ti királyfélék meg hasonszőrűek nem jeleskedtek a háladatosságban. De hát ahogy az arabusok mondják, kinek fenekét trón sikálja, annak kéreg nő a szívén, s ez minden bizonnyal a tapasztalat kivonata. Isten veled, Rozáliám, özvegy szerelmem, gyönyörűségem, ó miért is nem fogyasztottad már el a komámat, hogy megismerhesselek személyedben!? Nálad tüzesebben, foganatosabb hűséggel soha fehérszemélyt nem szerettem, nem én, úgy idvezüljek! S ha a szerelmi érzedelem ilyen végtelen formájúra dagadozott bennem anélkül, hogy láttalak volna, mekkora lett volna, ha láthatlak, ölelhetlek, lapogathatlak, ahogy a lélekbéli gyöngédség parancsolja. Még Stopfanek sem hágott meg akkora havast, mint amilyenné az én szerelmem nevelődött volna, ha te öntözöd, Rozáliám, gógánfai szép özvegyem! De ezt már

sose tudjuk meg, mert elköltözöm a siralmaknak völgyéből, időnek előtte, sivatag szomorúságot hagyva magam körül. Isten veled hát, Csinnadári, királyné katonája, ki nevednek miatta nem lehettél huszár, mert a balsors rendeléséből Büdesnek hívtak, s nevedet a dicsőség árja sem mosta le rólad. Nyugodj békességben, Berlinnek hőse, burkusok réme, árvák gyámolítója, változzék a testedet takaró rög dunyhává, százennyi csodát megérdemeltél emlékezetre méltó cselekedeteiddel. Aludjál, nyugodjál a boldog föltámadásig, mely a mindenható Úristennek is legszebb napja leszen, mivelhogy igen közelről vehet majd szemügyre téged, s ha kételye volt teremtői munkájában, befelé fordulhat immár a mennyei ágyon, s büszkén aludhat egy örökkévalóságot, hogy olyan embert teremtett, mint te vagy, Csinnadári! Ámen!

29

Törüljék le könnyeiket nem haltam meg, ugyan bizony mi módon taníthatnám kegyelmeteket az életem történetével, ha odalent nyugodnék a hantok alatt? De annyi bizonyos, hogy a halál angyala az orrom előtt suhogtatta fekete szárnyát, ma is őrzöm egy tollát, koromnál feketébb kicsike toll, pihényi, de élő ember mind megborzong a láttára, olyan tulajdonsága vagyon. Szerencsére ágyam fölé röppent egy mennyei angyal is, hófehér, kövérkés, vállban erősen húsos, úgy gyanítom, szent Péter küldhette, ki minden földi halandó közül hozzám ragaszkodott leginkább, hogy megitattam egyszer somlai borral.

Jól figyeljen ide mindenki, ha még nem próbálta meg a haldoklást, én a menekülés módjára tanítom, ami mindenkinek ajánlatos, ki még nem unt bele a földi létbe.

A két angyal összeszólalkozott felettem.

- Ez az ember megérett, learatom - mondta a halál angyala.

- Jeles ember ez, szüksége vagyon rá a történelemnek - válaszolt a fehér angyal.

- Épp eleget forgolódott, viszem.

- De bizony nem viszi kend!

- De viszem!

- De nem!

Amíg a két angyal vitatkozott, én ügyesen föléreztem és sebesen gyógyulni kezdtem, s mikor a halál angyala felém nyúlt a fekete karmával, olyat sújtottam rá, hogy máig

sántít. Így gyógyultam meg.

- Mennyi tömérdek esze vagyon kendnek - dicsért meg a fehér angyal, s mielőtt elszállott, megcsókolt, nem angyalosan, inkább ahogy itt a gyarló földön szokásos. De jólesett, ez a fődolog.

Ott hagytam abba, hogy a csatát megnyertem, benne volt a napiparancsban, megkereshetik. A többiben már nem vettem részt, de mindenről tudok a gazdám révén, aki untalan hátra-hátraszökkent a csatatérről, hogy a tanácsommal megerősödve térjen vissza.

Majd, hogy folytassam, ki a burkusok közül el nem esett, megfutamodott. Déltájt kezdtünk ütközetet, délután hat órakor egy burkus őrnagy jött raportra az én drága gazdámhoz. Rochov küldte, a krumplifaló, maga helyett, hogy személyesen nem mert jönni. Magam is láttam az őrnagyot, igen szomorún jelentette, hogy nincs már egy fia katona sem Berlin városában. A könnye is ömleni kezdett.

A könyökömre emelkedtem az ágyban s megszólaltam:

- Kellett nektek Szilézia, mi? Kellett nektek acsarkodni a legszebb magyar királynéra? Kellett nektek fölhergelni a magyar vitézséget? Most aztán sírhattok. Sirathatjátok fővárostokat, sirathatjátok Burkusországot, mely még vagyon, de már inkább csak a térképen, mint az ádáz valóságban. A legokosabb, amit tehettek, ha Frederiket megétetitek a szelindekekkel, ezen az áron talán megmaradhattok választó fejedelemségnek, s ha majd megtanultok enni-inni, jókedvvel élni, akkor megpróbálkozhattok újólag a nagyhatalmi állapottal.

Így beszéltem, én balga, én hiszékeny, én oktalanul reménykedő. Abban a meggyőződésben ringatództam, hogy miután a jelt megadtuk, szövetségeseink

megindulnak, s úgy lesöprik Frederiket a térképről, ahogy a borbély lehúzza a szakállat, ha illendő ilyenformán hasonlítani a történelemben. Tévedtem keserűn! Nemcsak a szövetségeseink nem vágtak neki a berlini útnak, mi magunk sem cselekedtünk semmi hasonlót, a dolgátul Marschall táborszernagy úr igazán a nyomunkba eredhetett volna. Nem mozdult.

Károly bátyám búsan üldögélt bádognadrágjában, s nem fordult meg a bécsi vasból vert fejében, hogy most megtorolhatja Frederiken a feleségét ért sérelmeket. Még Nádasdy generális sem fújatta meg a riadót, holott ő magyarvérű ember volt, s a halat sem szerette. Jöhettek volna az oroszok, a svédek meg a franciák, s megnézhették volna Frederiket hátulról. Csak hát megvárták, míg a burkus király szembefordul velük, s még az évben megkapták, amit érdemeltek. Leuthennél Károly bátyámat szalasztotta meg Frederik, Rossbachnál a franciákat meg a birodalmi sereget.

Ez évben, a mi évünkben, Szilézia fölött ismét a burkus uralkodott. Hiába mondtam tollba a legékesebb hangú levelet az én gazdámnak, kinek az írását jól ismerték Bécsben, s szerették is, okos szavamra senki nem hajlott. Aztán beletörődtem, hogy a történelem nem a mi csapásunkon halad, hanem ellenünkre. Frederik csinálta immár a történelmet, nem mi, kik a kantárt kiszalasztottuk a markunkból. Ami azután lett, mind azért lett, mert nem hallgattak rám, semmibe vettek. Rágondolni sem szeretek. El sem sorolom, mennyi kalamitás származott abból, hogy a jó alkalmat elmulasztottuk.

Megint eluralkodott rajtam a fecsegés szokása, az vessen rám követ, ki a szívét mindenkor pórázon tudja tartani, más meg ne próbálja, mert elveszteném kereszténi

türelmemet, s olyankor rettenetes vagyok. Azt mondtam hát a burkus őrnagynak, amit mondtam, aztán átadtam a szót a gazdámnak, aki megkérdezte:

- Pénzt hozott-e kend?

A burkus megcsóválta honfibúban pácolódó fejét, hogy nem, pénzt nem hozott, senki ilyen küldeményt nem bízott rá.

- Kegyelmed visszamegyen a városba - szólalt meg Hadik András jó uram, győzedelmes szigorúsággal, homlokráncolva -, s megmondja a burgermeisternek, meg mindenkinek, akit illet, hogy büntetésből duplájára emelem a sarcot. Megtehetem, a burkus csapatot miszlikbe vágtam, senki a várost nem védelmezheti. Hajtsa meg a lovát, ne kímélje kegyelmed, őrnagy uram, különben kezdődik a rettenetes akasztás, mégpedig rangsor szerint, magas fára a magasrangúakat, s őket először, mert látványnak is szebb egy akasztott burgermeister, mint az egyszerű polgár, aki köntösben is szerényebb.

Egy fél óra sem telt bele, csúszva-mászva elözönlötték a szobát a burkus syndacusok meg másféle városi méltóságok, s úgy esdettek kegyelemért, hogy magam is megszántam volna őket, ha nem a pénzük miatt árad a könnyük. Kérhettünk volna tőlük ártatlan gyermekeket, becsületben őszült aggokat, nem alkudoztak volna, lerótták volna a váltságot, csak az aranyukat megtarthassák. Hát azért is aranyat követeltünk, mivelhogy a rimánkodásukkal elundorítottak, másfelől a királyné üres kincstárára gondoltunk. Ide hallatszott a kongása, ahogy a strázsa fel-alá lépdelt az áldatlan semmiségben.

Látták, hogy könyörület nincs, nagy sietve leakasztották

hát a füstről a burgermeistert, aki beleátalkodott a gondolatba, hogy a hurkák, oldalasok társaságában könnyebben elkerüli a magyar veszedelmet. A sok füstöléstől valamelyest kivetkőzött emberi formájából, s úgy beszélik, röfögve válaszolt a syndacusok szavára. Utóbb azonban serényen munkálkodott a sarc összehordásán, s az összeg maradékáról, mit kifizetni nem tudott, váltót adott, városi pecséttel. Később becsülettel be is váltotta, amiből látható, hogy a füstölés nem mindenkinek ártalmas, inkább csak a gyöngébbeknek.

Micsoda diadalt élveztünk, ehhez foghatót nem tart lajstromában a történelemi Keringőzni sem restelltünk, tisztek a közlegényekkel, ami akkortájt nemigen volt honos a szokásban, s később sem terjedt el veszedelmesen. A fejünk a győzedelem mámorától kavargott, inni nem ittunk, hogy az ízeket össze ne tévesszük. Hát még akkor mit éreztünk, hogy a közeledő sereg zaja a fülünkbe hatolt!

Hogy elcsöndesedtünk figyelmesen, pontosan hallottuk a menetelő vitézek csizmájának dobbanását, a másfajta dobbanást, mit a lovak patái ütöttek, s a málhás szekerek biztató nyikorgását. Messziről, igaz, de üzenetformán és lélekcsordítón. Nem kellett sok ész a megállapításhoz, hogy tetemes sereg közeledik felénk a burkus éjszakában. Hogyne hittük volna, hogy a mieink, hisz őket vártuk!

Elsőnek én leltem rá a helyes teendőre. Kirohantam a szobából, mit számít, hogy félig megnyomorodtam, kirohantam, s szépen zengő hangon belekiáltottam az éjszakába:

- Károly bátyám, kegyelmed az? Hát megértette végre az idők szavát? Most vagy soha, ahogy majd mondani fogják! Jaj, be örülök, hogy elszánta magát, habár keservesen!

Nem ő felelt azonban, hanem az anhalti Móric:

- Majd adok én neked Károly bátyámat meg idők szavát! Tudom, mit értesz rajta, négyelésre érett imposztorféle! Majd adok én neked, megsarcolni a fővárosunkat! Megállj, Csinnadári, burkusverő kemény vitéz, olyan kemény nem lehetsz, hogy meg ne puhítsalak! Most te leszel a dob, én a verő!

Láthatják. Vagy igazat adnak nekem, vagy nem, én bátran megmondom, hogy a történelemben az a tanulságos, hogy ha ami megtörtént, másként történt volna, ami vagyon, sem lenne úgy, amint csakugyan vagyon, hanem másféleképpen. A történelemben semmi állandó nincsen, ezen az egyetlen tanulságon kívül, mely csak a szenvedő emberiséget foglalkoztatja, mivelhogy Isten és ember a történelem tekintetében abban különbözik egymástól, hogy csak az ember cselekedhetett volna másként, mint ahogy valójában cselekedett, megengedi a gyarlósága. Isten viszont olyannyira tökéletes, hogy ami gyarlóságot teremtett a világon, azon gondolatban sem változtathat, lévén ő maga mentes minden gyarlóságtól.

Nem akarom magukat megijeszteni, de mindennek ez a magva.

30

Nagy hangja volt az anhalti Móricnak, burkus-hangja, s én már ekkor tudtam, hogy ez a hang még sok népnek fog kommandérozni, átal a századokon. Így is lett! Nem a magam dicsérete a célom, elvégzik mások az én fölmagasztalásomat, hanem az események *krónikálása*. (Én mindig így mondom, ne vitatkozzanak, jobban teszik, ha megtanulják.) Nem sok süket találkozott a hadinépben, csak a pattantyúsok közül kettő, ezek kivételével minden teremtett lélek meghallotta a burkus Móric fenyegetését. A gazdám is, Hadik András uram, ki hogy megvakarta egy kicsinyég a rövid hajat a tarkója végén, homlokráncolva mondta nekem:

- Mienk a dicsőség, Büdes, a szamárság másoké. Sokan osztozhatnak rajta, mégis mindenkinek több jut belőle a kelleténél.

A keserűség súgta neki a mondást, mely elterjedett iszonyatos szaporasággal, aztán szólt a trombitásnak, hogy csábítsa elő a hadi népet, mert szólni kíván hozzá.

Csak hát a trombitás ott hagyta fiatal életét a dicsőségben a berlini ringmauer mögött, a libalegelőn; arról, hogy a trombitának minő viszontagságokon kellett átalmennie, majd a maga helyén, melyről csak én tudom, hol vagyon.

Kevés híján bajba kerültünk emiatt, trombitás nélkül nehéz elboldogulni a csatamezőn, de aztán jó uram dobbal verette össze a seregét, s beszédet intézett hozzájuk, ahogy megköveteli az illedelem. Mivel pedig bizodalmas

hadi titkokkal óhajtotta megtraktálni vitézlő hallgatóit, latinul beszélt, hogy ne csupán mi ne hatolhassunk be szavai értelmébe, hanem az ellenség se.

Akkor én még soványan tudtam deákul, jobbágyfiú voltam, nem telt kedves szüleimnek fölös nyelvre, még magyarul is alig bírtunk megtanulni, a magunk munkája meg a robot miatt. Mindamellett figyelmesen hallgattam a beszédet, nagy bizalommal jó uram okosságában, ám csak azt értettem meg tökéletesen, amit magyarul mondott, s ilyenformán az ellenség is megérthette, ha tudott magyarul.

- Vitéz legényeim - mondta Hadik András nagy jó uram hat nap alatt jöttünk ide, ha mindent beleszámítunk, s ti emlékezetesen kitűntetek a menetelésben. Most itt az alkalom, hogy fölülmúljátok önmagatokat. Négy nap alatt kell elérnünk Sprenbergbe, hol mindenki két napi horkolási porciót kap, harsoghat az erdő, harsoghatnak a hegyek. De addig, vitéz legényeim, párját ritkító fürgeséggel szedje a lábát mindenki, különben könnyen burkus lándzsa csúszhat az ülepébe, amit senkinek sem kívánok. Az Úristen nem őnekik teremtette a mi fenekünket, hanem arra, hogy legyen min ülnünk. Véssétek eszetekbe szavaimat, most pedig: indulj, egy-kettő, egy-kettő!

A lúdtalpasokat, sebesülteket, sérveseket felültettük a szekerekre. Bőségesen volt lovunk, szekerünk, kölcsönben a burgermeistertől.

Akkoriban az a szokás járta, hogy a megsarcolt város fizetett, de a szállításról a sarcolónak kellett gondoskodnia. Örülhettünk, hogy a füstról-akasztott burgermeister előzékeny volt hozzánk. Rá is fizetett, a

birodalomban addig lajstromozták, vizsgálták és tárolták a szekereket, a hozzájuk tartozó lovakkal egyetemben, mígnem - hogy katonailag fejezzem ki magam - talányos fogyatékba kerültek. Ami közönségesen annyit jelent, hogy eltűntek, de senki nem tudja, hogyan.

Engem is szekéren szállítottak, a derekam alatt burkus arany csikorgott a zsákokban. Valahányszor zökkent a kerék, mindig örömmel gondoltam felséges királynénkra, hogy hála a mi vitézségünknek, felöltöztetheti a kis főhercegeket meg főhercegkisasszonyokat, nem kell szégyenkeznie a szomszédasszonyok előtt. A megszólásban a királyfélék az aggszűzeknél is rosszabbak.

Adósuk vagyok a beszélő trombita történetével, s hogy egész úton vele mulatoztam, gyönyörűségemet, vigaszomat őbenne leltem, immár rákerítem a szót.

Ki még nem találkozott beszélő trombitával, elképzelni sem bírja, milyen kedves az efféle jószág. Lélekkel kell etetni, gyönge lehelettel, s könnyedén simogatni, tehát sokkalta kevesebb gondja vagyon vele az embernek, mint példának okául a lóval, mely sokat eszik, csutakolni is kell, hányni a ganéját villával, sétáltatni, miegymás, több a gond az örömnél. Kellemetesebb társ a kutyánál is, mely évenkint kétszer tüzel, kujtorog, ha kani; fiadzik, ha szuka; megvédelmez ugyan a tolvajoktól, de többet ugat

oktalanul, mint okkal, ellentétben a trombitával, mely magától ritkán szólal meg, sóhajtásformán akkor is, mint a lelkiismeret, ha nem helyesli, amiben éppen gyalázatcskodunk. Ezért hát én, ki mindent megtapasztaltam, felebarátaimnak csak azt a tanácsot adhatom, hogy ha választhatnak, inkább trombitát tartsanak, semmint lovat vagy kutyát, bárha ily módon fuvarral nem kereskedhetnek.

Szerelmes párként éldegéltünk a szekéren a trombitával, egymás ajkára tapadva naphosszat, hol én beszéltem hozzá, hol ő beszélt hozzám, s megértettük egymás érzését mindenkor. Míg Rozáliám kebelén révbe nem futottam, ekkora boldogságban nem volt részem.

Elbeszéltem volt első találkozásomat a trombitával, most a másik fele következik a históriának.

Javában tombolt a csata, s ha nem lettem volna olyan erős, amilyen csakugyan vagyok, istenugyse rogyadoztam volna a tarack súlya alatt, melyet a hátamon hordtam. Csupa ágyúbömbölés, puskaropogás meg halálhörgés volt a levegő körültem, mégis meghallottam azt a vékony kis sikkantást, amit rajtam kívül senki nem hallott meg. A trombitást levágták, a trombita földre hullott, s egy ágyúkerék olyan laposssá nyomorította, hogy inkább réztányérnak festett. Akkor nyikkantott szegény, mint a kutya, melynek komám markában ragadt a farka. Fölemeltem a porból, a kabátom meg az ingem közé rejtettem, s csak akkor gondoltam rá ismét, hogy a halál angyala elröpült mellőlem.

Addigra valamelyes rozsda ütközött ki rajta, egészségtelenül zöldes. Három napig dörzsölgettem finom fövennyel, fényesítettem szalonnával, de megszólalni csak

akkor szólalt meg, hogy pálinkával itattam, amiből mindjárt kikövetkeztettem, hogy vérbeli rokonok lehetünk. Isten teremtményei mind rokonok a teremtésben, megint beigazolódott.

Miután visszasegítettem eredeti formájába, én magyarul tanítottam, ő meg a trombiták nyelvére, aminek nagy hasznát vettem később, nagy Napóleon idejében, mert a trombitaszóból mindig megfejtettem az ellenség szándékát.

Akkoriban egész Európa értem versengett, de én csak Rozáliámat szerettem, annyira hűséges a természetem.

Sokan kérdezték tőlem, kiknek a barátságunk történetéről beszámoltam, hogy a trombita, mely ott függ az ágyam fölött, neki való szegen, miért nem beszél. Tömérdek jó tulajdonsága mellett az a rossz szokása volt, hogy mikor a kalandjaimmal tanítottam barátaimat bor mellett, vagy Rozáliámmal váltottam szót, ő közbe-közbenyikkantott.

- Az idő tájt, hogy Frederik éjjel-nappal reszketett tőlem..;

Mikor ekként kezdtem szóba, a beszélő trombita rekedt nyiháncolásban tört ki. Az avatatlanok úgy vélték, nevet, mások, hogy köhög, valójában engem biztatott, hogy beszéljek, szívesen hallgatja.

Baj akkor következett be, mikor egyszer nagyon megdicsértem az én szerelmetes Rozáliámat, ahogy következik:

- Ó, te boldogságok tárháza, szépségek garmadája, kedvességek óceánja!

Tovább nem juthattam, a beszélő trombitát köhögés

fullasztotta. Ha hátba nem vágom, meglehet, a lelkét is kileheli. így is kishíján megesett a trombitái tragédia.

Rozália mellém ugrott, kikapta a kezemből az édes kis jószágot, s úgy a földhöz teremtette, hogy régi hegei fölszakadtak. Magam ápoltam, és sokáig hittem jóhiszemmel, hogy a hangját az esés bűnéből veszítette el. Ámde egy napon a fülembe súgta, hogy ő meg nem szólal, míg Rozália él. Azóta némán függ a falon.

31

Nem akarom untatni magukat a betegségemmel, nem szép egy sérv, akkor sem, ha dicsőségesen jutott hozzá az emberfia, még akkor sem, ha külön szekéren kell szállítani, mivelhogy az emberi nagyság mértékét meghaladja. Végül is egy munkátlanul tengődő hóhér szabadított meg tőle, kivel egy erdő szélén találkoztunk.

- Hova? Hova? - tudakolta a hóhér, kit öltözetéről lehetett megismerni, a vörös csuklyáról, ami úgy befödte a fejét, hogy ha alatta hóhér helyett másvalaki rejtezett volna, senki kívülről észre nem veheti.

- Csak előre, Gógánfa irányt, lánykérőbe - feleltem neki barátságosan.

Semmiféle emberfajtával nem ajánlatosabb a barátság, mint a hóhérral, hiszen még a jós sem mindig tudja, mikor kötik föl, s olyankor a hóhér kedvességének sok hasznát vehetni.

- Hümm! - mondta a hóhér, s tanakodásformán vakarászott a csuklya alatt, ott, hol szabály szerint a hajának kellett lennie.

- Értem a hümmöt, tisztelt hóhér úr, de jelentését mire vélni nem tudom - mondtam.

- Vélje arra, hogy tanácstalanságban vagyok a kegyelmed boldogságát illetőn.

Kezdtem fölpaprikázódni, bár ekkortájt minálunk még nem fogyasztottak paprikát, ami nagy hiba volt.

- Sok mindent szívesen eltűrök kendtől, tisztelt hóhér

uram, de ha rosszat talál mondani jövendőbelimről, a kegyelmed jövendője olyan leszen, hogy a bolond sem ad érte egy lyukas garast sem.

A hóhér mentegetődzésképpen fölemelte a kezét, s én mindjárt megenyhültem. Intettem, hogy jó, most már beszélhet. Meg is tette:

- Én a szépséges Rozáliáról, ki kendnek, Csinnadári úr, jövendőbelije, csak jót mondhatok, mint mindenki, aki személyét ismeri és házában megfordult, holott számunk légió. Tanácstalanságban afelől volnék én, ha meg nem sértem, hogy látván kegyelmed gellérthegynyi sérvét, melyet bivalyos szekér vontat nagy nehezen kegyelmed után, gyönge elmémmel elképzelni sem tudom, miként fér el kegyelmed Rozália házában ezzel a különleges poggyásszal, nem is beszélve az ágyról, melyet férji minőségében nem kerülhet el, de akkor sem, ha megelégszik a nyugovással, amiben tamáskodom, ha ugyan szabad.

Elgondolkoztam a hóhéri beszéd bölcsességén, s a fülem cimpáját húzogattam, ami tudvalevőleg serkenti az agyi munkát.

Hogy maguk is tudják, útközben eljutott hozzám a híre Ostoros koma elhalálozásának. Én tehát a szekerem rúdját egyenest Gógánfának irányítottam, hogy a drága özvegyet, jogos örökségemet átalvegyem, bármilyen állapotban találom is, mert ami az enyém: az enyém. Megtehettem, obsitot kaptam.

Minden bizonnyal hitelt érdemlő tudósítás lehetett az Ostoros koma mennybemeneteléről szóló, többen adták elő, s szavuk példásan egybehangzott. Nem csupán az adatok egynémelyikében, hanem valamennyiben, ami

figyelemre méltó, minthogy a hírhozók más-másünnen jöttek, és egymással társalkodni alkalmuk nem lehetett. Különösen az szomorította meg a szívemet, hogy a koma mennyire összesorvadt a férji szolgálat idején. Nem volt ő ugyan soha hozzám fogható tömérdek ember, viszont nem hiányzott róla a hús meg a zsír sem. Mégis olyan vékonyan végezte a földi létet, hogy nem is piszkafának, fogpiszkálónak nézték, s állítólag úgy boldogult meg, hogy valaki véletlenül rálépett, s a doktor sem tudta immáron összeragasztani.

Afelől is szállingózott csúf szóbeszéd, hogy életének erejét az én édes Rozáliám szívta volna ki, akárcsak a többi férjét, kiket jóétvággyal elfogyasztott.

Mondják sokan, hogy Ostoros koma nyílt szemmel sietett vesztébe, vállalta a korai pusztulást, oly förgeteges szerelem izzott a kebelében. Ezt elhiszem, mert ismertem érzeményeit, s mivel magam is így gondolkozom. Inkább ezer halál, inkább fogpiszkálói lét, mintsem az özvegy nélkül élnil Ilyen fölírást javallok koporsómra is majdan.

Mondom, a hóhéri beszéd gondolkodásra serkentett. Az igazat megvallva, hogy hiába vitézkedtünk Frederik ellen, megértést nem találtunk sem Károly bátyámnál, sem a francia Lajosnál, kit bátyámként tisztelek, bár nem ismerem, sem másoknál - nem vágyakoztam többé a csaták zivatarába. A sérvemet pediglen annak okából öntöztem, ápoltam s neveltem példátlan méretűvé, hogy messzi láthatón hirdesse rokkantságomat. Meg is kaptam az obsitot alkudozás nélkül. Mit célba vettem, elértem, ugyan mivégből hordozzam immár ocsmány gyarlóságomat?

- Szökkenjen föl ide a szekérre, hóhér űr, ha más dolga nincsen - invitáltam a piroscsuklyást, s megmutattam a

csutorám nyakát, láthassa a derék, nem hiába mászik föl mellém.

Le sem ült, már szívta a pálinkát, s a csuklyája egyszerre bíborszínt öltött, féltem is egy kicsit, hogy megüti a guta. Megeshetett, hogyne eshetett volna meg. Gyorsan előrántottam a királyné aranya alól egy májashurkát, s kínálás helyett a szájába döftem. Tikkadozva nyelte, s kevés híján megfulladt, míg a végére ért. Azután azonban jóízűn törülgette a szája szélét, hogy ilyen remek ízű hurkát nem evett még, ámbár kiket akasztott, kerékbetört, lófarkára kötött, mind rátestálták a tarisznyájuk tartalmát.

- Azért etettem ilyen gorombán, hogy a pálinka meg ne ártson, mert azt szeretném, ha okosságban versenyre kelne velem.

Megvonta a vállát, hogy bátor ember, erre azonban nem mer vállalkozni.

- Nol - biztattam. - No!

De ő csak szabadkozott. Hanem mikor megtudta, hogy orvoslási tudományára áhítozom, visszaült a bátorságába.

Ismeretes, hogy minden valamirevaló hóhér jeleskedik a kínzások különféle fajaiban, ilyenformán alkalma nyílik megtanulni az emberi test alkotórészeit, mint ahogy az építkezésről is sokat tud meg az, ki figyelmesen bont le kőről kőre haladva valamely házat. Ennek okából a hóhérok jártasan gyakorolják a gyógyítás tudományát is, valahányszor a hatalmasok ebben meg nem akadályozzák őket.

A hétéves háború korában még ott tartottunk, hogy a hóhérok minden tábori kirurgusnál derekasabban értettek a gyógyítás módjaihoz, különösképpen a daganatok meglékeléséhez meg a sérvmetszéshez.

Sokan azzal rágalmaznak, holott csakugyan makulátlan a lelkiismeretem, hogy a királyné aranyából jutalmaztam meg az én drága hóhér barátomat, amiért megszabadított alkalmatlan nyavalyámtól. Nem azért forgolódtam a csatamezőkön, hogy itt-ott föl ne szedtem volna, ami arany bitangjára hevert a rögök között. Isten is megbüntetett volna, ha nem veszem emberi gondozásba. Az arany különösképpen megkívánja a gondozást, különben miért törekedne utána boldog-boldogtalan?

Megbeszéltük azt is, hogy miután fölhajtok egy kulacsnyi pálinkát, a hóhér a maga tudománya szerint fejbever, minek folytán eszméletemet vesztem majd, s nem érzem azt a rettenetes fájdalmat, amitől amúgy is eszméletemet veszteném. Jobb előbb, mint utóbb.

Hiába volt azonban minden igyekezet. A hóhér már alig szuszogott, annyiszor fejbevert, de én semmit nem éreztem, olyan kemény a fejem, s az eszméletemet sem vesztettem el. Máig megvagyon, mindenki megnézheti.

Nem volt más hátra, hozzákezdett az én hóhér barátom a munkájához, én meg félrenéztem, mert semmi sem idegesíti a vitézfélét annyira, mint ha látja, mint szabdalják, csonkitgatják. Hisz minket ahhoz szoktattak, hogy meg sem várjuk az ilyen cselekedetet, hanem vágjunk mi magunk, vágjunk oda, hogy ahova vágunk, onnan porzó tollal szálljon tova az élet! A teremtését!

Kivert a verejték, nem tagadom, nehéz próba egy ilyen metszés, mással nem is enyhíthettem a fájdalmat, mint pálinkával. Akószámra döntöttem magamba, s hogy ily szakadatlanul ittam, nem is üvölthettem kínomban, amit pálinka nélkül bizonyára megtettem volna. Ugyan bizony ki bolond a pálinkát kiköpni a szájából, csak hogy a hangját megereszthesse, holott tudja, hogy a bömbölés nem csökkenti a fájdalmat, csak a doktort idegesíti.

Mikor munkája végére ért, a hóhér kíváncsin felém fordult:

- Kend alighanem ámuldozni fog a kérdésemen, hisz tudom, hogy lánynézőbe indul, s házassági örömök előtt áll. Doktori becsületem mégis kíváncsi kérdésre késztet. Nem óhajtja-e kend, Csinnadári koma, hogy ha már amúgy is munkában vagyok, egy füst alatt orrát, fülét levágjam?

- Nem - ráztam meg a fejem.

- Ne határozzon kend elhamarkodottan. A házasság, hova kend igyekszik, rév, vagy annak neveztetik, s egyebek mellett örömökkel is szolgál. De minek ahhoz orr meg fül? Épp elegendő baja leszen abból is, hogy nem vak kend, hanem lát. Ugyan mivégből ragaszkodik a világ rossz szagaihoz és ferde zajaihoz? No, vághatom?

Megráztam a fejem még egyszer. Mire a hóhér homlokráncolva visszadugta kését a tokjába. Én meg nyomban hozzáláttam a lábadozáshoz s az örvendezéshez, hogy lábadozhatom.

32

Mit ma megtehettem, másnapra soha nem halasztottam, szerető atyám így tanított, valamint a tábornokok is. Boldogságra törekvő vőlegényhez illőn, csodával határos gyorsasággal fölépültem, még a hegek is eltűntek a hasam faláról. Bár meghaladtam ötvenedik évemet az Úrnak eme 1757. esztendejében, ki jobban megnézett, föltenni sem merte volna, hogy harminc évesnél több vagyok.

Csakhamar elérkeztünk a magyar határhoz, hol különféle események várakoztak rám, meg viszontagságok, melyekről a kötelesség beszámolni késztet.

Mindenekelőtt a sarcos szekérről le kellett szállanom, Hadik András jó uram és altábornagyom az aranyterüvel Bécsnek fordult, s gyalog hagyott a Kárpátokban, hol már lúdbőrzött a levegő, ha csak fuvintott a szél.

Mielőtt eltávolodott volna, így szólott hozzám:

- Isten vele, Büdes, Isten áldja, alapítson családot rengeteg gyerekkel, mivelhogy a hazának magafajta emberekre nagy számban szüksége vagyon és leszen mindenkoron. Hejh, ha én háromezerötszáz Büdessel támadhattam volna Frederikre Berlinben, bizony nem szántam volna rá magam a visszavonulásra!

Meg akartam köszönni a dicséretét, de nem hagyott szóhoz jutni, mindig ilyen volt, ha a beszélhetnék rájött, ami egyébként ritkán esett meg vele. Inkább olyankor is hallgatott, mikor más ember beszélt, s amit mondott, soha nem ismételte, így aztán fölötte kevesen értették meg ezen a világon. Mindegy, a Mária Terézia rendet megkapta, s

barátin megfelezte velem.

- Üzentem a királyné őfelségének, hogy ha a burkusok arannyal váltották meg a szabad rablást, illendő, hogy a megváltásból azok is részesüljenek, kik rablásbeli jelességüket az ellenség fővárosában nem gyakorolhatták. Azazhogy maguk, Büdes fiam, vagy legyen Csinnadári, nem bánom. Nem rejtem véka alá azt a dicséretes szándékomat sem, hogy a zsákmány engem illető részét kendnek adom, Büdes, még így is adósa leszek sírom nyíltáig, hiszen már a világtörténelem is tudja, hogy ha maga nem veszi hátára a tarackot, a csata nem úgy dől el, ahogy eldőlt.

Két dobos állott az oldalán, a dobok megszólaltak, a nép összegyűlt.

Hadik András altábornagy uram fölbontatott egy zsákot a burkus sarcból. A zsákban éppen huszonötezer aranytallér volt, azt szétosztotta közöttünk, még arra is volt gondja, hogy juttasson az özvegyeknek meg az árváknak, ami akkortájt nem volt divatban. A maga részét nekem adta.

Alltam az út porában, néztem a nyomába. Nemsokára nem láttam semmit, csak a társzekerek nyikorgását hallottam, amint a mennyei csöndet piszkálta, mely úgy lapult a fellegek alatt, hogy semerre nem nyílt útja szabadulásra. Ahogy illett, mikor jó gazdám föltűnt a kanyarodóban, utána kiáltottam:

- Aztán a következő hétéves háborúban meg ne feledkezzék rólam!

Kedvesen intett, de nem válaszolt egy árva szóval sem. Bizonyára a felesége körül szálldostak már a gondolatai, akárcsak az enyiméi az özvegy körül, Rozáliám körül, kit

annál jobban szerettem, minél kevésbé ismertem. Bár ebből semmit nem lehet ítélni. Szó, ami szó, a boldogság áhítása úgy elkezdett sarkantyúzni, hogy legszívesebben egy rohamban szaladtam volna Gógánfáig. Csak hát sem azt nem tudtam, merre menjek, de még azt sem, hogy hol vagyok.

Annyi bizonyos volt, hogy hegyek hullámoztak végig, amerre a szemem elkalandozott, hegy hátán hegy, csúcs hátán csúcs, hó hátán hó. Máig sem értem, miképpen maradtam oly igen magamra, s miért tartott mindenki Hadik András urammal, ki váltig biztatta az obsitosokat, hogy maradék életükből immár ne adakozzanak a királyné őfelségének, úgy sincsen szüksége rá.

Bizonyos volt az is, hogy tengernyi felhő göndörödött, hömpölyödött lustálkodva kézügyben, meg a völgyekben alant, csupán fölöttem nem úszott egy sem, nehogy megijedjek a borulattól. Sehol egy út, csak valami kecske-botlasztó ösvény, mely annyit tekerődzött ide-oda, hogy untalan oda lyukadt ki, honnan elindult volt.

- Teremtő atyám, merre menjek?

Ahogy így elsóhajtottam a félelmemet, oldalamról lepattant a beszélő trombita, a szájamra szökkent, megvárta, míg csücsörítek, aztán belekiáltott a gomolygó felhőzésbe:

- Stopfanek koma, hol késik kend?

Abban a szempillantásban a tömérdek felhőözön úgy megelevenedett, vagy inkább úgy habzott, ahogy a tej a sajtárban fejéskor. Jött Stopfanek, kézen fogva egy igen szemrevaló fehérszeméllyel. Olyanforma erőltetéssel lépegettek a felhőkön, mint térdig érő hóban szokás, mely a lábat a talpalatban marasztalja. Mindamellett

közeledtek, s az arcukon fehéren ámuldozott a mosoly, tisztán, mint a patyolat.

- Csakhogy eszébe jutottam kendnek! - mondta Stopfanek, lehuppanóban mellém, s valamelyes szemrehányással tekintett rám. Mentségképpen elbeszéltem neki, mi mindenen mentem keresztül, minő harcokban tűntem ki. Aztán udvariasan megkérdeztem:

- Ha nem csalódom, a hölgy a szépséges Viorica, ki után kend oly veszettül epekedett?

Jaj, dehogy szólaltam volna meg, ha tudom, mi következik, milyen tragédia, milyen szívbéli zivatar, a féltékenységnek minő tűzvészei Még el sem hangzott, amit mondtam, Stopfanek felényire zsugorodott, s úgy nyüszített, mint a veréstől rettegő kutya. Ami a fehérszemélyt illeti, izzott a szeme, tüzelt az arca, remegtek az orrcimpái, a szíve verése a fülemben dobolt! Ha nem kötött volna a sírig tartó szerelem százezer szála az én drágaságos Rozáliámhoz, azon nyomban sírig tartó szerelembe estem volna. Bele én! Attól is csak egy hajszál választott el, hogy Stopfaneket meg nem öltem a havas tetején, ami csakugyan nem lett volna obsitoshoz méltó cselekedet, már csak azért sem, mert a lány, kit én Vioricának véltem, furkóval csépelte az én Stopfanek komámat, s valahányszor szegény fölemelintette a fejét, egy toppanással alázatba nyomta.

Hála istennek ezenközben beszélt is, így valamennyit megtudtam tévedésemről, meg kettejük történetéről:

- Nesze disznó, nesze kutya! Nesze te fogvicsorító, te felleg járó!

Idáig semmi újság nem volt, mindezt akár magam is elmondhattam volna. Aztán így folytatódott a számbavétel:

- Tudtam én mindig, hogy vagyon még valakid, ümikor a fogad vicsorgatod éjjel, sóhajtozol, mint a náthás lidérc, mindig Vioricát mondasz, soha Anikucát. Hol az a Viorica, hadd tapodjam ki a belét, hogy az én szerelmetes Stopfanekemet el akarja rabolni tőlem? Nem is hagyom abba a verést, nem én, semmi pénzért, fohászért, könyörgésért, míg annak a szégyentelennek a nyomára nem vezettél. Mert látom én, hogy nyugodalmas életem addig nem leszen, míg egyikünket hant nem fedi, de az te leszel, fellegek foszlató ja, Viorica I

Hogy véget vessek a komám szenvedésének, kitaláltam, amit kellett. Hirtelen kinyújtottam a karomat, s csak ennyit mondtam:

- Ott lesködik!

Anikuca odanézett, s nem látott semmit, nem is láthatott. Csak hát én megmagyaráztam neki, hogy Viorica tőle féltében bújt meg ennek és ennek a felhőnek a sarka mögött.

Anikuca fogta a botját, s Viorica keresésére indult, felhőről felhőre ugrálva. Talán a hangját is hallotta, ő maga vadul kiáltozott, s bosszút fogadott, minden szavával rettenetesebbet, a hegyek meg a hangot vissza-visszaverték, ahogy az a havasokban szokásban vagyon.

- Köszönöm - sóhajtotta Stopfanek.

Tudják, hogy effélében mindig udvarias volt.

- Mára kitelt a mérték - mondta. - Nemsokára megtér fáradtan, s hogy látja, megvártam, s nem mentem Viorica megsegítésére, néhány napig meleg szerelemben élünk. Egyébiránt a boldogsághoz állandón ilyenfajta köretet szolgáltat, mivel azonban a boldogság sem megvetendő, nem lázadozom túlságosan a verés ellen sem. Hogy tudja,

koma. lehet, hogy Viorica csakugyan vagyon, annyi bizonyos, hogy én Anikucát szeretem, mert ő szakasztott olyan, amilyennek Vioricát szerettem volna, ha csakugyan megszületik erre a világra.

Értetlenül néztem rá, ami nem szokásom, mert inkább többet értek a szóból, mint kevesebbet, most azonban ilyen kivételesen történt. De havason voltunk.

- Tudtommal kend Viorica után indult a felhők hátán, ama nevezetes napon, mikor otthagyta a seregünket.

- Való igaz. Napokig bolyongtam a felhőkben, étlen-szomjan. Nézzen körül, sehol egy út, fa, patak, egyik felhő olyan, mint a másik, ember legyen, aki kiigazodik. Alighanem én is belevesztem volna a felhőrengetegbe, ha meg nem pillantom Anikucát. Intett, hogy menjek oda, s attól kezdve tudom, hogy ahol ő vagyon, ott az én helyem, és soha el nem tévedek a felhők között. Jöjjön kend, elvezetem, ahova kell.

Elkapta a derekam, s félkarral ráemelt egy felhőre. Nem mondom, eleinte szorult a szívem, majd lecsúszott a gatya a derekamról. De aztán belejöttem.

Hűvösen fújt a szél, s hajtott bennünket. Sebesebben haladtunk a többi felhőnél, mivelhogy mi ketten, emberek, vitorlául szolgáltunk, a mi fellegünk jobban fogta hát a szelet. Csak akkor ijedtem meg ismét, mikor Stopfanek koma lemutatott egy lyukon a fellegek között a földre:

- Abban a fogadóban szálljon meg kend, onnan

könnyűszerrel rálel az útra, amelyen hazaér.

Most vettem csak észre, hogy Stopfanek egyik kezében guzsaly van, a másikban orsó. Sebesen dolgozott. Nem telt bele három ásítás, s egy bárányfelhőből jókora kötelet fonott. Aztán nem kérdezte, akarom-e vagy sem, áthurkolta a kötelet a derekamon, s leeresztett. A fogadó udvarán értem földet, pontosan a kút mellett.

33

Kihaltnak látszott a fogadó, ámbár sok jel arra vallott, hogy lakják. Mindenekelőtt a kéményből feketén kikondorodó füst, melyet a szél olykor elcsavart, olykor meg szétszórt, hogy jusson belőle mindenhova.

Az udvaron tyúkok kapirgáltak a trágyadombon, mely a gazda vagyonosságát tanúsította. Bent az udvar mélyében kőistálló emelkedett, kapuja előtt simára volt tapodva a föld, kétoldalt azonban virított a gyom, már ahogy ilyen őszi időben kedve volt virítani.

Még távolabb, az istállónak mögötte akkora kutyaól büszkélkedett, hogy szegényebb emberek házul is elfogadták volna, kiváltképpen az Alföldön, hol kevés a kő, az embernek sem jut belőle, nemhogy a kutyáknak.

Szél iránt állottam, minek folytán az ól lakói szagot fogtak, s egyik a másik után lassúdan előbújtak az ólból és felsorakoztak előtte, mint gránátosok a szemlén. Sok gonosz tapasztalatot szereztem én már a hegyi kutyákról, melyek erősen tartják a rokonságot a farkasokkal, termetben is, erkölcseikben is, ahogy tudományosan kifejezik. Nagy kutyák voltak ezek, óriási kutyák, borjúnál nagyobbak, magam is meglepődtem, hogy oly bárányi szelídséggel néznek. Eleinte azt gondoltam, hogy a hírem szelídítette meg őket, s úgy csodálnak, ahogy a hozzám hasonló hősnek megjár. Szinte vártam, hogy kutya módi szerint sorra megismerkednek majd velem, ami aggasztott is valamelyest, hátha elvárják, hogy udvariasságukat hasonlóval viszonozzam.

Erre nem került sor. Más titok rejtegette a nyitját jámbor viseletüknek. S ez akkor derült ki, hogy az egyik kutya megtaszította a másikat, s amaz oldalával fordult felém.

Megállott bennem a lélegzet, mivelhogy a derék eb messziláthatón nélkülözte a farkát. Közibük mentem nagy izgatottságomban. Sok mindenben különböztek, csak a farkuk híjában nem.

- Jánosi - kiáltottam. - Tót János, komám, kenyeres pajtásom, hű barátom, fegyvertársam annyi bajban, nélkülözésben, hát kend itt szállott meg? Jöjjön elibém, jöjjön ölelésemre, ünneplésemre, nem látja, mily árvaságos egyedülségben vagyok?

A fogadó ajtaja kitárult, s megjelent a rámájában az én Tót Kutyafarka János komám, ahogy szokása volt, valamelyest oldalvást. Eleredt a könnyünk, hogy annyi viszontagságnak utána egymásra találtunk újólag, s az egészségünk hiánytalan. Eleinte ölelésben örvendeztünk, azután bementünk az ivóba, hogy a találkozást borral ünnepeljük meg.

- Régóta várakozom kendre - mondta Tót koma az első pohár bor után.

- Magam is észrevettem - feleltem.

Szúrós szemmel fürkészett az ábrázatomon, de hogy semmi útbaigazításra nem lelt, nyílt kérdéshez folyamodott:

- Miből?

- Az ól lakóinak állapotából.

- Kend addig ne nehezteljen rám, míg ki nem derül, hogy kutyák is akadnak a rokonai között - jegyezte meg haragosformán.

- Én inkább azon aggódom. Tót koma, hogy mihez fog majd kend, ha érdemei jutalmaképpen a mennyországba kerül.

Elkomorult az én komám, gyorsan kiitta borát, megtörülte bajszát, aztán rámnézett, s csak annyit kért, hogy beszéljünk másról.

- Kend is obsitban vagyon? - kérdeztem tőle kívánságához képest.

- Én abban. És kend?

- Én aztán igazán abban.

- Én is igazán.

Ekkorra már kiürült az első kancsó. Rajtam volt a sor, intettem a kocsmárosnak, hogy hozza a következőt.

- És kinek a kardja alatt szolgált kend, Tót koma?

- Hadik András altábornagy keze alatt, hogy az Isten szeresse-áldja, nem kevésbé, mint ahogy én áldom és szeretem. Imádkozom is érte minden este lefekvés előtt, néha még éjjel is, ha valami zengedelem az ébrenlétbe taszít. Nem fukarkodom az imával. A kedves felesége, valamint a kedves gyerekei lelkiüdvössége érdekében is instálom az egeket, ahogy hűséges szolgához, jó baráthoz illik. Tudnia kell, Csinnadári koma, hogy engem ő barátjaként szeretett, soha semmi vállalkozásba az én tanácsom nélkül bele nem fogott, s higgye meg, amennyit én imádkozom érte, legalább ugyanannyit imádkozik ő is énértem. A túlvilágon is össze kell tartani, különben az ember nem viszi semmire, s igen okos, ha az összetartást már idelent a földön megkezdi az ember, főleg, hogyha a halandósága növekvő voltát észleli, ami idő jártával mindenkinél elkövetkezik. No, igyunk.

Lecsaptuk a poharat az asztalra.

Engem illetett volna a szó, s ha a kedvem sugallatára hallgatok, beszéltem volna, de inkább kérdeztem:

- Mondja, koma, Tót koma, ha meg nem sértem, minő emlékezetes cselekedetben gyökeredzik a kendtek barátsága, az altábornagy úré, meg a kendé?

- A poggyászban.

Ilyen kurtán s a kíváncsiságot ki nem elégítő módon adott nekem választ a koma, mindamellett úgy, hogy az indulat lassúdan háborogni kezdett a gyomrom táján, s a fülem mögött is viszketett már. Vannak olyan okosok, hogy kitalálják, miért. Megint csak kérdeztem, szelíden, mint a frissen fölavatott pap, kiből a kereszténvi szeretet majd kicsordul.

- Ha titkolni nem akarja, koma, vagy amit tud, be nem fecskend másokat sárral, piszokkal, moslékkal, mondja el nekem, kenyeres pajtásának, falujabelijének és társának a bajok rengetegében, ugyan miként fogantak meg kettejük barátságának a gyökerei a poggyászban, s minő poggyász volt az?

- Nincsen nekem kend előtt titkom, koma, s ha volna, sem törődnék vele, olyan testvéri barátság tölti el a szívemet kend iránt, ha meg nem sértem.

Ittam s mondtam:

- Nagyon megtisztel az érzületével, koma.

Tót Kutyafarka János pedig folytatta:

- Ügy esett, hogy az én drága gazdám baját kúrálni vonult Teplicbe. Ügy kenegettük ott egymás derekát, úgy dögönyöztük egymást, olyan szép egyetértésben, ahogy egyik galamb eteti a szájából a másikat. Csakugyan azon

munkálkodtunk, hogy ki valamelyes egészséget szedegetett össze, abból részeltesse társát, hogy a gyógyulás együttesen következzék be. A királyné őfelsége - még tizenhat gyereket adjon neki az Isten - régóta nem látta Hadik András uramat, kit időnkint szemlélgetni szokott, ilyenformán állította ugyanis helyre a lelke nyugalmát, mit a háború untalan fölkavart. Mielőtt az én drága gazdám útnak eredt volna, a poggyászát rámbízta, őrizzem meg égi vihartól, árvíztől, tűztől. Mit szaporítsam a szót, alig halt el a sarkantyúja pengése, elözönlötték a burkusok Teplicet, az én gazdámat keresték, ki mást kerestek volna, talán kendet? Eszükbe sem jutott. Én meg egy alkalmas özvegynél ügyesen elrejtettem drága gazdám minden holmiját, s még a lyukas gatyáit is hiánytalanul átaladtam neki később, amiért neheztelt is, mondván, hogy jutott volna időm megfoltozni. Gatya ide, gatya oda, a barátság megfogant, szárba szökkent, s most példásan virágzik.

Ügy berekedtem, azt hittem, a hangomból nem maradt több egy ordításra valónál, mindazonáltal sikerült megkérdeznem udvariasan, ahogy mindenkor szoktam volt beszélni:

- És nem akadt burkus, aki kendet fejbe verje doronggal, vagy dzsidával átalszúrja, karddal szétmetélje, szablyával miszlikbe vágja?

- Akadt volna, ha hagyom, de hát itt vagyok, minek folytán aki burkus akadt volna az embertelen műveletre, másfele kalandozott, örömére kendnek, kinek legjobb komája csakugyan én vagyok.

Tót koma szép szava megengesztelt, amit gondoltam, lenyeltem, megint gondoltam, megint nyeltem, s ez így

folytatódott egészen addig, hogy az asztal lapja megemelkedett alattam. Akkor esett a tekintetem a tulajdon hasamra, melyet, ha nem magamon látom, a magam nadrágjában, meg nem ismertem volna, oly idegenül festett, s oly tömérdeken, hogy hegynek is beillett volna.

Odajött a kocsmáros, oda a vendégek, s lehajolva tüzetesen nézték a csodát, mely szemüknek láttára gyarapodott, immáron az asztal két lábon állott, a ferdére fordult lapjáról nagy türücsköléssel lecsúszott a kancsó, le a két pohár. Szerencsére üresen.

- Engedelmet a kényelmetlenségért - szóltam a kocsmárosnak.

Intett, hogy nem számítja föl a kárt, a fülemet kereste a szájával, s belesúgta, hogy ha mutogatni engedem a hasam, megosztozunk a kereseten.

- Jó - hagytam rá.

Nagy fürgén mindjárt körbeszaladt, s háromszor töltötték meg színültig a kíváncsi adományok a kalapot. Még többet is kerestünk volna, mert már a faluból is özönlött a nép, ha egy kupec a tyúkszememre nem hág. Mire átkozottul goromba káromkodásban törtem ki.

Most jött a második csoda. Ahogy haladtam a káromkodásban, úgy lappadt a gyomrom-hasam fokozatosan, mígnem visszatért eredeti térfogatára.

Akkor ijedtem meg igazán. Gondolhatják, mivé tömérdekültem volna az idők folyamán, ha drága apám meg nem tanít káromkodni. Buzgó imában mondtam neki köszönetet, s elhatároztam, hogy odahaza teliszórom virággal a sírját.

34

Maguk is megítélhetik ennyiből, hogy az én Tót Kutyafarka komám nemcsak a gusztusában fajtalankodott el, hanem hazugságra adta a fejét. Nemesebb érzés a barátságnál nem lévén, váltig igyekeztem, hogy a barátság el ne szakadjon közöttünk, hanyatt ne essünk hirtelen magányosságunkban. Már csak azért sem, hogy együtt tartottunk hazafelé, bár a kocsmáros erősen tartóztatott, remélvén, hogy ismét szolgálok látványossággal, s ő megtömheti a zsebét arannyal. Hála az eddig fiadzott aranyaknak, tehetős obsitosokká rukkoltunk elő. Dilizsánszot béreltünk hát, hogy a havasok lejtőin úriasan gördüljünk alá. Ennyit csakugyan megérdemeltünk!

Én zaboláztam magam, hiába azonban, ha a koma nem tágított, s mesélt-mesélt, ami eszébe jutott, de igazat véletlenül sem. Ennek miatta kellett megválnunk a dilizsánsztól, pediglen abban fejedelmin esett az utazás, ihattunk-ehettünk napszám, a lábunkat sem mozdítottuk.

Majd a maga helyén megtudják ezt a tragédiát is, mert az volt, ha mindenáron tudományosan akarunk beszélni, ami mostanság egyre inkább divatos. Ügy állítják, ez a század a tudományé meg a világosságé, s hogy az értelem úgy kel föl, ahogy a nap a keleti égen. Erről is leszen még szó, ha itt nem, egy másik könyvben.

Azt a haditaktikát módoltam ki védekezésül a komám dagasztó koholmányai ellen, hogy a múltról a jövőre irányítottam a szót. Alig említette meg Tót koma Hadik András uramat, az én drága gazdámat mindjárt nekiszegeztem a kérdést:

- Inkább afelől törjük az elménket koma, hogy mihez kezdünk odahaza. Ami engem illet, megtudhatja, hogy arany meg özvegyasszony vár Gógánfán, az özvegyasszony a házban, azaz fogadóban, az arany a földben, a körtefa alatt, ha nem csalatkozom. Mindkettőt Ostoros komám hagyta rám, kit én eredményesen segítettem a kocsmaalapításban, mikor Flandriában űztük a dicsőséget.

- Szóval kend fogadós leszen, meg özvegyasszony férje?

- De micsoda szépséges, varázslatos, boszorkányos, csókkal verős özvegyé, koma! Amerikában sincsen még egy ilyen özvegy, olyan a haja selyme, amilyent Lajos király országában szőnek, az inge pedig flandriai vászonból való, együtt szereztük Ostoros komával, egy tirlemonti boltban, hol a boltos kevéssel az után halt meg, hogy bekopogtunk hozzá. Remélem, nem fogyott el az egész, varratok majd hosszú gatyát belőle, fecskeforma madzaggal az alján, hogy a rátekintő szemet csiklandja és felüdítse.

Tót Kutyafarka János szárazat nyelt, s biztatni kezdett:

- Az özvegyről beszéljen kend, ne a fecskefarokról. A termete milyen?

- Kétszáz arany tallérral indult volt haza Ostoros koma, úgy becsülöm tehát, hogy igen sudár fogadó lehet, négy vendégszobával s keményfa kármentővei, mivelhogy a puhafából valót a satnya részegek is könnyűszerrel széjjelverik, ha gőz támad a fejükben. Mindig ilyen özvegyre vágytam, valahányszor eszembe jutott, hogy az életemhez társ is kell, nem elég, ha magam vagyok.

- És milyen a szeme, koma?

- Semmi hibája nincsen, ha kinéz a küszöbről, ellát a telek végéig, s arra is képes, hogy a gyümölcsfákat

megszámolja. Van almafa ötvenhat, diófa nyolc, szilva hetvenkettő. Hallottam, vannak népek, kik az almát meg a szilvát megeszik, bolondok is lehetnek, hogy nem tudják, micsoda pálinkát főzhetni belőle, ha az emberben buzog a szeretet, koma. Szeretet nélkül mit sem ér a pálinka, aminthogy fogadó nélkül sem özvegy az özvegy.

Tót koma újólag szárazat nyelt, s megjegyezte:

- Azt hiszem, mélyen behatoltam a kend gondolatába.

- Akkor ne mulasszon el széjjelnézni benne, hogy kevesebbet kérdezzen s többet tudjon, legjobb módja ez.

Nem untatom magukat, úgyis tudják, mi lett a vége.

Nem is lehetett más, mint ami velem magammal történt, mikor Ostoros koma az özvegy szépségével traktált. Tót Kutyafarka János beleszeretett az én Rozáliámba. De olyan erősen, olyan megátalkodottan, olyan vakul és süketen, hogy lombosfarkú szukák dörgölődzhettek hozzá, ugathatták, meg sem rezdült álmodozásában. Mint az alvajáró a tető gerincén, úgy imbolygott átal a napokon, soványodott, hitványodott, zörögtek a bordái, ha nekiereszkedett sóhajtozni, holott mást sem művelt.

Itt volt a baj. Nem beszéltem hát neki többet az özvegyről, hanem kérdezgetni kezdtem a maga viszontagságai felől, s megjött a másik baj.

Elmondom, mint esett, jegyezzék föl.

Gurult a dilizsánsz alattunk, s ringatództunk, mint pulyakorunkban, a zökkenőknél édesdeden egymáshoz koccantunk, mint jó barátok pohara. Soha két ily egyetértő obsitost nem láttak a krónikások, amilyenek mi voltunk Tót komával, ahogy nyakaltuk a bort a dilizsánszban, ami annál könnyebb volt, mivel lapályon vitt az utunk.

Szántam volna, ha a koma elsorvad a viszonzatlan szerelemben, útközben az ilyesmi sebesen végbemegy. Megkérdeztem hát:

- Hadd lám, merre fordult meg kend ebben a híres hétéves háborúban, mely most is tombol még, s ha nem csalódom, a java hátra vagyon?

Tót komámnak azon nyomban fölcsillant a szeme s megeredt a szava, alig győztem nyelni. Mert hát megint olyat mondott, hogy nyelnem kellett, s megint, megint.

- Csakugyan nem hallott felőle, Csinnadári koma, hogy én kalauzoltam Hadik András drága jó uramat, az altábornagy urat, Berlin alá? Ez sem segített volna azonban, ha a csatába magam nem avatkozom bele, mégpedig oly módon, melyhez hasonlót végbe nem vittek semmi nemzetségbeli hősök, ideértve a makkabeusokat meg a görögöket, sőt Sámsont, ki a lófejjel csodákat művelt. Bemenni még csak sikerült a burkusok fővárosába, olyan nyomorult a fala, hogy nálunk egy kisebbfajta végvárat is restellnének efféle silány fallal keríteni. De mikor bent voltunk, ránkdőlt a burkus, megtelt velük az egész libalegelő a ringmauer mögött. Rohamozhatták őket a huszárok meg a gyalogosok, nem inogtak meg azok, a falnak vetették a hátukat, s ontották a vért szégyenletesen. Tűrhettem, koma, mondja, tűrhettem? Nem tűrtem én, hátamra kaptam a legvastagabb ágyút, egyet ugrottam, egyet lőttem, egyet ugrottam, egyet lőttem, így közeledtem feléjük. Felét elpusztítottam, másik felét megijesztettem, így lett a mienk a burkusok fővárosa, habár kicsiny ideig, mivelhogy az egész szövetséges táborban senkinek annyi esze nem volt, hogy az én keserves győzelmemet hadi módon kihasználja.

Többet nem mondhatott Tót koma, mert a méregtől, amit beszédje hallgatása közben elnyeltem, megint elfogott a dagadás. A koma ott szorongott immár a dilizsánsz tetején, de csak rövid ideig, még csodálkozni sem jutott ideje, szétpukkant az egész dilizsánsz, olyanformán, ahogy a tojás héja, mikor előbújik belőle a csirke. A hasam a kocsist is lesodorta a bakról, micsoda has!

Leestem a földre, s akkor láttam hozzá a megváltó káromkodáshoz, melynek érdeméből ami volt, elmúlt. Csakhogy alig hallgattam el én, hallhatóvá vált a dilizsánszos káromkodása, ki a kocsiját siratta, minket gyalázott.

Más teendő nem lévén, arannyal váltottam meg a kárt. Ilyenformán gyalog maradtunk, a koma, minden bajunk okozója, valamint én, ki annyi jót műveltem életemben. Szerencsére nem messzi fogadó állott az országút mentén. Pénzünk is maradott valamelyes, bementünk hát, s leültünk az asztal mellé, hogy megigyuk a bort, mit a gazda elibénk tett.

Ekkor már nem bírtam türtőztetni magam. Gondolják

csak el, Tót koma, kit én soha Berlin táján nem láttam, de nemcsak magában a városban nem, hanem előtte sem, száz kilométeres körzetben sem, úgy elbújt, valahányszor egy árva pisztoly véletlenül elsült. Most lám, mégis az én hőstetteimmel dicsekszik.

- Idehallgasson, koma - mondtam neki szigorún kend soha nem szolgált Hadik András kardja alatt, soha nem járt Berlinben, soha ágyút a hátára nem vett. Mindenki tudja, hogy amit kend mondott, én cselekedtem.

Azt hiszik, belátta az igazamat? Volt eszébe! Fölpaprikázódott egész személyében, a hangja is megváltozott, úgy rikácsolt, mint az özvegy pacsirta, ki fájdalmában elfelejtett énekelni:

- Gólyaláb fakadjon az orrom tövén, ha nem úgy igaz, ahogy elmondtam.

- Kend soha színét sem látta Hadik András uramnak!

- Kend nem látta színét Hadik András uramnak, koma!

Így kiáltoztunk, pörlekedtünk, fogadkoztunk, átkozódtunk, s akkor valami fölötte megfoghatatlan és természetfeletti tünemény ment végbe. Megállott az asztalunk előtt egy hegyes orrú, peckes járású generálisforma ember, s megkérdezte:

- Látom, kendtek obsitosok, s azt is hallom, hogy hadi eseményekről vitáznak. Amerikától Hajdúszoboszlóig végighadakoztam az egész világon. Nincsen olyan hadi esemény, minek én tanúja ne lettem volna. Mondják meg kendtek, min kaptak össze, hadd tegyek igazságot, hogy megbékélhessenek.

Megegyeztünk, hogy az csakugyan jó lesz.

- Elsősorban azon vitázunk mi - mondtam én -, hogy

kettőnk közül melyik szolgált Hadik András uram kardja alatt?

- Régóta vitáznak ezen kendtek?

- Csak négy nap, négy éjjel.

- Azért kérdem, merthogy én volnék Hadik András altábornagy, s én kendteket bizony nem ismerem. Isten áldja kendteket.

Azzal elkámforodott, s a padlót is hasztalanul vizsgáltuk, semmi nyomot maga után nem hagyott. Mégsem hiszem, hogy az ördög lett volna, altábornagy képében az ördög nem szokott mutatkozni. Tiltja a pokoli szabályzat.

- Nagyon megváltozott szegény - szólalt meg Tót koma egy idő múltán, s az ajtó felé intett, melyen át a talányos generális eltávozott.

Bólintottam, hogy igaza vagyon, s megtoldottam az észleletet a magaméval:

- Alighanem mi magunk is erősen megváltoztunk.

- Alighanem.

- Ami kendet illeti, Büdes, egy szikrányit sem változott!

Hát nem megint ott állott az asztalunk mellett az én drága gazdám! Aztán már csak a sarkantyúja pengett, amint kifelé tartott, tábornokos délcegséggel. A küszöbről még visszahunyorított, hogy bocsássam meg a tréfáját.

Ránéztem Tót komára, aki ekkor kezdett zsugorodni szégyenletében. Azóta is zsugorodik, s ma immár olyan kicsi, hogy bár mindenhol ott van, mégsem látják sehol sem.

35

Dilizsánsz nem volt, se pénz, gyalog talpaltunk hazafelé, s hogy keveset ittunk, a beszédben sem jeleskedtünk. Ogy osztottuk be, hogy mikor én hallgattam, akkor a koma sem szólalt meg, s fordítva is, minek folytán békességben őrizhettük meg a barátságunkat.

Hogy a koma mire gondol útja rovása közben, afelől engem szárnyas sóhajtásai tudósítottak. Sóhajtásai olyan csapatosan s olyan surrogón igyekeztek Gógánfa iránt, ahogy a seregélyek csapnak le a szőlőre.

A falu határában elbúcsúztunk. Tót Kutyafarka János megígértette velem, hogy ha elhaláloznék, rátestálom az özvegyet, a hangja lejtése elárulta viszont, hogy nem nagyon bízik a szerencséjében.

Megértem szegényt, hozzám fogható daliás embert túlélni nem könnyű dolog. Megöleltük egymást obsitos módra, s a koma lehorgasztott fejjel visszafordult az úton. Egyet gondoltunk e tekintetben, nevezetesen, hogy ennyi tömérdek szerelem terhével a szívében nem volna illendő egy faluban élnie Rozáliával.

Híreket kaptam tőle meg felőle is, érthető módon, Tót koma sürgetőleg várta, hogy engem elhantoljanak, s örökömbe léphessen. Azt beszélik, misét is mondatott ennek kieszközlése érdekében, de a szentek inkább hozzám húztak, nemhiába melegedtünk össze Szent Péterrel, mikor a földön járt, s megvendégeltem szalonnával tűzdelt kappannal, a szentek kedvenc eledelével.

Hogy maguk se tapogatóddzanak sötétségben, elmondom, hogy a koma nem sokáig élt hányatott életet, elszegődött sintérnek Székesfehérvárra. Hüvelyknyi sintér volt, mégis ő beszélte bele a nemes urak, nemes dámák fejébe, hogy a kutya annál szebb, minél kurtábbra vágják a farkát. Bizonyára ebben leli magyarázatát az a különös körülmény, hogy sírját ma is úgy látogatják a kutyák, mint a törökök Mekkát, bár nem egészen úgy viselkednek ott.

Visszatérítem a szót saját személyemre, valamelyest búsulkodva, hogy immáron nem sokáig beszélhetek magamról, ennek is vége leszen, mint minden jónak a földkerekén.

Nagy csend ülte meg a falu határát, minden madár tudta, hogy közeledőben vagyok, minek folytán a csendnek füttyszaga volt. Hatszázhuszonhárom vőlegénységemnek idején egyszer sem nyiladozott annyi édes boldogság a szívemben, mint most, a kertek alatt. Hajszálon múlt, hogy Frederiket le nem győztem, a hétéves háború még csattog, de én jól tudom, hogy Szilézia odavagyon. Lelkiismeretem patyolatfehér, a kötelességemet én el nem mulasztottam. Sziléziát elvesztettem, megnyertem viszont Rozáliát.

Ahogy idáig eljutottam a gondolatokban, fütyülni kezdtem. Mire megszólalt az én kis beszélő trombitám:

- Hagyja abba a füttyöt, koma - mondta.

- Igenis - feleltem.

- Errefelé nem szeretik a széllelbélelt vőlegényeket.

Alighanem igaza volt a trombitának, amit később mondott, abban még több bölcsesség virágozott. A szívem úgy dobogott, mint a dob pereg, ha rohamba küldik a legényeket. Hajtott a dobogás, nem gondoltam másra, csak siettem, hogy minél előbb megpihenhessek Rozáliám két

karja kosarában. Igen csúnyán megfeledkeztem volna az illendőségről, ha a trombitám nem figyelmeztet:

- Ott a patak, Csinnadári koma. Menjen oda, húzza le förtelmetes szakállát, sikálja le az ábrázatát homokkal, a bajszából fésülje ki a tegnapelőtti marhamócsingot, a füléről takarítsa le a port meg a kocsikenőcsöt.

Milyen okos tanácsok voltak! Meg is csókoltam a beszélő trombitát, hogy benneragadt a szó, s csak sóhajtott, hogy miért is nem született emberi lánynak, nem nyugodna, míg el nem venném feleségül.

Megújultan folytattam utamat, s nemsokára szemembe tűnt a fogadó. Eleinte csak a zsúpfedelet láttam, négy kéményt, igen biztató füsttel. Aztán az ablakok felső része mutatkozott meg, majd az ajtó, s az ajtóban Rozália.

Olyan volt, szakasztott olyan, amilyennek megálmodtam, valóra vált álom, aminél nincs fenségesebb gyönyörűség. Mindamellett valamelyest több volt, mint amennyinek álmodtam, terjedelemben, ahogy közönségesen mondják.

Ugyan mivégből morgolódna, ki kulacs helyett hordót kap? Hiszen több bor tér el a hordóban, ugyanígy a termetesebb asszonyban több szeretet tér el. Egyszerű igazság!

Rajta ragadt a szemem, mit tagadjam, mint a pióca a vért, úgy szívtam tele magam a látvánnyal. Az elragadtatás gömbölyűbb hullámokat vert a szívemben, mint a tenger, melynek egy csücskét Flandriában láttam volt, éppen hogy üres szemmel ne kelljen hazatérnem.

Ha maguk, nyájas olvasók, nem voltak obsitosok, nem harcoltak a hétéves háborúban, nem metszette ki hóhér a sérvüket, meg nem érthetik az én érzéseimet, oly egyedülvalók, különlegesek és hatalmasok. Attól pedig az

Isten óvja magukat, hogy versenyre keljenek velem szerelemben.

No hát az elragadtatás elvette a szememvilágát meg a hallásomat, s ha a trombita oldalba nem bök, tán máig sem néztem volna körül. Holott sátor sátor mellett sorakozott, tűz égett valamennyi előtt, a tűzön bográcsok, abban főtt ebéd, mert délre járt az idő. A harang nyelve már bizsergett, hogy kimondja az időt, olyan bőségesen, ahogy naponkint csak kétszer szabad. A sátrak nyílásában meg a tüzek előtt férfiak vesztegeltek, obsitosok, kasznárok felcserek, miskárolók, hercegek és dzsidás kapitányok.

- Ugyan mivégből sereglettek ide? - már-már kiböktem a kérdést, amikor nagy hirtelen megértettem, hogy Rozáliáért jöttek, ki a szomszéd faluból, ki a tengerentúlról; ki gyémánttal, ki meg elefánttal kedveskedett. Itt volt a negyedik óriás is, kiről oly tökéletesen megfeledkeztem, hogy csak most jutott eszembe, hogy láttam, ő semmit sem hozott, gondolta, óriási mivolta elegendő.

Ahogy Rozália felé lépkedtem, obsitosi méltósággal, a kérők úgy követtek szemükkel, mint a farkasok, készen, hogy ízekre szaggassanak. Csak hát olyan szép voltam, olyan daliás, olyan sudártermetű, olyan büszke, vitéz, okos és legyőzhetetlen, hogy moccanni senki nem mert. Olyan csend támadt, hogy a leveleket is meg lehetett volna számolni. A nyomorult kérők azt lesték most, miként fogad

Rozália.

Milyen jó, hogy megmosdottam! Kövessék a példámat maguk is, nem bánják meg.

Rozália rámnézett az ajtó mellől, szemét elborította a könny.

- Csakhogy megjött, lelkem - rebegte, s a karomba dőlt.

Akkor megszólalt az óriás, négy vármegyében hallható volt a hangja:

- No, testvérek, itt nekünk nincs mit keresnünk. Csinnadári úr személyében olyan kérő akadt, kivel mi, hitvány teremtmények, meg nem mérkőzhetünk.

Mit tehettek a kérők, a tüzeket eloltották, a sátrakat lebontották. Még csak öldöklésre sem került sor, eltakarodtak békésen. Három napig hallatszott a szekereik nyikorgása, annyi töménytelenül voltak.

Kézen fogtam Rozáliát, s szelíden így szóltam hozzá:

- Menjünk az oltár elé.

Mikor onnan hazajöttünk, kipróbáltuk, hogy a törvényesség milyen ízet ad a csóknak, s nem panaszkodtunk egy cseppet sem.

Hogy tudják, megfogadtam drága gazdám tanácsát, ki figyelmeztetett volt, hogy a hazának hozzám hasonló emberekre vagyon szüksége, minél gazdagabb számban. Rábeszéltem hát az én Rozáliámat, hogy szüljön nekem összesen száztizenhét gyereket; valamennyi fiú volt. Fölneveltük őket becsülettel. Jövedelmezett a fogadó dúsan, meg a körtefa alól is kiástam a részem, mit Ostoros koma odarejtett volt. Nem szűkölködtünk hát semmiben.

Így éltünk ötven esztendeig.

36

Az ötvenedik esztendőben olyan esemény történt, melyre nem számítottunk. Sem én, sem Rozália, de még a gyerekek sem.

Egyszer délfelé, hogy a nap gorombán tűzött, majd felnyársalt a sugaraival, látjuk ám, hogy egy angyal körözget a falu fölött, olyanforma tanácstalansággal, mint ősszel a vándormadarak, mikor a melegebb országokba vezető utat kutatják a levegőben, ami csakugyan nem lehet könnyű dolog. A mozgásáról meglátszott az angyalnak, hogy nemrég verbungozhatták, s egzecirung dolgában nem tűnt ki. Egyszer erre röppent, egyszer amarra, túlságosan idegesen ahhoz, hogy jól láthassa, amit nézett.

Ilyenformán azonban nekem módom kínálkozott tüzetesen szemügyre venni. Mindenekelőtt az tűnt föl, hogy éppolyan háromszögletű süveget hord, mint amilyenben én vitézkedtem végig a csatatereken, melyeket újólag nem sorolok el, bár Isten bizony jólesne. Mindjárt megértettem hát, hogy hivatalos angyal, kit a jótét lelkeknek segíteniök kötelesség.

- Hé! - rikkantottam föl neki - nem szomjas kend?

- Eleget ittam mára - legyintett, mintha soha a borom hírét sem hallotta volna.

- Ha meg nem sértem - folytattam a beszélgetést hideglelés gyötri kendet, vagy jókedvében cikornyázik, mint a kölyökkutya, ha a farkát kergeti?

- Majd éppen Gógánfára jövök jókedvemben cikornyázni! Hivatalos úton vagyok. Egy Csinnadári nevezetűt keresek.

- Az én volnék.

- Kend?

- Én.

Ogy meglepődött, megállott a levegőben, mintha gyökeret eresztett volna a szárnya.

Bosszantott a huzavona, intettem, hogy szálljon már le, a teremtését, mert ha százszor angyal, akkor is ellátom a baját.

Hitvány kis angyal volt, kisebb egy süldőlánynál, de látszott, hogy a szárnyára kényes, példás rendben tartotta. Bevezettem a tiszta szobába, leültettem, megkínáltam frissen sült fokhagymás lángossal, szalonnával, borral. Aztán megkérdeztem, minő ügyben keres.

Megvallom, egy kicsikét összeszorult a torkom, hogy eljött az utolsó órám, s mivel odafent nagy kegynek örvendek, ilyen szépen adják tudtomra, hogy a földi létet immáron betöltöttem. De az angyalt nem ilyen gyászos szándék kormányozta hozzám, hála Istennek, ki remélem, még hosszú ideig tart a földön.

- Levelet hoztam - mondta az angyal, s benyúlt a szárnya alá, hol a postástáskát tartotta.

- Válasz kell? - kérdeztem.

Megrázta a fejét tagadólag, s hogy megkérdeztem, mivel hálálhatnám meg a szívességét, a falra mutatott, hol a beszélő trombita függött, immár évek óta némán. A fájdalom megrándította az arcom.

Rozália azonban rámszólt:

- Adja csak oda kend!

Mit tehettem, odaadtam. Azóta a békesség még tökéletesebb a házam táján. Bár eddig sem volt okom panaszkodni. Búcsúzóul a trombita elfújta magát, sírósan, náthásan, ahogy az érzelem megkívánta. Az angyal szélsebesen elröpült, s a trombita hozzám csak zivatar idején szól, senki más nem hallja, egyedül én bírom kibogozni a hangját a mennydörgésekből meg a fák zúgásából. De megéri.

Hogy magunk maradtunk, vettem a levelet, s ahogy ránéztem, megismertem rajta a háromlábú tábornok írását.

A levél pedig így szólt:

„En a kend sorsát mindig számon tartottam, Büdes. nemcsák a földön, hanem idelenn a fényességes mennyországban, hova soha el nem juthattam volna a kend okossága, ügyessége, becsületessége és ereje nélkül. Ügy van, Büdes, ahogy mondom, kitüntetéssel üdvözültem, s ezt kendnek köszönhetem, ki a földön atyai jóakaróm és ritka gyámolítóm volt, mióta Teplicben rajtakapott háromlábú fogyatékosságomon. Vannak más ismerősök is itten, vagyon kantin, s az angyalok mindent elkövetnek, hogy az érdemes vitézek ne szenvedjenek hiányt semmiben, ha már odalent a földön nem kapták meg, ami megillette volna őket. Bár azt tudja, hogy az én esetem e tekintetben egészen különleges.

Az öröklét egy kicsit unalmas, de megszokja azt is az ember, akár az örök fényességet.

Többrendbeli kérésem volna kendhez, atyámfiához, kit én tábornoki rangban becsülök, habár ezt a rangot kend

méltatlanul nem kapta meg. Majd ha itt leszeni Nem üres ígéret ez, higgye meg.

Első kérésem a harmadik lábamat illeti. Sok minden vagyon itt, ami a sártekén nem ismeretes, de azt nem hallgathatom el kend előtt, hogy rend itt sincs ám. Máig sem tanulták meg, hogyan kell nyilvántartást vezetni. Ne lepődjék meg hát, ha azt írom, hogy a íölös lábam ügyét nem sikerült elintéznem. Igaz, itt a mennyországban kevesebb bajt okoz, mindamellett kényelmetlen, s amellett az angyalok meg az üdvezültek kíváncsiak, se vége, se hossza a íaggatódzásnak. Annyi folyamodványt írtam már, majd lekopott a körmöm, eredmény semmi. Ponciustól Pilátusig küldözgettek, ahogy errefelé mondják, de ahány mennyei illetékest kérdőre vontam, mind a végítéletre hagyakozott. Hogy várjak a testi föltámadásig, akkor majd csak megtaláljuk a harmadik lábam gazdáját.

Arra kérem hát kendet, ki mindig okosan forgolódott a földön, hogy ha valamerre féllábú embert lát, tudakolja meg tőle, hol és miként veszítette el a lábát, hátha ő az én fölös tagom tulajdonosa.

Másodjára közvetítem szent Péter üdvözletét, ki arra kéri, hogy két hordó somlai bort állítson be neki a pincéjébe, hogy ha majd földi kiszállása leszen, ott megihassa.

Ha időközben netán elnyerné az örök üdvességet, Büdes, ne feledjen el meglátogatni. Címem: Mennyország CVl/112 tábor, tizenkilencedik barakk, nyolcadik ágy a hatodik sorban jobbra. Bármikor jöhet, örök fényesség van, de mielőtt belép, el ne felejtse a lábát letörülni.

Vagyon tervem arra az eshetőségre is, ha kend nem idvezülne időközben, s a lábamat sem találná meg.

Mégpedig az, hogy szabadságot veszek ki, s a kend kíséretében hadba szállok a nagy Napóleon ellen, ki most javában dúlja Európát, s a mi hazánkra is acsarog. Gondolom, egyetért velem. Kedvét és készséges szándékát pedig azzal bizonyítsa, hogy kürtője mellé íölszúrja egy póznára háromszögletű süvegét, melyet én innét föltétlenül meglátok, s mihelyt lehet, alászállok kendhez.

Atyai barátja és örök híve, a háromlábú tábornok.”

- Mit tervezel? - kérdezte Rozália. Szót sem szóltam, a süvegemet kivettem a katonaládámból, fölszúrtam egy rúdra, a rudat megerősítettem a zsúpban.

Jaj neked, nagy Napóleon!